

Sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer: Betydning for utbytte av PMTO-behandling

Av Truls Tømmeraas

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

30. juni 2012

FORORD

Arbeidet med denne oppgaven har vært en utfordrende og lærerik prosess, hvor begrensede forhåndskunnskaper om intervensjonsforskning og atferdsproblemer hos barn, har medført mye researcharbeid. Jeg fikk mye støtte og god veiledning i arbeidet, og det er mange som fortjener en takk for deres bidrag til denne oppgaven.

Først og fremst vil jeg takke veilederne mine, professor Ivar Frønes og forsker Gunnar Bjørnebekk. De har begge fra første dag vært positive til prosjektet og gitt meg grundige og konstruktive tilbakemeldinger i arbeidsprosessen. Både metodisk og teoretisk har deres tilbakemeldinger vært til uvurderlig hjelp i arbeidet med oppgaven.

Min familie fortjener stor takk. Marie for hjelp med referanseliste, gjennomlesning og faglige diskusjoner underveis. Mikkel som måtte klare seg uten pappa som satt bak en lukket dør på kontoret. De har begge måttet ha en stresset person i huset, særlig i avslutningsfasen. Jeg vil også rette en stor takk til min far, Gjert Tømmerraas, for den kjedelige, men viktige korrekturlesingen.

Takk til kollokviegjengen med Kristian Heggebø og Vida Oftebro i spissen. De holdt ut med min dårlige humor, og vi har hatt mange faglige diskusjoner helt fra første innføringskurs i sosiologi på UIO. En spesiell takk til Kristian for gjennomlesning og drøfting av oppgaven.

Sist, men ikke minst, en spesiell takk til forsker John Kjøbli. Han hadde alltid ”døra åpen” for faglige diskusjoner og gav meg verdifull innføring i psykologisk intervensjonsforskning. Kjøbli sitt bidrag har vært av avgjørende betydning i arbeidet med denne oppgaven.

Oslo, 30. juni 2012,

Truls Tømmerraas

SAMMENDRAG

Denne oppgaven er en sekundær evalueringsstudie av PMTO i Norge. Formålet med oppgaven er å undersøke om kontekstuelle faktorer i barns miljø, knyttet til foreldre og familie, påvirker utbyttet av PMTO. På denne måten fokuseres det på om miljøfaktorer som generer fordeler i marginaliseringsprosesser og ulemper i individers utviklingsbaner generelt, også påvirker foreldre og barns utbytte av PMTO.

PMTO er et foreldretreningsprogram som tilbys av det norske hjelpeapparatet for atferdsproblematikk. Atferdssenteret UNIRAND AS, et datterselskap av Universitetet i Oslo, står for implementering og forskning på metoden i Norge. PMTO forsøker å korrigere negative samspillspraksiser i familien og atferdsproblemer hos barn gjennom å erstatte disse med effektive foreldreferdigheter, emosjonell kontroll og ved å være proaktive i risikosituasjoner.

Oppgavens teorigrunnlag knyttes til sosioøkonomisk status, stressprosessmodellen og kontekstuelle risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer hos barn.

Sosioøkonomisk status er operasjonalisert gjennom kapitalbegrepene økonomisk og kulturell kapital. Kapitalbegrepene tar utgangspunkt i Pierre Bourdieus definisjoner supplert med Anette Lareaus vide definisjon av kulturell kapital. Hensikten med bruk av kapitalbegrepene er å relatere dem til ressurser i barns miljø, som kan tenkes å påvirke resultatene i PMTO-behandling. Økonomiske stressorer forutsettes å ha innvirkning på samhandlingspraksiser i familien og dermed også på utbyttet av PMTO. Økonomiske stressorer tar utgangspunkt i Leonard Pearlines stressprosessmodell.

Stressprosessmodellen er en konseptuell modell av stressprosesser, og den fokuserer på hvordan sosiale faktorer gjennom objektive stressorer, skaper subjektive stressopplevelser hos individer. Resultatene i undersøkelsen, i forhold til ulik kapitalmengde og eksponering for stressorer, vurderes så opp mot PMTOs teoretiske grunnlag, sosialinteraksjonistisk læringsteori (SIL) og kontekstuelle risikofaktorer i barns miljø. SIL-modellen er PMTOs teoretiske grunnlag utviklet av blant annet Gerald Patterson. Undersøkelsen benytter dermed sosiologiske perspektiver sammen med psykologisk intervensjonsforskning og teori på barns atferdsproblemer.

Undersøkelsens datagrunnlag er fra NIDA-studien, et kvasi-eksperimentelt pre-postdesign uten kontrollgruppe. Utvalget bestod av 323 familier som, ved hjelp av en

multi-metodisk tilnærming, ble undersøkt før og etter PMTO-behandling. I denne undersøkelsen brukes spørreskjema fra foreldre og lærere og kodede video-filmede observasjonsdata.

Den metodologiske tilnærmingen er hovedsakelig basert på hierarkiske multiple regresjonsanalyser. Uavhengige forklaringsvariabler er sosioøkonomisk status, operasjonalisert gjennom kulturell og økonomisk kapital, og økonomiske stressorer, basert på subjektiv opplevelse av egen økonomi. Utfallsmål er foreldres endring i foreldreferdigheter og barns endring i eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer, etter å ha mottatt PMTO-behandling. Endringer i foreldreferdigheter og atferdsproblemer måles mellom måletidspunktene før og etter behandling.

Resultatene viser at sosioøkonomisk status gir fordeler for foreldre og barn i PMTO-behandlingen. Spesielt høy kulturell kapital fører til økt utbytte etter behandling. Økonomiske stressorer gir flere økonomiske problemer og dårligere utbytte for foreldreferdigheter og økt utbytte for internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer i skolen. Dårlig råd til tilfredsstillende bolig, bil og husholdningsartikler hos foreldre gir et dårligere utbytte av PMTO-behandlingen for barns atferdsproblematikk i skolen.

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	ii
SAMMENDRAG	iii
INNHALDSFORTEGNELSE	v
TABELLOVERSIKT	vii
FIGUROVERSIKT	vii
1. Innledning	9
2 Forskningsspørsmål	10
2.1 Begrepsavklaring	11
2.1.1 Atferdsproblemer	11
2.1.2 Sosialisering, foreldrepraksis og foreldreferdigheter	12
2.2 Forskningsspørsmål	13
2.2.1 Hvorfor å studere dette?	13
2.2.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	15
3 Atferdsproblemer: Sosioøkonomisk status, daglige stressorer, marginalisering og risikofaktorer	17
3.1 Sosioøkonomisk status og kapitalmengde	17
3.2 Kapitalformer	18
3.2.1 Økonomisk kapital	19
3.2.2 Kulturell kapital	22
3.3 Sosialiseringsspraksis og møtet med institusjonelle arrangementer	25
3.4 Stressprosessmodellen	28
3.4.1 Familien som kontekst for stress	32
3.4.2 Daglige stressorer og unge voksne	33
3.4.3 Atferdsproblemer i familien og stressprosesser	34
3.5 Samfunn: sårbarhet, utvikling og betydning av miljø	36
3.5.1 Atferdsproblemer i kunnskapssamfunnet – risiko for marginalisering	36
3.5.3 Atferdsproblemer i tidlige livsfaser	38
3.5.4 Arv eller miljø? Delt og ikke-delt miljø?	39
3.6 Risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer	42
3.6.1 Kontekstuelle risikofaktorer	43
3.6.4 Tidligere forskning på kontekstuelle faktorer og barns atferdsproblemer	45
3.6.5 Tidligere forskning på foreldretrening	47
3.6.6 PMTO i Norge – tidligere forskning	48
4 PMTO: Strategier for behandling	51
4.1 PMTO	51
4.2 SIL: Teoretisk grunnlag for PMTO	52
4.2.1 Mikrososiale prosesser i utvikling av atferdsproblemer	54
4.2.2 Tvangspreget samspill, emosjonell eskalering og negativ forsterkning	54
4.2 Formål og virkemidler i PMTO	55
4.2.1 Innhold i behandlingsprosessen	57
4.3 PMTO-modellen, kapitalformer og økonomiske stressorer: Utledning av hypoteser	58
4.3.1 Økonomisk kapital - hypoteser om utfall i forbindelse med PMTO	60
4.3.2 Kulturell kapital, hypoteser om utfall i forbindelse med PMTO	61
4.3.3 Økonomisk stressorer, hypoteser om utfall i forbindelse med PMTO	62
4.3.4 Samspillshypoteser	63
5 Forskningsdesign og metodologisk utgangspunkt	65
5.1 NIDA-studiens forskningsdesign	65
5.1.1 Design	65
5.1.2 Prosedyre for inkludering og ekskludering i NIDA-studien	65

5.1.3 Utvalg.....	66
5.1.4 Frafall og behandling av det.....	67
5.1.5 Skjevhet og kurtose	68
5.2 Måleinstrumenter og operasjonelle definisjoner av avhengige og uavhengige variabler	68
5.2.1 Avhengige variabler, måleinstrumenter og operasjonaliseringer	69
5.2.2 Uavhengige variabler, måleinstrumenter og operasjonaliseringer.....	74
5.4 Analyseverktøy	77
5.4.1 Analyse av endring etter PMTO-behandling	77
5.4.2 Signifikansnivå og hypotesetesting	80
5.4.3 Samspill	81
5.4.4 Kontrollvariabler	81
5.5 Indre og ytre validitet.....	82
6 Barn og foreldres utbytte av PMTO.	83
6.1 Korrelasjonstabeller mellom variablene i analysene	84
6.1.1 Bivariate korrelasjoner mellom foreldreferdigheter og uavhengige variabler	84
6.1.2 Korrelasjoner mellom foreldreferdigheter og uavhengige variabler oppsummert	87
6.1.3 Bivariate korrelasjoner mellom barns atferd og uavhengige variabler i analysene	88
6.1.4 Bivariate korrelasjoner mellom barns atferd og uavhengige variabler oppsummert..	90
6.2 Foreldres utbytte av PMTO.....	91
6.2.1 Positiv involvering	92
6.2.2 Oppsummering positiv involvering	93
6.2.3 Problemløsning	94
6.2.4 Problemløsning oppsummert	95
6.2.5 Oppmuntring til ferdigheter	96
6.2.6 Oppmuntring til ferdigheter oppsummert.....	97
6.2.7 Grensesetting	98
6.2.8 Oppsummering av grensesetting	99
6.2.9 Oppsummering av foreldreferdigheter	99
6.3 Barns utbytte av PMTO	99
6.3.1 Foreldrerapporterte atferdsproblemer	100
6.3.2 Eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærer	102
6.3.3 Barns internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra foreldre og lærer oppsummert.....	108
6.4 Innfris de teoretiske hypotesene?	109
7 PMTO-behandling: Konsekvenser og strategier	113
7.1 Sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer: Betydning for PMTO i Norge..	113
7.1.1 Økonomisk kapital og PMTO i Norge	113
7.1.2 Kulturell kapital og PMTO i Norge	114
7.1.3 Økonomiske stressorer og virkninger i PMTO.....	118
7.1.4 Sammenhenger mellom stressprosesser og sosioøkonomisk status i PMTO.	121
7.2 Marginaliseringsprosesser i samfunnet og PMTO	122
7.3 Resultater i undersøkelsen og konsekvenser for PMTO-behandling.....	124
7.4 Oppsummerende konklusjon	126
REFERANSELISTE.....	128

TABELLOVERSIKT

Tabell 5.1: Beskrivende statistikk utvalg.....	59
Tabell 5.2: Beskrivende statistikk, avhengige variabler.....	62
Tabell 5.3: Reliabilitetskoeffisienter.....	64
Tabell 5.4: Beskrivende statistikk foreldreferdigheter.....	65
Tabell 5.5: Beskrivende statistikk uavhengige variabler.....	66
Tabell 6.1 Bivariat korrelasjonstabell foreldreferdigheter og uavhengige variabler.....	77
Tabell 6.2 Bivariat korrelasjonstabell med avhengige variabler eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer og uavhengige variabler.....	81
Tabell 6.3: Separate analyser foreldreferdigheter.....	83
Tabell 6.4: Regresjonsanalyse av positiv involvering.....	84
Tabell 6.5: Regresjonsanalyse av problemløsning.....	86
Tabell 6.6: Regresjonsanalyse av oppmuntring til ferdigheter.....	87
Tabell 6.7: Regresjonsanalyse av grensesetting.....	89
Tabell 6.8: Regresjonsanalyse av eksternaliserte atferdsproblemer i hjemmet.....	91
Tabell 6.9: Regresjonsanalyse av internaliserte atferdsproblemer i hjemmet.....	91
Tabell 6.10: Regresjonsanalyse av eksternaliserte atferdsproblemer på skolen.....	93
Tabell 6.12: Estimerte verdier på samspill for tilfredsstillende råd til BBHF og utdanning.....	96
Tabell 6.13: Regresjonsanalyse av internaliserte atferdsproblemer på skolen.....	97

FIGUROVERSIKT

Figur 1: Analytisk modell.....	10
Figur 2: SIL-modellen.....	46
Figur 3: Samspill utdanning x månedlige økonomiske problemer.....	94
Figur 4: Samspill mellom utdanning og råd til tilfredsstillende BBHL.....	95

***Sosioøkonomisk status og økonomiske
stressorer: Betydning for utbytte av PMTO-
behandling***

1. Innledning

Atferdsproblemer i varierende alvorlighetsgrad forekommer hos om lag 5 % av den oppvoksende befolkning i Norge (www.bufetat.no). Studier har vist at atferdsvansker hos barn assosieres med betydelig høyere risiko for antisosial atferd som voksen (Moffitt 2006; Capaldi et al. 2002), og at så mange som 50 % – 60 % av de med atferdsvansker som barn, fortsatt kan karakteriseres som antisosiale i ungdomsalder (Kazdin et al. 1992).

Atferdsproblemer hos barn helt ned i 2 – 3 års alderen knyttes i longitudinelle studier til et livsløp med antisosial atferd som voksen. Hva en opplever tidlig i livet, ser ut til å få konsekvenser for utviklingsforløp, og det kan prege erfaringer en gjør senere i livet, både når det gjelder samlivsrelasjoner, utdanning, jobb og helse (Frønes og Strømme 2010; Elstad 2005).

En viktig samfunnsoppgave er derfor å forhindre at barn i risiko for negativ utvikling, i form av atferdsproblemer, utvikler alvorlige atferdsproblemer som får negative konsekvenser mellom livsfaser. PMTO, Parent Management Training Oregon-model, er en behandlingsmetode som forsøker å hjelpe familier med barn og unge i målgruppen 3 – 12 år, barn og unge som har vist alvorlige atferdsproblemer. PMTO er et internasjonalt veletablert foreldretreningsprogram, som har vist seg effektivt også i Norge (Ogden og Hagen 2008). Læring av konkrete foreldreferdigheter, emosjonell kontroll og milde negative konsekvenser er eksempler på virkemidler som læres i PMTO-behandlingen. Fokuset på konkrete foreldreferdigheter er verktøyet som skal forbedre samspill mellom foreldre og barn, og dermed også redusere atferdsproblemer hos barn (Forgatch og Patterson 2010). Metoden tilbys av det tradisjonelle hjelpeapparatet i Norge for slik problematikk¹. Det er Atferdssenteret UNIRAND AS som har ansvaret for implementeringen og forskning på metoden i Norge. PMTO er en opprinnelig amerikansk utviklet evidensbasert metode ved Oregon Social Learning Center (OSLC). OSLC forsker på atferdsproblemer hos barn og utvikling av intervensjonsmetoder, blant annet PMTO.

I en randomisert, kontrollert effektstudie har Ogden og Hagen (2008) tidligere undersøkt PMTOs effektivitet i Norge. PMTO gav signifikant bedre resultater i forhold til reduksjon av barns atferdsproblemer i Norge, sammenlignet med andre tilbud i det norske hjelpeapparatet. NIDA-studien², som denne undersøkelsen baseres på, var en videreføring av effektstudien fra 112 familier til 323 familier. Dette innebar samme kvasi-eksperimentelle pretest-posttest

¹ Eksempler på dette er: BUP, barnevernet, helsestasjon og familiekontor.

² Studien ble finansiert av National Institutt for Drug and Alcohol abuse, NIDA, i USA.

design, men uten kontrollgruppe. Familiene i studien gjennomgikk dermed samme undersøkelse før og etter at de hadde mottatt PMTO-behandling. Målsettingen i denne sekundære, evaluerende intervensjonsstudien av PMTO, er å forsøke å avdekke faktorer som hemmer og fremmer utbyttet av PMTO. Det som her undersøkes er kontekstuelle faktorer i barns miljø, i form av sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer i familien, og hvordan dette påvirker utbyttet av PMTO-behandling. Både foreldres utbytte, i form av nivå på foreldreferdigheter, og barns utbytte, i form av nivå på atferdsproblemer, er utfallsmål i denne undersøkelsen. Ved bruk av blant annet multippel regresjonsanalyse, måles endring i foreldre og barns utfallsmål, før og etter PMTO-behandlingen. Hovedfokuset i denne undersøkelsen er på kontekstuelle faktorer³ i barns miljø, målt før behandlingsstart, og hvordan disse påvirker utbyttet av PMTO i form av endring på foreldreferdigheter og atferdsproblemer hos barn.

Resultatene viser at sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer kan ses i sammenheng med endring i utbyttet av PMTO. Generelt gir høy sosioøkonomisk status og flere økonomiske problemer før behandling et forbedret utbytte av PMTO. Har foreldrene dårlig råd til bolig, bil og lignende fører dette til dårligere utbytte av PMTO for barns atferdsproblemer.

Undersøkelsen anvender sosiologisk forståelse på områder som i stor grad har vært dominert av psykologiske teorier i forbindelse med barns atferdsproblemer og intervensjonsforskning. Det har dermed ikke vært noe selvsagt forhold mellom det teoretiske utgangspunkt og feltet som undersøkes. Arbeidet har medført en lærerik og utfordrende prosess i et forsøk på å anvende sosiologiske teorier på intervensjonsforskning.

³ Sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer.

2 Forskningsspørsmål

2.1 Begrepsavklaring

2.1.1 Atferdsproblemer

Undersøkelsen tar utgangspunkt i barns atferdsproblemer. Ulike psykologiske definisjoner av antisosial og aggressiv atferd referer ofte til termen *atferdsproblemer*⁴. Atferdsproblemer kan knyttes til flere aspekter og symptomer ved barn og unges handlinger: aggresjon, løgnaktighet, tvangshandlinger, regelbryting, hærverk og brudd på sosiale normer, for å nevne noen (Connor 2002). Et barn med atferdsproblemer kan betegnes ved at det viser atferd som bryter med eksisterende regler, normer og forventninger i en utstrekning som har negativ effekt på barnets utvikling, læring og/ eller på andre i dets omgivelser. Atferdsproblemer hemmer barns sosiale samhandling med andre barn og voksne (Ogden 2009). Atferdsproblemer kan relateres til ulike psykologiske diagnoser⁵ som er inkludert i DSM-IV⁶ (American Psychiatric Association 2000). I denne undersøkelsen er ikke psykiatriske diagnoser et tema. Atferdsproblemer brukes i en mer generell form, som også inkluderer ulike diagnoser, men som ikke omtales spesifikt.

Barns atferdsproblemer måles ved hjelp av psykometriske mål på barns atferd (Achenbach 1991). Atferdsproblemer kategoriseres i eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer. *Eksternaliserte atferdsproblemer* inneholder typisk trekk som for eksempel forstyrrende og regelbrytende atferd, stjeling, skulking, voldshandlinger og sinneutbrudd. *Internaliserte atferdsproblemer* inneholder eksempelvis innadrettede atferdsproblemer som internalisert aggresjon, passivitet, emosjonell nedstemthet og nervøsitet. Dette er analytiske skiller, og barns atferdsproblemer er ofte sammensatt av elementer av både eksternaliserte og internaliserte problemer. PMTO-behandlingen retter seg i hovedsak mot barn med eksternaliserte atferdsproblemer, men atferdsproblemers totale natur medfører at PMTO også kan ha positiv effekt på internaliserte problemer. I denne undersøkelsen knyttes barns atferdsproblemer til eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer.

Antisosial atferd har likhetstrekk med begrepet *atferdsproblemer*, og inkluderer flere av de samme atferdstrekk hos barn (Dishion og Patterson 2006). Deres definisjon av antisosial atferd fremhever atferd som vekker ubehag hos de fleste, og er forstyrrende og uønsket av

⁴ Conduct disorder (CD).

⁵ Som for eksempel conduct disorder og oppositional deviant disorder.

⁶ Kodemanual for psykologiske diagnoser utgitt av American Psychiatric Association, diagnostisk og statistisk manual.

mange. Det er atferd som bryter med sosiale normer og forventninger til barnet. På grunn av overlapping brukes begrepene antisosial atferd og atferdsproblemer her til en viss grad om hverandre. Det forøkes å relatere antisosial atferd til mer enkeltstående atferdstrekk hos barn. Atferdsproblemer relateres i større grad til barns samlede grad av antisosiale atferdstrekk.

2.1.2 Sosialisering, foreldrepraksis og foreldreferdigheter

Utvalget i denne undersøkelsen baseres på familier som har mottatt PMTO-intervensjon. PMTO relaterer utvikling av *atferdsproblemer* til samhandling i familien⁷. Dette knytter utvikling av atferdsproblemer til *sosialiseringsprosesser* i familien.

Sosialisering referer til prosesser hvor individer lærer ferdigheter, verdier og motivasjon for å kunne fungere kompetent i den kulturen barnet vokser opp (Maccoby 2007:13). Læring av sosiale ferdigheter og forståelse er en viktig del av sosialiseringsprosessene mellom foreldre og barn (Frønes 2011a). I denne undersøkelsen blir sosialiseringsbegrepet relatert til prosesser i familien, og forhold knyttet til foreldres bevisste og ubevisste praksis, som igjen kan relateres til barns utvikling. Gjennom ubevisst praksis omhandler begrepet sosialisering også læringsprosesser som ikke er direkte intenderte fra foreldre.

Foreldrepraksis er et begrep som går igjen i psykologisk litteratur (Forgatch et al. 2004; Scott 2008). Dette begrepet handler om læringsprosesser mellom foreldre og barn som påvirker barns utvikling. Foreldrepraksis overlapper i stor grad betydningen av *sosialiseringspraksis i familien*. I denne undersøkelsen vil begrepene derfor bli brukt synonymt med hverandre. Et annet begrep som ofte brukes i undersøkelsen, er *foreldreferdigheter*. Foreldreferdigheter referer til de foreldrepraksiser som læres i PMTO-behandling for å motvirke negativ foreldrepraksis og korrigere barns atferdsproblemer (Forgatch og Patterson 2010).⁸ Bruk av foreldreferdigheter referer direkte til de konkrete ferdighetene som er en sentral del av PMTO-behandlingen.

Kontekstuelle faktorer brukes i psykologisk litteratur blant annet om det som i sosiologien ofte omtales som *bakgrunnsfaktorer* (Moffitt og Scott 2008; Forgatch og Patterson 2010). Begrepet, slik det brukes her, kan omfatte både demografiske bakgrunnsfaktorer og sosiale bakgrunnsfaktorer. Kontekstuelle faktorer blir i denne undersøkelsen brukt som betegnelse på

⁷ Se kapittel 4 for nærmere beskrivelse av PMTO.

⁸ Foreldreferdigheter: Positiv involvering, problemløsning, oppmuntring til ferdigheter, grensesetting og oppfølging og kontroll (se kapittel 4.2)

miljøfaktorer i forhold til barn⁹. Når kontekstuelle faktorer relateres til barns atferdsproblemer, blir de også omtalt som *kontekstuelle risikofaktorer*.

2.2 Forskningsspørsmål

2.2.1 Hvorfor å studere dette?

Utdrag fra intervju med en norsk far fra en familie som har mottatt PMTO (Forgatch et al 2004):

- *Det startet tidlig, helt fra da han ønsket å holde tåteflasken selv.*
- *På et tidlig tidspunkt visste han hvordan verden skulle kretse rundt hans ønsker.*
- *(...) nei, var ikke et ord i hans vokabular, det var rett frem mot målet.*
- *Han var en veldig aktiv gutt, masse energi og fantasi, det var fullt tempo hele tiden.*
- *(...) fra han kunne gå har han dyttet og plaget sine jevnaldrende.*

- *Da han begynte i barnehagen ble livet vårt veldig spesielt(...).*
- *Hver dag når vi hentet han, ble vi møtt med meldinger som, han har vært en forferdelig gutt, eller at det hadde vært en forferdelig dag i barnehagen.*
- *Det var daglige historier om at han fullstendig ødela atmosfæren og leken for de andre barna(...).*
- *Dette ble selvsagt overført direkte til hjemmet vårt.*
- *Det ble veldig vanskelig for oss, spesielt for min kone.*
- *Det var veldig stressende og vi var helt utslitte.*
- *(...) det gikk selvfølgelig ut over søsteren hans(...).*
- *Det var en meget psykologisk vanskelig situasjon for oss.*

Dette utdraget oppsummerer noen av de sammensatte problemene familier kan oppleve når de har et barn med atferdsproblemer. Barns atferdsproblemer kan knyttes til negative samfunnsmessige konsekvenser. Barn med atferdsproblemer, eksemplifisert i intervjuet, opplever en høyere risiko for å droppe ut av skole og bli stående helt eller delvis utenfor arbeidslivet (Frønes og Strømme 2010). Antisosialitet og atferdsproblemer kan ses i sammenheng med faktorer som for eksempel tidlige barnefødsler, aleneforeldre, kriminalitet og dårlig helse. Atferdsproblemer vil dermed generere større risiko for lav sosial status, som igjen kan bli reproduisert mellom generasjoner (Capaldi et al. 2002). Negative konsekvenser på et individuelt og mikrososialt plan og i familier kan også få negative konsekvenser på et

⁹ I denne undersøkelsen ofte relatert til sosioøkonomisk status hos foreldre og økonomiske stressorer i familien.

makrososialt samfunnsnivå. I et sosiologisk perspektiv kan barns atferdsproblemer relateres til kumulative ulemper i livsløpet og til marginaliseringsprosesser og sosial eksklusjon (Frønes og Strømme 2010). Kumulative ulemper medfører en stivhengig utvikling, hvor en negativ faktor i en livsfase kan relateres direkte til negativ utvikling i senere livsfaser (O’Rand 2009:128). Når grupper av mennesker opplever lignende problemer, vil dette bli et samfunnsproblem som vil være ”kostbart”, både i forhold til individuelle og samfunnsøkonomiske konsekvenser.

Tiltak for å forhindre og redusere negative konsekvenser av atferdsproblemer er derfor en viktig samfunnsmessig oppgave. Intervensjonsforskning for å øke kunnskapen og bedre behandlingsmetodene er et virkemiddel i dette arbeidet. I denne undersøkelsen settes barns oppvekst og sosialiseringprosesser i sammenheng med barns atferdsproblemer. For å forstå prosesser som fører til risiko for fremtidig marginalisering har barns oppvekstmiljø og tidlige utvikling fått en sentral plass (Frønes 2011a; Forgatch og Patterson 2010; Solholm et al. 2005). Hvordan foreldres sosiale miljø preger barns utvikling, er derfor et spørsmål det kan knyttes relevans til i intervensjonsforskning. Sosiologiske perspektiver på strukturelle elementers og bakgrunnsfaktorens betydning for fordelaktige utviklingsbaner og risiko for fremtidig marginalisering, kan derfor være med på å generere nyttig informasjon i forbindelse med psykologisk intervensjonsforskning på barns atferdsproblemer.

Atferdsproblemer hos barn kan settes i sammenheng med negativ utvikling hos barn og unge. Dette relaterer mikrososiale forbindelser og individuell handling til makrososiale konsekvenser relatert til marginalisering. Intervjuutdraget illustrerte noen av disse mikrososiale konsekvensene i forhold til barnet og familien. Å ha et barn med atferdsproblemer fikk her individuelle konsekvenser for barnet, og det berørte andre medlemmer av familien negativt, slik som i tilfellet her med foreldre og søsken. De mikrososiale relasjonene barnet inngikk i, ble preget av negativitet og konflikt. Faren gav uttrykk for et økt psykologisk stressnivå som følge av barnets problemer. Barnets atferdsproblemer ble av andre indirekte relatert til forhold hjemme, i følge faren. Dette kan tyde på en opplevelse av at andre mente at forhold i hjemmet kunne være årsaken til barnets atferdsproblemer. Det er ikke vanskelig å forestille seg at dette skapte en ekstrabelastning for foreldrene i denne vanskelige situasjon. Ikke bare ble deres forestillinger om barnets normale utvikling og forventninger til foreldreskapet brutt, men barnet selv led under alle konfliktene og negative relasjonene som det inngikk i. Barnets atferdsproblemer fikk dermed negative konsekvenser for både barnet og familien i sin helhet.

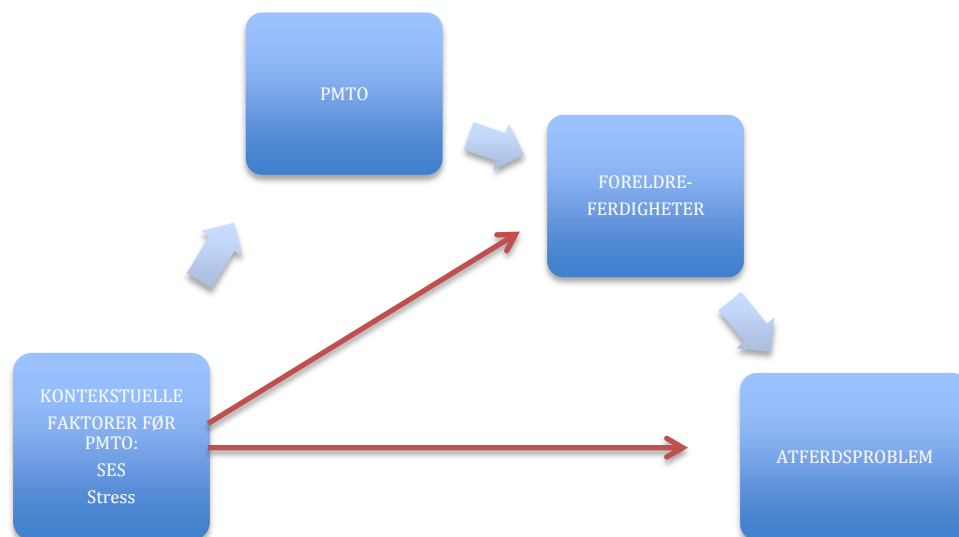
Negative mikrososiale og individuelle konsekvenser er derfor en annen viktig årsak til å studere atferdsproblemer i intervensjonssammenheng, ut fra et sosiologisk perspektiv. Hvis dette perspektivet kan bidra til å forhindre slike konsekvenser på et mikrososialt plan, forhindrer man menneskelig lidelse og indirekte også makrososiale konsekvenser. Det ligger dermed både menneskelige og samfunnsmessige hensyn bak det å studere denne problematikken.

2.2.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Denne undersøkelsens skal forsøke å finne faktorer som påvirker foreldre og barns utbytte av PMTO-behandlingen. En tidligere nevnt effektstudie fra 2008 undersøkte PMTOs effekt, sammenlignet med andre tiltak tilbudt i norske hjelpeinstanser (Hagen og Ogden 2008). PMTO gav signifikant bedre reduksjon av barns internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer, sammenlignet med de andre tiltakene som ble tilbudt. Denne undersøkelsen undersøker ikke PMTOs overordnede effekt og derfor en sekundær evaluering av PMTO. Målet er ikke å avdekke om PMTO virker, men å avdekke faktorer som kan predikere suksess eller dårligere utbytte av behandlingen i Norge.

Hensikten med denne undersøkelsen er dermed å generere ny informasjon om PMTO, som kan være et nyttig supplement til den allerede foreliggende¹⁰. Undersøkelsen ser derfor på sammenhenger mellom kontekstuelle faktorer i barns miljø, knyttet til foreldre og familien, om faktorer som har betydning for utbyttet av PMTO-behandlingen. Den overordnede problemstillingen lyder: *Påvirker kontekstuelle faktorer i barns miljø, foreldre og barns utbytte av PMTO-behandlingen?* Figur 1. Illustrerer de analytiske sammenhengene som er i fokus i denne undersøkelsen.

¹⁰ Se kapittel 3.8 for oppsummering av forskning på PMTO i Norge.

Figur 1: Analytisk modell.

Sosiale bakgrunnsfaktorer som det fokuseres på, knyttes til foreldres *sosioøkonomiske status* (SES). SES blir undersøkt gjennom to separate faktorer, foreldres *utdanningsnivå* og samlet *relativ lønnsinntekt i familien*¹¹. Økonomisk stress undersøkes gjennom subjektiv oppfattelse av egen økonomiske situasjon, i forhold til *månedlige økonomiske problemer*, og om familien har *råd til tilfredsstillende bolig, bil, husholdningsartikler og lignende*. De kontekstuelle faktorene er målt før foreldrene mottar behandling. På denne måten fokuseres det på noe av den ”sosiale bagasjen” som foreldre har med seg inn til behandling, hvordan bakgrunnsvariabler og økonomiske stressorer knyttet til foreldrene, har betydning for virkningen av PMTO-behandling. Etter å ha mottatt PMTO-behandlingen undersøkes det så om både foreldres og barns utbytte av PMTO, påvirkes av de kontekstuelle faktorene. Foreldres utbytte knyttes til bruk av PMTOs foreldreferdigheter, og barns utbytte knyttes til nivå på atferdsproblemer. Dette er på denne måten en undersøkelse som viser *endring* i utfall mellom to måletidspunkter.

Bakgrunnsfaktorer før behandling settes i sammenheng med eventuell endring i foreldreferdigheter, og endring i barns nivå på atferdsproblemer, etter å ha mottatt PMTO. Overordnede forskningsspørsmål kan derfor formuleres som:

- Påvirkes PMTOs utbytte av foreldres sosioøkonomiske status i form av utdanningsnivå og lønnsinntekt?
- Påvirkes utbyttet av PMTO av foreldres subjektive opplevelse sin økonomiske situasjon i form av økonomiske stressorer?

¹¹ OECDs utregning for lønnsinntekt (se kapittel 5.3.4).

3 Atferdsproblemer: Sosioøkonomisk status, daglige stressorer, marginalisering og risikofaktorer

Dette kapittelet tar for seg det teoretiske grunnlaget for de uavhengige forklaringsvariablene.

Dette gjøres gjennom presentasjon av SES operasjonalisert gjennom kapitalformene økonomisk og kulturell kapital. Som bakgrunn for foreldres subjektive opplevelse av økonomi ligger stressprosessmodellen. Stressprosessmodellen, satt i sammenheng med forhold i familien og atferdsproblemer hos barn, der derfor neste punkt i kapittelet. Etter dette fokuseres det i hovedsak på barns atferdsproblemer, både gjennom teori og tidligere forskning. Fra marginalisering på samfunnsnivå til kontekstuelle risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer.

3.1 Sosioøkonomisk status og kapitalmengde

Klassebegrepet i sosiologi kan knyttes til ulike ideologiske opphav, og har blitt brukt i mange ulike sammenhenger innenfor samfunnsforskning. Begrepet brukes ofte som betegnelse på sosial lagdeling og hierarkiske distinksjoner mellom individer og grupper av individer i samfunnet. Marxistisk klasseteori tok utgangspunkt i de kapitalistiske produksjonsforhold, mens Max Weber inkluderte flere elementer i analysen av hierarkisk sosial lagdeling, som klasse, stand og parti (Wright 2007). Sosioøkonomisk status (SES) er et begrep som viser til mengde av ressurser som tradisjonelt er blitt knyttet til klassebegreper og lagdelingsbegreper. Et utgangspunkt for dette begrepet kan være fra USA hvor Blau og Duncan (1967) så på sosioøkonomisk status som en funksjon av individers klassifisering av yrkesstatus.

Sosioøkonomisk status tar utgangspunkt i at et samfunns befolkning kan struktureres etter hvilken posisjon individene har i det sosiale samfunnshierarkiet. Elstad (2005:10) definerer SES som en hierarkisk skala fra lav til høy. Denne indikerer hvor mye inntekt og formue en har, hva slags utdanning og kompetanse en er i besittelse av i forhold til hvor mye prestisje og status som kan knyttes til ens posisjon i samfunnet. Det er et mål som indikerer et nært forhold mellom individs relative inntekt og utdanning og/ eller yrke, og ens sosiale status. På en lignende måte brukte Olsen og Turmo (2010: 209) begrepet SES i forbindelse med PISA 2009. De så på sosioøkonomisk status som bestående av tre typer kapital: økonomisk, kulturell og sosial kapital. De inkluderte disse tre elementene til et summarisk mål for sosioøkonomisk status. Dette har likheter med hvordan SES benyttes i denne undersøkelsen. Økonomisk og kulturell kapital er inkludert, mens sosial kapital er utelatt på grunn av manglende operasjonalisering i datagrunnlaget for undersøkelsen.

Sosioøkonomisk status betegner ofte et samlebegrep for personers sosiale bakgrunn, i form av mengde ressurser eller kapitalformer, som indikerer hvilken statusposisjon en har sammenlignet med andre. En mye brukt inndeling i forbindelse med sosioøkonomisk status er i høy, middels og lav status. Klasseposisjonen og sosioøkonomisk status har dermed det felles at de begge kan relateres til individs hierarkiske posisjon i samfunnsstrukturer. Når kapitalformene økonomisk og kulturell kapital nevnes samlet i denne undersøkelsen vil de bli benevnt som sosioøkonomisk status.

3.2 Kapitalformer

Pierre Bourdieu (1984) videreførte ideer fra begge disse klassikerne Weber og Marx. Han inkorporerte et av marxismens grunnleggende relasjonelle begreper om de sosiale forskjellene mellom klasseposisjoner, men videreførte også den flerdimensjonale status-tilnærmingen fra Webers teorier (Weininger 2005). Der Weber skilte mellom ulike sfærer i utvikling av status, forsøkte Bourdieu å bryte ned dette analytiske skillet. Klasseposisjon var en samlet funksjon av de ulike statusgenererende kapitalformene.

Det henvises derfor ofte til Bourdieu ved bruk av kapitalbegrepene i sosiologien (Lyngstad 2009). Individers plassering i det sosiale rom var hos Bourdieu en funksjon av økonomisk, kulturell og sosial kapital. Distingveringen mellom individer på de ulike nivåene forgikk både vertikalt, horisontalt og i en tidsdimensjon. To individ på samme vertikale nivå kunne ha ulik sammensetning av kapital, da hovedsakelig gjennom økonomisk og kulturell kapital. Ens sosiale status var avhengig av mengde kapital og sammensetningen av denne.¹² Denne undersøkelsen skiller analytisk mellom disse to kapitalformene i sosioøkonomisk status. Begrepet klasse hos Bourdieu erstattes da med sosioøkonomisk status i denne undersøkelsen.

Bourdieu definerte kapitalformene som “Capital is accumulated labour...in its materialized or its incorporated embodied form...which enables them to appropriate social energy in the form of reified or living labor” (Bourdieu 1986:46). Kapital ble relatert til sosiale, materielle og symbolske størrelser, som ble akkumulert av individ, og omsatt i materialiserte størrelser eller levende arbeid. Kapitalformene hadde en strategisk komponent hvor de kunne brukes for å oppnå høyere status og fordeler i et klassesamt samfunn. De ulike kapitalformene var konvertible og kunne veksles til andre kapitalformer, og slik kunne individ foreta bevegelser i det sosiale rommet (Bourdieu 1984).¹³ Med utgangspunkt i Bourdieu, benyttes det i denne

¹² Økonomisk kapital var den formen som gav størst utbytte (Bourdieu 1984).

¹³ Bourdieus klasseanalyse tok utgangspunkt i to teoretiserte sosiale rom som metaforer på individenes ”geografiske” plassering i forhold til hverandre. Rommet av objektive sosiale

undersøkelsen kapitalbegrepene økonomisk og kulturell kapital, som indikatorer på ressurser i barns kontekstuelle miljø (Bourdieu 1986).

3.2.1 Økonomisk kapital

Økonomisk kapital (ØK) definerte Bourdieu (1986) som den mest grunnleggende kapitalformen, som enklest kunne akkumuleres og konverteres til egen fordel i form av finansielle ressurser og eiendom. Dette er også den kapitalformen som enklest kan overføres til neste generasjon, ved direkte overføring av økonomiske midler og gjennom konvertering til kulturell kapital og sosial kapital. Denne kapitalformen ligger nærmest det begrepet man i dagligtalen mener med kapital og finansielle ressurser. Det er slik denne kapitalformen er brukt i denne undersøkelsen. ØK representerer materiell rikdom som byttemiddel.

I denne sammenhengen er det av interesse hvilke konsekvenser ØK har for familier og barn. Barn befinner seg i en livsfase som kan karakteriseres som avhengighetsfasen (Elder og Giele 2009). Barn er økonomisk sett avhengige av sine foreldre. Barns tilgang på ØK sammenfaller derfor med foreldrenes. Dårlig økonomi vil gi en mindre tilgang goder som forutsetter finansielle ressurser. Dette innebærer at tilgang ØK kapital er med på å forme det miljøet og de levekår familien lever under (Brooks-Gunn et al. 1997:2). Økonomiske kapital kan ha betydning for flere ulike faktorer i barns oppvekstmiljø. Eksempelvis kan nevnes: bomiljø, nabolag, skolekvalitet og tilstrekkelige transportmidler som kan lette hverdagen for familier. Foreldre med liten tilgang på ØK kan også ha mindre råd til innkjøp av stimulerende forbruksvarer som for eksempel bøker, leker, datamaskiner og internett.

Duncan et al. (1994) og Wilson og Pickett (2010) framhevet at familier med liten tilgang på finansielle ressurser korrelerte med ulike konsekvenser for barn og foreldre. Barn fra familier med dårlig økonomi hadde generelt dårligere helse, kognitiv utvikling, dårligere karakterer og lavere emosjonell velvære. For foreldre ble dårlig økonomi assosiert med flere faktorer som for eksempel: dårligere fysiske og psykisk helse, emosjonell ustabilitet, høyere andel

strukturer, sosiale posisjoner, i hovedsak definert av tilgang på kapital. Det andre, symbolske og subjektive rommet "rommet av livsstiler" korrelerer med rommet av sosiale strukturer. Med dette forsøkte Bourdieu å vise at rommet av sosiale posisjoner og livsstiler ikke kunne skilles fra hverandre. De ulike klassefraksjonene kjempet en definisjonskamp for å avgjøre de ulike kapitalformenes "vekslingskurs" (1986). Mengde av de ulike kapitalformene og betydningen av disse i samfunnet avgjorde hvilken klasseposisjon en hadde.¹³ Kapital, i form av mengde og sammensetning, kan betegnes som ressurser som former samfunnets sosiale lagdeling i ulike klasser. Kapitalformene innebærer en hierarkisk systematisering av samfunnets sosiale lag, og er forhold ved sosial bakgrunn som korrelerer med klasse-destinasjoner.

aleneforsørgere og negativ foreldrepraksis. Dårlig økonomi ble dermed assosiert med flere negative faktorer i barns miljø.

Et spørsmål er hvilke konsekvenser lite økonomisk kapital kan få i hverdagslivet til familier og som kan ha konsekvenser for PMTO. Det er grunn til å tro at å ha større tilgang på økonomiske ressurser som kan gi praktiske fordeler i hverdagslivet. Et eksempel er økt tilgang på transportmidler kan gi praktiske lettelser i hverdagen, som igjen kan påvirke tidsbruk og gi barn flere muligheter til å delta på aktiviteter utenfor hjemmet. Tilstrekkelig barnepass kan også være forbundet med økonomiske utgifter. Mindre økonomisk kapital kan også føre til at foreldre må prioritere strengere i forhold til hva de skal bruke penger til (Frønes og Strømme 2010:109). Skal det for eksempel prioriteres nye klær før ny pc til barna. Det kan være naturlig å tenke seg at disse foreldrene må foreta flere prioriteringer som kan få negative konsekvenser for barns oppvekstmiljø. Dårligere boforhold kan også være en konsekvens som det er grunn til å anta vil påvirke familielivet negativt. Høyere lønn har tidligere blitt satt i sammenheng med arbeidsforhold og arbeidskontrakter. (Erikson og Goldthorpe 1992)¹⁴. Lareau (2003) framhever hvordan middelklassens fleksible arbeidstidsordninger, sammenlignet med arbeiderklassens mer fastlagte, fungerte som en ressurs for barn i skolesammenheng. Det kan være grunn til å anta at norske arbeidstakere med høy klassebakgrunn i større grad erfarer arbeidsforhold preget av servicekontrakter. Større fleksibilitet kan være en av konsekvensene av dette. Fleksibilitet kan medføre økt mulighet til å gjøre flere tilpasninger i forhold til spesielle behov som familielivet krever, også i sammenheng med PMTO-behandlingen.

En annen konsekvens av ØK kan være knyttet til psykologiske faktorer. ØK er en kvantifiserbar størrelse som lett lar seg gjenkjenne i samfunnet. Den vil derfor i stor grad ligge til grunn for ens relative status. Wilkinson og Pickett (2010) framhevet hvordan SES kan skape negative psykologiske konsekvenser hos individ. De med lav status erfarte større grad av belastende stressresponser og belastende påkjenninger, enn de med høyere sosial status. Sosialt truende evalueringer var det som skapte de høyeste nivåene av stresshormonet kortisol. Sosial status ligger nært opp til definisjonen av egenverd, og sosialt truende

¹⁴ Kort sagt ble arbeidskontrakt, forbundet med lavere sosial status, ble kjennetegnet ved regulert arbeidstid, fastlagt utveksling av arbeidskraft for penger. Servicekontrakt, som ofte kjennetegnet høyere sosiale lags tilknytning til arbeidslivet, ble kjennetegnet ved en mer diffus utveksling av arbeidskraft mot økonomisk kompensasjon og andre goder. Resultat av arbeidet, i større grad enn time for lønn som ved arbeidskontrakt, kjennetegnet servicekontrakt.

evalueringer ble satt i sammenheng med belastninger på selvbildet. Det kan tenkes at lav status påvirker foreldre og barn gjennom slike statuspåkjenninger. Lav status kan gi økt stress, mindreverdigfølelse og lavere selvtillit som kan påvirke flere forhold knyttet til familielivet, og familiens mestring av utfordrende og potensielt belastende situasjoner.

Det kan være grunn til å anta at betydningen av ØK endrer seg med de ulike lands økonomiske situasjon og velferdsordninger. Norge, og de andre skandinaviske landene, blir ofte omtalt som egalitære land. Relativt, i forhold til andre industrialiserte sammenlignbare land, er det liten økonomisk ulikhet i Norge (Knudsen 2005). Norge har hatt en utvikling mot større økonomisk ulikhet i løpet av 90- og 00-tallet, men fortsatt er ulikhetene mindre her enn i mange andre land. I de senere tiår har det norske folk både ønsket og opplevd relativt liten økonomisk ulikhet. Til tross for dette har vi har nærmet oss andre vestlige land (Knudsen 2005). I denne undersøkelsen kan betydningen av mengde økonomisk kapital bli preget av relativt liten ulikhet i Norge, men som i vestlige land ellers er det verdt å merke seg at det i Norge i høyeste grad eksisterer økonomisk ulikhet og statusforskjeller. I tillegg til at Norge har relativt liten økonomisk ulikhet innad blant befolkningen, så er det et rikt land i verdensmålestokk. I noen tilfeller vil de relativt fattige i Norge også nyte godt av en viss kjøpekraft i markedet.¹⁵

Statens velferdsordninger bør også ses i sammenheng med konsekvenser av økonomisk kapital. Dette vil være noe som kan moderere enkelte av virkningene av lite privat ØK. Den nordiske sosialdemokratiske modellen har generelt sikret generøse velferdstiltak for sine statsborgere. Dette gjelder både i forhold til arbeidsmarked, sosiale tiltak og utdanning. Den sosialdemokratiske velferdsstaten kjennetegnes av prinsipper som eksempelvis: universalisme i forhold til sosiale rettigheter, ingen dualisme mellom stat og marked og fusjon av liberal frihet og sosialisme i forhold til familiekostnader (Esping-Andersen 1990). Ulike risikofaktorer i forbindelse med lite ØK vil kunne preges velferdsstatens sosiale forsikringsordninger. Overgangsstønad, arbeidsledighetstrygd, uføretrygd, statlige barnehager og skoler er eksempler på ordninger som kan påvirke konsekvensene av ØK. Når det senere refereres til ulik forskning fra andre populasjoner enn norske, kan det være nyttig å se disse i lys av de spesifikke økonomiske og velferdsmessige forholdene vi har i Norge sammenlignet med populasjoner forskningsbidragene er hentet fra.

¹⁵ På den annen side kan det å ha en ugunstig økonomisk situasjon og dårlig økonomi være en ekstra stor belastning i Norge fordi "alle" har så god råd, jamfør relativ deprivasjonsteori/ referansegruppeteori (Merton og Kitt 1953).

3.2.2 Kulturell kapital

Kulturell kapital (KK) var et begrep som første gang dukket opp i Bourdieus "Cultural reproduction and social reproduction" (1973). Ved hjelp av begrep som kulturell kapital forøkte han å rette søkelyset på sosial bakgrunns betydning for forskjeller i utdanning og i reproduksjonen av sosial klasse. I "Forms of Capital" (1986) fremstiller han kulturell kapital i form av:

1. *Kroppsliggjort form*, hvor habitusbegrepet som strukturerende struktur er et viktig moment.
2. *Objektivert form*, kulturell artefakter.
3. *Institusjonalisert form*, i form av utdanning.

Habitus er et viktig moment hos Bourdieu i kroppsliggjøringen av (KK). Begrepet innebærer et sosialt strukturert og tillært tanke- og atferdsmønster, som blir manifestert og kroppsliggjort som en persons habitus (Bourdieu, 1984). Habitus er strukturert av sosial bakgrunn, sosialisering og personlige erfaringer. Den strukturerer fremtidige erfaringer gjennom individets disposisjoner til å handle på en bestemt måte innenfor ulike institusjonelle felter. Habitus er et sentralt når det kommer til den mengde kapital som overføres mellom generasjoner, og hvordan individ reagerer i møtet med ulike institusjonelle felter i samfunnet (Lareau, 2003:275). Ulike prosesser i overføring mellom generasjoner et viktig moment i forbindelse med PMTO, det i prosesser knyttet til overføring mellom at kapitalbegrepenes relevans for PMTO-behandlingen ligger. Høy kapitalmengde genererer atferd, blant annet gjennom disposisjoner i habitus, som blir høyt verdsatt. Grovt forenklet gir mengde KK sosial status som manifesteres og kroppslig gjøres i habitus. Med habitus forsøkte Bourdieu å introdusere et handlingsteoretisk begrep som kunne forklare ulik klassestrukturert atferd. Habitus funksjon for PMTO drøftes ikke her, men det er et viktig underliggende begrep for å forstå hvordan Bourdieu mente at kapital, i form av bevisste og ubevisste prosesser, konverteres til fordeler for individet i et handlingsperspektiv.

Institusjonalisert KK er en form for objektivisering av kulturell kapital gjennom akademiske kvalifikasjoner (Bourdieu, 1986). En akademisk kvalifikasjon blir et sertifikat på kulturell kompetanse, som tilskrives innehaveren gjennom kollektivt anerkjent KK i en prosess av sosial alkymi. I følge Bourdieu var den mest verdifulle kulturen den "legitime kulturen" tilhørende de høyeste klassene. Den legitime kulturen hadde den høyeste vekslingskursen i sosiale utvekslinger i et spesifikt kulturelt felt (Lareau og Weininger, 2003:558). Den kulturelle standarden til de med høy status vil derfor dominere hva som ble betegnet av høy kulturell verdi i samfunnet. Institusjonalisert kulturell kapital er dermed formalisert for KK,

ervert gjennom høyere utdanning og ”de rette papirene”. Konsekvenser av institusjonalisert KK er det som vekt på i denne undersøkelsen.

Kulturell kapital kan fungere som en ressurs i seg selv, eller den kan konverteres til andre kapitalformer. Begge de nevnte kapitalformene kan byttes med hverandre. ØK kan brukes til å skaffe tilgang til utdanning, mens KK i form av utdanning kan selges for ØK i et marked. KK kan ikke like lett som ØK konverteres til fordeler og andre kapitalformer. Overføring mellom generasjoner er heller ikke like direkte og enkel som for økonomisk kapital. Det krever gjerne lengre tid å lære noen en bestemt atferd som de kan nyttiggjøre seg senere i for eksempel utdanning. ØK kan som nevnt konverteres til KK. I forbindelse med ulike institusjonelle arrangementer, som hjelpeapparatet i forbindelse med PMTO, kan det være grunn til å anta at mye ØK konvertert til KK gir ulike fordeler. Som eksempler på dette nevnes: Høy ØK kan ha muliggjort etterutdanning, høy ØK kan tilgang til nettverk med mer KK og verdifull informasjon og høy ØK kan konverteres til KK i forbindelse med syn på barneoppdragelse¹⁶.

Begrepsinnholdet i KK har vært gjenstand for utstrakt debatt (Lyngstad, 2009; Andersen og Hansen, 2011; Lareau og Weininger, 2003). Det eksisterer mange former og definisjoner av KK ettersom det har blitt utstrakt brukt i både kvalitative og kvantitative forskningssammenhenger. Et hovedskille som deler KK opp i to konseptuelle tilnærminger, er mellom en smal og en vid definisjon (Andersen og Hansen, 2011). En smal definisjon av KK tar utgangspunkt i legitim finkultur og vektlegger betydningen av finkulturelle elementer og konsekvensene av disse i møtet med institusjonelle arrangementer. Eksempelvis kan det nevnes museumsbesøk, kjennskap til kunst, litteratur og klassisk musikk. Lareau og Weininger (2003) med flere har kritisert denne tilnærmingen. De mener den legger for stor vekt på smal finkultur, og at denne tilnærmingen, har mindre relevans utenfor Frankrike, på slutten 1900-tallet. Det er også problematisk å skille KK fra ferdigheter og kognitive evner. Noen mente en slik definisjon heller ikke samsvarte med det Bourdieu selv hadde lagt i begrepet.

En vid definisjon av KK definerer kulturelle faktorer i en mer utvidet form som inkluderer flere kulturelle ressurser. Lareau og Weiningers (2003:586) definisjon kan representere eksempler på en slik bruk av KK: ”Foreldres kulturelle og sosiale ressurser blir til kapitalformer når de samsvarer med de dominante standardene i møtet med skolen”. Denne

¹⁶ Se kapittel 3.3 om sosialiseringspraksis og klassebakgrunn.

tilnærmingen inkluderer mer generelle kulturelle ressurser som kunnskap, holdninger, preferanser, sosiale ferdigheter, som grunnlag for sosial og kulturell eksklusjon. I denne undersøkelsen blir ”skolen” erstattet med det norske hjelpeapparatet for PMTO. Også kulturelle elementer som høystatussignaler i institusjonelle felt må regnes inn under Lareau og Weiningers definisjon av kulturell kapital, men dagens norske samfunn skiller seg fra det franske på 1970-tallet. Et spørsmål som dukker opp er hvordan man kan implementere kulturell kapital i en norsk kontekst.

I norsk sammenheng har Skarpenes (2007) undersøkt norsk middelklassenes distingveringskoder. Denne undersøkelsen gav ikke støtte for den strenge definisjonen av kulturell kapital. Den utdannede middelklassen legitimerte seg som folkelig, og forsøkte også å opptre som folkelige. Skarpenes hevdet at den norske middelklassen ikke var spesielt opptatt av å skape seg en høykulturell identitet. Studien har fått kritikk av blant annet Skogen et al. (2008), for ikke å se på om folk faktisk gjorde, men det de sa. I en studie fra Danmark undersøkte Prieur et al (2008), ulike teser om sosial differensiering. De fant ikke støtte for en høykulturell form for distingvering som i Frankrike. Nye former for distingvering ble basert på global orientering på den ene siden, og lokal forankring på den andre. På bakgrunn av disse bidragene kan det se ut som de strenge definisjonene ikke har like stor relevans i Norge sammenlignet med Frankrike på 1970-tallet. Relevansen av finkulturs vekslingskurs, og effekter for individ i møter med institusjonelle arrangementer som PMTO, er forbundet med usikkerhet i en norsk sammenheng. Ved bruk av smal definisjon vil en også miste mange av de egenskapene som kan tenkes å påvirke utfallet i PMTO, i form ressurser som kan konverteres til fordeler i forbindelse med behandlingen. Denne undersøkelsen gjør bruk av en vid definisjon av begrepet kulturell kapital lik den Lareau og Weininger (2003) la vekt på. Vid definisjon forankres i datagrunnlaget og de forskningsspørsmål som stilles. Formålet med bruk av KK her, er å framheve kulturelle ressurser som blir en form for kulturell kapital, i møtet med institusjonelle arrangementer som hjelpeapparatet som tilbyr PMTO-behandlingen. Forskningsspørsmålets, feltets og operasjonaliseringen av kulturell kapital i undersøkelsen får størst relevans med en slik definisjon av begrepet.

Når det gjelder kapitalbegrepene i denne undersøkelsen, benyttes de for å vektlegge hvordan folks sosiale bakgrunn kan skape mengde og type ressurser (kapital), som man kan profitere på i møtet med ulike institusjonelle arrangementer (felt) i samfunnet. Bruken av felt og habitus hos Bourdieu er viktig for anvendelsen av kapitalbegrepene. Habitus overskridende og strukturerende natur, sammen med institusjonelle arrangementers diffuse og dynamiske

grenser, gjør at kapitaltilnærming kan ha nytteverdi også i sammenheng med PMTO-behandling (Lareu, 2003:277). Poenget i denne undersøkelsen er ikke en klasseanalyse i seg selv, slik de ble brukt i Bourdieus analyser av det franske samfunn (1984). Kapitalformene brukes som indikatorer på forhold ved familiers sosiale bakgrunn. De representerer ressurser som kan tenkes å gi fordeler for foreldre og barn i PMTO-behandlingen.

En uttalt innvending mot kapitalbegrepene var at de fungerte som sekkebetegnelser for relaterte størrelser, og derfor tåkela mer enn det klargjorde utfall (Lyngstad, 2009:268). Frønes (2011b) fremhevet at bak korrelasjoner av strukturposisjoner, som KK og ØK i sosioøkonomisk status, kunne det befinne seg et stort antall mulige konfunderende årsaksfaktorer. Som en sekkebetegnelse kan en vid definisjon kan KK kritiseres for å tilsløre hvilke mekanismer som kan knyttes til ulike fenomener. Vid definisjon er også kritisert for ikke å vektlegge sosialt konstruerte evalueringer av det legitime versus det illegitime. Dette er en innvending som også kan rettes mot denne oppgavens bruk av begrepet, men dette må ses i sammenheng med datagrunnlaget og forskningsspørsmål som stilles. Legitim kultur er ikke like sentralt i denne undersøkelsen. Det i større grad er fokus her, er på forskjellige fordeler knyttet til kapitalmengde i forbindelse med sosialiseringspraksiser og i møtet med institusjonelle arrangementer. KK og ØK representerer således størrelser hos foreldre som kan være identifiserbare i en behandlingsprosess. For å bøte på mangelen på presisjon i kapitalbegrepene, vil det ved hjelp av tidligere forskning og teori på sosialisering, atferdsproblemer, og livsfaser forsøkes å gripe noe av den kompleksiteten som kan gjøre seg gjeldende i barns atferdsproblemer og foreldretrening.

3.3 Sosialiseringspraksis og møtet med institusjonelle arrangementer

Bourdieu viste hvordan objektiv sosial posisjon korrelerte med subjektive livsstiler (1984).

Det var en sammenheng mellom sosial bakgrunn og disposisjoner hos individene. Han framhevet hvordan personer fra ulike sosiale posisjoner ble sosialisert ulikt. Ulike sosialiseringspraksiser formet ulike disposisjoner i habitus, kapitalvolum og sammensetting av disse. Det som kan være av interesse i denne undersøkelsen, er om sosial bakgrunn ligger til grunn for oppfatninger og ferdigheter, og om dette strukturerer samspillet i familien på måter som kan tenkes å ha konsekvenser for foreldre og barns utbytte av PMTO.

Melvin Kohns (1977) mye siterte bidrag fra USA og Italia fokuserte blant annet på hvordan klassestrukturer påvirket familiedynamikk, og hvordan klassebakgrunn påvirket foreldreverdier og oppfatninger om oppdragelse. Boken oppsummerer tiår med forskning og

replikering av amerikanske funn i Italia. På tross av store forskjeller i amerikanske og italienske foreldreverdier, viste klassestrukturerte oppfatninger stor stabilitet mellom de to landene. Jo høyere sosial klasse, jo høyere ble verdier knyttet til selvkontroll og framtidsfokus vektlagt hos foreldre. Høyere klasse gikk også sammen med mindre konformitet til påtvingende standarder fra eksterne institusjoner (1977:71). Klasse viste seg å være den viktigste formen for sosial avgrensning og differensiering sammenlignet med andre demografiske, religiøse og samfunnsmessige ulikheter. Likheter i klassenivå impliserte også likhet i verdier knyttet til foreldrerollen og oppdragelse. Weininger og Lareau (2009) tok utgangspunkt i Kohns begreper da de ønsket å studere kvalitativt hvordan disse prosessene utspilte seg i familien. I tråd med Kohns funn fant de at middelklasseforeldre ønsket å tilføre barn verdier som selvkontroll. Arbeiderklasseforeldre vektla i større grad at barn skulle sosialiseres til konformitet mot eksterne autoriteter. I prosessen med å overføre disse egenskapene mellom generasjonene vektla folk fra ulike klassebakgrunn forskjellige tilnærminger. Middelklasseforeldre vektla å overføre målbevissthet og selvkontroll over på barn gjennom mer regelmessig og subtil kontroll. Arbeiderklasseforeldre utøvde sosialiseringstrategier mer basert på å gi barn stor autonomi innenfor enkelte arenaer.

I et annet bidrag studie fra USA, undersøkte Lareau (2003) sammenhengene mellom sosial klasse og sosiale prosesser i familien. Hun fant sammenhenger mellom klassebakgrunn i tilknytning til flere aspekter ved familielivet. Tidsbruk sammen med barn og strukturering av barns hverdag, språkbruk og sosiale nettverk var aspekter som fremstod som ulike i forhold til klassebakgrunn. Både middelklasseforeldre og arbeiderklasseforeldre hadde en bevisst tilnærming til sosialisering av barn basert på kulturell logikk. Lareau sammenfattet disse strategiene i ”concerted cultivation” og ”natural growth” (Lareau 2003). ”Concerted cultivation” innebar at foreldre fra middelklassen utfordret barna på flere arenaer. De strukturerte deres hverdag på en måte som skulle utvikle deres evner og talent for fremtidig nytte i utdanning og arbeidsliv. Vedvarende og utstrakt stimulering for å fremme barns utvikling i langsiktig perspektiv kjennetegnet middelklassen i størst grad. ”Natural growth” var en kulturell logikk som i størst grad kjennetegnet oppdragelsesstrategier hos dem fra arbeiderklassebakgrunn. Det verdsatte i større grad barns naturlige og spontane utvikling uten for mye innblanding fra voksne. Foreldres oppgave lå mer i å stå for tilstrekkelig trygghet og komfort i forhold til hus, mat og grunnleggende støtte. Idealtypiske arbeiderklasseverdier gikk ut på i større grad å beskytte barn mot livets utfordringer. Middelklasseverdier gikk mer i retning av å forberede barn så tidlig som mulig på livets utfordringer, gjennom å utsette

umiddelbar tilfredsstillelse på bekostning av fremtidige. Lareau (2003: 276) fremhevet hvordan disse to ulike tilnærmingene konstituerte ulike disposisjoner i utvikling av habitus.

”Concerted cultivation” er et begrep som kan ha noe til felles med det Clausen (1991) kaller ”planful competence”. Begrepet beskrev ferdigheter som ble tilegnet i barndoms og ungdoms faser, som fikk positive konsekvenser i senere livsfaser. Individuelle faktorer som personlighetstrekk og intelligens var grunnlag for utviklingen av ferdigheten, mens sosiokulturelle faktorer som SES, sosialiseringspraksis og andre kontekstuelle påvirkningsfaktorer var med på å forme dette i oppveksten. ”Planful competence” tar utgangspunkt i barnet og vektlegger framtidige fordeler. ”Concerted cultivation” beskriver prosesser vedrørende sosialiseringspraksis hos foreldre. Det kan være naturlig å sammenligne de to begrepene som deler i samme prosess. Begge kan assosieres med høy sosioøkonomisk status. En måte å se på høystautsforeldres ”concerted cultivation” som noe av årsaken til barn og ungdoms utvikling av ”planful competence”.

Ved bruk av kvalitativ tilnærming og observasjonsdata, undersøkte Weninger og Lareau (2003) hvordan klassebakgrunn preget foreldres samhandling med barnas lærere. Her ble det vektlagt utveksling av informasjon og autoritetsforhold. Middelklasseforeldre hadde en tendens til i større grad å absorbere læreres vurderinger, evalueringer og anbefalinger for eleven. De fikk også i større omfang ut potensiell verdifull informasjon for barnets tilpasning i skolen, sammenlignet med foreldre fra arbeiderklassebakgrunn. De krav og muligheter som skolen rettet mot foreldre ble i større grad fulgt opp med tiltak for å bedre barns tilpasning i skolen, både gjennom direkte å undervise, overvåke og generelt følge opp barnas akademiske utvikling. Sosial klasse gjenspeilte seg også i autoritetsdynamikken mellom foreldre og lærere. Sammenlignet med arbeiderklasseforeldre hadde middelklasseforeldre en større tendens til å utfordre lærerens evalueringer for barnet deres, og til å evaluere lærerens prestasjoner. Middelklasseforeldre etterspurte og krevde flere individuelle tiltak for å møte barnets behov. Middelklassenettverks sosiale nettverk og møtepunkter i fritiden bidro med bedre informasjon og flere ressurser som foreldre kunne dra nytte av i forhold til barnas utvikling i skolen.

I lignende forskning fra Norge, så Farstad og Stefansen (2008) på sammenhengen mellom klassebakgrunn og hvordan foreldre tilpasset seg de statlige velferdsordningene. De forsøkte å vise hvordan statlige velferdstiltak tilpasses reproduksjonsprosesser og omsorgsstrategier. Familier fra ulike sosiale sjikt valgte ulike strategier og i forhold barnepass.

Arbeiderklasseforeldre vurderte senere barnehagestart som gunstig for barn, sammenlignet med middelklasseforeldre. Strategiene ble også legitimert av ulikt verdisyn på hva som var barnets beste. Det ble framhevet hvordan arbeiderklasseforeldre konstruerte et ”skjermet rom for omsorg”. En av de grunnleggende verdiene bak dette er at barn må utstyres med grunnleggende ferdigheter hjemmefra før møtet med omverden. Middelklasseforeldre framhevet en tendens til å se på barnets sosialiseringsspross som ”et ordnet omsorgsløp” (Farstad og Stefansen, 2008:352). Legitimeringen av denne modellen ble tuftet på barnets behov for en selvstendig relasjon til foreldre, men også på nødvendigheten med impulser utenfra for en gunstig utvikling.

Disse forskningsbidragene kan stå som eksempler på hvordan foreldres sosiale bakgrunn strukturerer noe av det hjemmemiljøet barn erfarer, gjennom å generere ulike klassestrukturerte strategier for sosialisering. Bidragene illustrerer også forskjeller kapitalmengde har i møtet med institusjonelle arrangementer og hvordan kapitalmengde kan føre til en klassesdelt strukturering av verdigrunlaget foreldre har i forbindelse sosialiseringsspraksis. Forskningen settes i denne undersøkelsen i sammenheng med hvordan SES kan skape fordeler i PMTO-behandlingen. Mye av forskningen stammer fra USA. Det kan være grunn til å anta at dette spesielt påvirker innholdet i de strukturelle arrangementene analysene baseres på, som forskjeller i skolesystemet. Relative forskjeller i mengde økonomisk og kulturell kapital finner vi også i Norge, og det kan være grunn til å anta at de har lignende virkninger også i en et lignende institusjonelt arrangement også i en norsk kontekst. Frønes og Strømme (2010) fremhever kulturell og økonomisk kapitalens betydning for barns tilpasning i det norske skolesystemet, og for deres risiko for fremtidig marginalisering. I følge med Farstad og Stefansens (2009) bidrag kan det se ut som det i Norge også er klassesdelte tilpasninger til sosialiseringsspraksis og i møtet med institusjoner. Bidragene fra blant annet Lareau, kan bygge opp under de teoretiske antagelsene fra Bourdieu, som vektlegger at økonomisk kapital i noen grad konverteres til kulturell kapital i møtet med strukturelle arrangementer. Dette kommer da i tillegg til eventuelle materielle og statuseffekter.

3.4 Stressprosessmodellen

Det er flere årsaker til at teoretiske perspektiv på stressorer benyttes i denne undersøkelsen. Det er naturlig å tenke seg graden av stress en familie opplever, påvirker samhandlingen mellom familiemedlemmene. Capaldi et al. (2002) påpeker hvordan stress kan være en kontekstuell faktor som kan få negative følger for foreldrepraksis, og i neste omgang føre til

atferdsproblemer hos barn¹⁷. Et annet spørsmål som kan være interessant å belyse er om det er sammenheng mellom økonomisk kapital og opplevd økonomisk stress. En tredje årsak for å kontrollere for økonomisk stress er den spesielle situasjonen familier, som har barn med atferdsproblemer opplever er lik den det er referert til i avsnitt 2.2.1. Å ha et barn med atferdsproblemer kan være en faktor som skaper stress på familien. Det kan antas at flere stressmomenter på familien kan gi intensivering i opplevd stress. Forskningsspørsmålet i denne undersøkelsen er om stress kan ses i sammenheng med barns atferdsproblemer og foreldrepraksis. Ved å ta utgangspunkt i Pearlin (1999) *stressprosessmodell* og begreper fra livsløpsteori forsøkes det å rette søkelys hvordan familieforhold kan påvirkes av atferdsproblemer, kombinert med andre stressfaktorer.

Stressprosessmodellen er en konseptuell fremstilling av prosesser som fokuserer på sosiale årsaker til stress, og hvordan disse kan oppstå og samspillet mellom ulike stressfaktorer (Pearlin et al. 1990:585). Noe av bakgrunnen for utviklingen av modellen var fra et sosiologisk perspektiv å undersøke hvordan sosiale strukturer påvirker personers liv og helse gjennom stressprosesser (Pearlin et al. 1990:590). Stressprosessmodellen fokuserer på sammenhenger mellom ”objektive” stressorer og subjektive opplevelser av stress. Stress som utfall er et resultat av opplevde negative psykologisk tilstander som følge av eksponering for stressorer. Hvordan denne prosessen foregår, fremheves analytisk gjennom de ulike faktorene i stressprosessen.

Proessen deles opp i fem faktorer, som hver for seg består av flere elementer (Pearlin 1999). Punkt tre, *stressorer* er det som er av størst interesse for denne undersøkelsen og vies størst plass her, men også punkt 1. om bakgrunnsfaktorer og punkt 4. om modererende ressurser inneholder momenter som knyttes til undersøkelsen.

Trinn i stressprosessmodellen:

1. Sosial bakgrunn og kontekstuelle omgivelser.
2. Nærmiljø og nabolag.¹⁸
3. Stressorer, daglige stressorer og livshendelser.
4. Modererende ressurser.

¹⁷ Se kapittel 4.2 om SIL-modellen, PMTOs teoretisk grunnlag for utdyping av kontekstuelle forhold og atferdsproblemer.

¹⁸ *Nabolag og nærmiljø* er stedet hvor personlige problemer møter samfunnet. Her dannes normative oppfatninger av livets realiteter (Pearlin 1999:399). Nærmiljøet kan forårsake objektive stressorer og forme betydningen av dem. Nærmiljøet kan også påvirke stressprosessen på samme måte som status, som et kontekstuel element til personers daglige aktiviteter.

5. Manifestering av stress, utfall i forhold til mental helse.¹⁹

1. Sosial bakgrunn og kontekstuelle omgivelser. Tilskrevne egenskaper som alder, kjønn og etnisitet, kan sammen med sosial og økonomisk status, påvirke både eksponering for objektive stressorer og den subjektive opplevelsen av disse (Pearlin 1999:398). Samfunnets hierarkiske lagdeling og tilskrevne egenskaper strukturerer i noen grad folks erfaringer i hverdagen. På denne måten ligger det et potensiale til ulik eksponering for ulike belastende hendelser. Sosial bakgrunn ses i sammenheng med hvilke ressurser man har tilgjengelig for å håndtere de stressorene som en er eksponert for, punkt 4. I modellen. (Pearlin et al. 1990). Dette vil kunne ha betydning på hvert enkelt trinn av stressprosessen, gjennom å påvirke intensiteten i stressorer og hvilken betydning stressorene har for hver enkelt. Eksponering for stress og ressurser til å takle disse kan også operere uavhengig av hverandre (Pearlin 1999). Alle samfunnsklasser kan risikere lik eksponering for en potensiell stressor, men ressurser de har til å takle problemene, kan være sosialt strukturert.

Stressorer referer til erfarte situasjoner som er årsak til opplevd stress. Dette kan være både hendelser, erfaringer og aktiviteter som oppleves problematiske for personer. Dette kan være noe truende, noe som kommer i veien for ens handlinger, direkte erfarte hendelse, eller noe som bryter ned våre drømmer og ønsker for vår tilværelse (Pearlin et al. 1990:586).

Virkningen av en potensiell stressor avhenger av flere kvalitative aspekter ved selve stressoren.²⁰ Også relasjonelle aspekt, i forhold til personer involvert og omfang av belastninger, kan påvirke virkningen av en stressor (Pearlin et al. 1990). I følge Pearlin (1999:400) kan stressorer kategoriseres i to generelle utgaver. I form av *livshendelser*, "life events", og *daglige stressorer* "chronic strains". *Livshendelser* er i stor grad belastende hendelser som inntreffer i personers livsløp. *Daglige stressorer* er i større grad belastende faktorer i hverdagslivet. Disse faktorene trenger i utgangpunktet ikke å være stressende. Eksponering over tid kan øke virkningen av stressoren. *Daglige stressorer* kan opptre i mer

¹⁹ *Manifestering av stress* er selve utfallet av eksponering for stressorer, ofte knyttet til menneskers psykiske velvære og helse, og deres evne til å stå i ulike roller (Pearlin et al 1990)). De negative psykologiske effektene stressoren skaper er avhengig av den betydning og mening den eventuelle stressoren har den aktuelle personen (Pearlin 1981). Eksempler på utfall i forhold til mental helse kan være angst, depresjon, irritabilitet og kognitive forstyrrelser (Pearlin et al. 1990:590). Det påpekes at utfall av stress kan være koblet til flere ulike utfall enn de referert til her.

²⁰ Eksempler på kvalitative aspekter kan være: hendelser som fører til uønskede endringer i folks liv, forventede hendelser som ikke inntreffer, gjentatte hendelser, alvorlighetsgrad av endring, tidsaspekt på belastningene, hvor stor kontroll en selv har på hendelsene og hvordan de passer inn i forhold til forventet utvikling i livsfaser og overganger.

eller mindre subtile former, dette gjør det de utfordrende å identifisere. Utgangspunkt for erfaringen av *daglige stressorer* ligger i personers institusjonelle roller og daglige erfaringer. Pearlin (1999) nevner roller knyttet til samliv, å være forelder, jobb og økonomi som er typiske felter som ofte kan knyttes til stress for individ. Rollene er ofte komplekse og relaterte til hverandre. Stressprosessmodellen gjør også et annet analytisk skille mellom *primære* og *sekundære stressorer* (Pearlin 1999:403). Dette er et uttrykk for den kausale sammenheng mellom ulike stressorer og viser til at noen stressorer kommer forut for andre. De som blir utsatt for samme objektive stressor, kan oppleve virkningen av denne ulikt. Både individuelle og kontekstuelle elementer knyttet til de andre faktorene i stressprosessmodellen, er med på å danne betydning av stressorer. Kontekstuelle fremheves i trinn 1. og 2. og individuelle og kontekstuelle faktorer i trinn 4., i form av modererende ressurser.

Modererende ressurser viser til individuell variasjon i stressors utfall i sammenheng med tilgang til modererende ressurser. Denne faktoren fremhever hvordan personer som er eksponert for samme objektive stressor kan oppleve ulikt stressnivå. Kontekstuelle og individuelle faktorer kan moderere virkninger på den objektive stressorens subjektive opplevelse hos individ. Tilgang til disse modererende ressurser kan være klassestrukturerede etter kontekstuelle faktorer som for eksempel SES. Individuelle faktorer knyttes gjerne til ulik selvtillit og mestringsevne hos individ. (Pearlin et al. 1990; Pearlin 1999).

Forholdet mellom bakgrunn og stressorer gir, sammen med de andre faktorene i stressprosessmodellen, et komplekst bilde av den subjektive opplevelsen av stress. Akkumuleringen av stress er et samspill av prosesser knyttet til de ulike faktorene som utgjør prosessen (Pearlin et al. 1981; Pearlin 1999). Stressresponser fra stressorer er ikke isolerte psykologiske størrelser, men konvergerer og utøver et samlet press på ens psykiske tilstand (Pearlin 1999:396). Stressprosessen består vanligvis av flere faktorer som over tid knytter individs psykologiske velvære med de større sosiale systemene som de omgis av. Stressprosesser må derfor ses i sammenheng med menneskers ulike roller i hverdagen, og hvordan de sammen kan være med på å skape belastninger i folks liv. Et fokus på rollepress kan fremheve linkene mellom kontekstuelle sosiale forhold og hvordan disse former hverdag og stressresponser (Pearlin 1989). Stress fra ulike roller vil påvirke erfaringene en gjør i de samme rollene i en form for samspill (Pearlin og Turner 1987). Stress i én rolle vil over tid kunne føre til en større risiko for opplevelse av stress i en annen rolle. Dette vil være et resultat av at stressorer konvergerer og er med på å gi ny mening til hverandre. Samspill mellom stressorer, og stressorer i ulike roller, gir ny mening til livshendelser og daglige

stressorer, som fører til økt opplevelse av subjektivt stress (Pearlin et al. 1981:339; Pearlin 1989).

I denne undersøkelsen er det ikke en analyse av stressprosesser som er formålet, men hvordan sosial organisering gjennom økonomiske tilpasning i familien kan føre til stress og negativt utfall i PMTO-behandlingen. Det er med andre ord identifisering av faktorer som kan gi dysfunksjonelle konsekvenser i familien som er grunnlaget for stresstilnærmingen i denne undersøkelsen. Det som er i fokus er hvordan stressorer, i form av *daglige stressorer*, påvirker familier i et klinisk utvalg. Utvalget består av familier som opplever en potensiell daglig stressor i form av barns atferdsproblemer. Når disse problemene konvergerer med økonomiske, kan dette få forsterkede konsekvenser i forhold til barns atferdsproblemer og PMTO-behandling.

3.4.1 Familien som kontekst for stress

Familien inneholder elementer av et rollesett med flere interrelaterte roller (Merton 1957). I en familiekontekst vil foreldre ofte erfare flere tilknyttede roller. Eksempelvis vil en mor samtidig kunne ha relaterte roller som kone og forsørger. Fordi de ulike rollene står i en relasjon til hverandre er det naturlig å forutsette at det en erfaring i en rolle som også vil kunne påvirke andre relaterte roller i samme rollesett. Når familien settes i sammenheng med stressprosessmodellen, er det flere årsaker til at familien kan være en sentral arena hvor stress fra interrelaterte roller konvergerer og virker på den subjektive opplevelsen av stressorer.

Et spørsmål er hvilke karakteristikk ved familier som kan forsterke objektiv eksponering for, og subjektiv erfaringer av stress. Familien er en av de mest sentrale strukturene i menneskers livsløp. Relasjon til familie starter ofte ved fødsel og ender i de fleste tilfeller ved død. Familien er en arena hvor man i løpet av livsløpet står i relasjon til sine nærmeste, et sted hvor man har et rollesett av interrelaterte roller. Rollene varighet over tid og tilknytning til familien tilsier at dette også er en arena hvor roller endres og dannes. Familien er også stedet hvor mange av menneskers viktigste behov oppstår og tilfredsstilles²¹ (Pearlin og Turner 1987:143). Den definerer gjerne hvem vi er, og påvirker hvem vi blir. Familien danner gjerne grunnlaget for menneskers fysiske, psykiske og materielle forhold. Familien tilfredsstiller ikke bare viktige behov, men er så viktig for oss at den har betydning i seg selv. Personers tilknytning til familien er vanligvis ikke av et instrumentelt forhold, vi søker dens betydning i seg selv, uavhengig av de funksjonene den har for oss (Almeida og Wong 2009).

²¹ Viktige faktorer kan nevnes, mat, husly, omsorg, respons på seg selv, trygghet og hvile, men listen er nærmest utømmelig

Familien er ikke en isolert størrelse, men må ses i sammenheng med andre samfunnsstrukturer og deres tilknyttede roller i sammenheng med stress. Familien vil være en plass hvor mange ulike roller møtes, og konkurrerer om tid og oppmerksomhet (Pearlin og Turner 1987). Press fra ulike rolle og rollekonflikter kan være et resultat av dette. En konsekvens av dette kan være at stressorer i forskjellige roller fra familiens rollesett konvergerer med hverandre, og endrer intensitet og mening som daglige stressorer. Rollene i familien vil i ulike grad stå i relasjon til roller på andre arenaer, og en konsekvens av dette kan være økt stress på roller tilknyttet familien. Et eksempel på dette er Pearlin et al. (1981). I en stimodell ble det undersøkt sammenhenger mellom tap av arbeidsinntekt og depresjon. Tap av posisjon i arbeidsmarkedet førte til økt økonomisk stress, i form av finansielle problemer og problemer med de klare utgiftene. Dette førte igjen til endring i mestringsfølelse og selvtillit, som igjen førte til økt risiko for depresjon. Tap av posisjon i arbeidsmarkedet hadde også en direkte effekt på depresjon, og en indirekte via tap av selvtillit til økt depresjon. Indeksen for økonomisk stressorer brukt av Pearlin et al. (1981) er identiske med de benyttet i denne undersøkelsen.

Tidsdimensjonen, funksjonene den har og betydningen av relasjonene, er med på å gi familien en viktig betydning i menneskers emosjonelle velvære. Familien er sentral i forhold til stress fordi den sentral i forhold til menneskers sosiale og emosjonelle tilværelse (Pearlin og Turner 1987). Familiens rolle i forhold til stress kan være kanaliserende for stress fra andre sosiale strukturer og arenaer, og den kan fungere som opphav for stressorer. Familien vil kunne knyttes til de fleste delene av stressprosessmodellen. Det er grunn til å anta at familien vil spille en sentral rolle i alt fra eksponering fra mulige objektive stressorer, via modererende resurser, til det subjektive utfallet av stressorene. Utvalget i denne undersøkelsen består av familier, ofte i form av unge voksne og et barn med atferdsproblemer. Et spørsmål som kan stilles er hvilke stressorer som kjennetegner denne livsfasen for foreldre?

3.4.2 Daglige stressorer og unge voksne

I stressprossemodellen refereres det til alder og livsfase som en av de kontekstuelle faktorene som påvirker både eksponering for og subjektiv opplevelse av stressorer. Et prinsipp i livsløpsanalyse er at menneskelig utvikling er en livslang prosess som følger ulike livsfaser. Menneskelig utvikling bør dermed studeres i et tidsperspektiv (Elder og Giele 2009). Ulike livsfaser innebærer i noen grad ulike aldersspesifikke roller, forventninger og krav som har ulikt potensiale i forhold til eksponering for stressorer. Foreldre med barn er gjerne i en livsfase som kan betegnes som unge voksne (Almeida og Horn 2004). Almeida og

Wong (2009:159) fremhevet at unge voksne er i en livsfase som generelt innebærer multiple overganger i forbindelse med å være i etableringsfase i forhold til både jobb, familie og økonomi, sammenlignet med middelaldrende voksne.

I en nasjonal longitudinell undersøkelse fra USA, fokuserer Almeida og Horn (2004) på forskjeller i eksponering for, og på kjennetegn ved, stressorer erfart av unge voksne sammenlignet med middelaldrende. De fant at både frekvenser og mønstre av ulike stressorer varierte mellom ung og middelaldrende voksne (Almeida og Horn 2004:444). *Unge voksne* erfarte større frekvenser og større intensitet i forbindelse med daglige stressorer, og større grad av ”overload” av stressorer, som følge av multiple krav og ansvar i forbindelse med ulike roller. Unge voksne rapporterte høyere grad av stress i forbindelse med finansiell risiko og stressorer hvor barn var involvert. De erfarte også større grad av mellommenneskelige stressorer sammenlignet med middelaldrende voksne. Etablering av parforhold og nye sosiale relasjoner knyttet til andre roller ble satt i sammenheng med dette.²² Bildet var ikke utelukkende negativ i forbindelse med unge voksne og stressorer. De rapporterte også høyere kontroll over eget liv sammenlignet med middelaldrende, noe som Almeida og Horn (2004) relaterte til at unge voksne hadde høyere kompetanse og mestringsressurser. Svaret kan også ligge i de daglige stressorenes natur, som til en viss grad kan være mindre kontrollerbare i forhold til livshendelser sammenlignet med daglige stressorer. Foreldrene i dette kliniske utvalget vil i stor grad bestå av unge voksne, og det kan være grunn til å anta at de i den forbindelse kan ha erfaringer som samsvarer med de forhold Almeida og Horn (2004) fremhevet.

3.4.3 Atferdsproblemer i familien og stressprosesser

Å ha et barn med atferdsproblemer vurderes, i likhet med økonomiske problemer, å være en potensiell daglig stressor i familiers hverdag. Familier med små barn er ofte i det som kan betegnes som etableringsfasen. Det vil være relativt unge voksne gjerne fra 25 – 50²³. Foreldrene vil ofte være i sin mest produktive alder både når det gjelder biologisk reproduksjon og økonomisk produksjon i forhold til jobb. I tillegg tas det gjerne stor finansiell risiko i denne perioden av livet, gjennom stor grad av lånefinansiering av bolig. Disse multiple kravene samsvarer med Almeida og Horns (2004) funn som beskriver stor grad av

²² Middelaldrende rapporterte på sin side om større grad av nettverksstressorer som følge av livshendelser, som dødsfall og alvorlig sykdom, og flere daglige stressorer i forbindelse med utrygghet i nærmiljø (Almeida og Horn 2004: 445).

²³ Gjennomsnittsalder 37.5 år i utvalget. Se kapittel 5.1.3 for beskrivelse av utvalg.

eksponering for ”overload” stressorer i denne livsfasen. Hvordan passer et barn med atferdsproblemer inn i en slik kontekstuell setting?

Isolert sett kan det være relevant å forutsette at det å erfare et barn med atferdsproblemer, er en stressende påkjenning i seg selv, både for foreldre og barn. Det er grunn til å anta at atferdsproblemer hos barn er en belastende hendelse over tid. Det gir påkjenningene som stammer fra atferdsproblemene en form av som kan relateres til kjennetegn ved en daglige stressor. Noen av de praktiske konsekvensene dette kan få, er i form av høyere konfliktnivå i familien og økt fiendtlig innstilling mellom foreldre og barn (Capaldi et al. 2002). Dette fører typisk til negative samhandlingsmønstre hvor de positive relasjonene mellom foreldre og barn blir færre. Noen av de belastende opplevelsene foreldre kan oppleve, ble illustrert av intervjuutdraget i avsnitt 2.2.1. For foreldre må det også være en belastning å erfare at barnet deres ikke oppfyller de normative forventninger til sosial utvikling som mange ser for seg. ”Hvorfor er ikke mitt barn som de andre?” - er nok et spørsmål mange nok vil stille seg. Det eksisterer en mer eller mindre mytisk oppfatning i samfunnet om at foreldre som har avgjørende betydning for barns sosialisering og personlighetstrekk (Harris 2009). Hvis foreldre relaterer barns atferdsproblemer til deres egen utilstrekkelighet i foreldrerollen, kan dette i følge stressprosess-modellen føre til økt opplevelse av subjektiv stress som følge av lavere mestring knyttet til det å være foreldre. Det kan også tenkes at barns atferd også vil gå ut over foreldres selvtillit på sikt. Tap av selvtillit og mestring øker opplevelsen av subjektiv stress (Pearlin et al. 1981). Barn med atferdsproblemer har gjerne flere problemer og konflikter også i andre settinger enn i familien. Det er naturlig å tenke at en opplevelse av barnets problemer på ulike sosiale arenaer, i tillegg til problemene i de nære relasjonene i familien, skaper et negativt emosjonelt nivå, som igjen kan føre til økt stressnivå hos foreldre.

Et barn vil naturlig nok lide under sine egne atferdsproblemer, og barns problemer ”overtas” gjerne av foreldrene. Barnets problemer og negative utvikling i seg selv kan være grunnlag for bekymringer hos foreldre. Andre negative konsekvenser kan knyttes til foreldre sosiale liv. Foreldres sosiale tilværelse kan også få negative konsekvenser av barnets atferdsproblemer. Barnets atferd kan innskrenke de sosiale aktivitetene som foreldre normalt sett ville ha deltatt i, i en unnvikelsesstrategi, for å unngå ubehagelige situasjoner. Tap av sosialt liv vil potensielt også kunne føre til økning i subjektiv stress gjennom smitte til andre roller hos foreldre. Et eksempel er hvis foreldres samliv får negative konsekvenser av barns atferdsproblemer. Dette kan få forsterkende virkning på subjektivt opplevd stress hos foreldre (Pearlin 1999). I en oppfølgingsstudie av PMTO-behandlingen i Norge, fant Hagen et al. (2011) at det var

sammenheng mellom samhold i familien og barns atferdsproblemer. En av følgene av mindre atferdsproblemer hos barn var at samholdet mellom familiemedlemmer bedret seg. Dette kan være et eksempel på hvordan atferdsproblemer negativt påvirker flere sider ved samhandlingsprosessene i familier.

Subjektiv opplevelse av egen økonomi, i form av økonomisk stress, kan også tenkes å fungere som en daglig stressor for foreldres rollesett knyttet til familien. Økonomiske problemer som varer over tid, kan ta en form som en daglig stressor. Økonomiske problemer kan også ha potensiale i seg til å heve konfliktnivået i familien, og da i neste omgang føre til økt opplevelse av subjektive stressresponser, i form av negative emosjoner. Økonomiske problemer vil ofte knytte eksterne roller, for eksempel fra arbeidsliv, til rollesettet knyttet til familien (Pearlin et al. 1981). For eksempel vil økonomiske problemer ved tap av jobb i mange tilfeller utspille seg i det familiære rollesettet. Foreldres problemer, knyttet til andre rollesett enn det familiære, vil da potensielt kunne yte negativ påvirkning på familien. Det kan være grunn til å anta at også økonomiske problemer fører til økonomisk stress, både i form av negative emosjoner, men også i form av økt konfliktnivå mellom familiemedlemmer. Slike konsekvenser av stressorer forutsettes å påvirke utfallet av PMTO-behandlingen i denne undersøkelsen.

Stressprosessmodellen fremhever hvordan eksponering fra flere stressorer kan endre meningsinnholdet i de ulike stressorene og øke den subjektivt opplevde stressresponsen fra hver enkelt av stressorene. Dette fremstår som en form for samspill og ”smitte”²⁴ mellom stressorer. Økonomiske problemer og barns atferdsproblemer kan være to daglige stressorer, som begge utøver press på individets rollesett tilknyttet familien, som en konsekvens av at de begge er daglige stressorer, men også fordi de utøver press på det samme rollesettet, kan det føre til at de skaper endret meningsinnhold i eksponeringen av de daglige stressorene (Pearlin et al. 1990; Pearlin 1999).

3.5 Samfunn: sårbarhet, utvikling og betydning av miljø

3.5.1 Atferdsproblemer i kunnskapssamfunnet – risiko for marginalisering

Barns sosiale utvikling har både individuelle og samfunnsmessige konsekvenser. På et samfunnsnivå relateres de negative konsekvensene til begreper som marginaliseringsprosesser

²⁴ Kan ha mye til felles med det som betegnes som ”spillover effect” mellom ulike faktorer.

og sosial eksklusjon. Dette er begreper som beskriver situasjoner der enkeltindivider eller sosiale grupper blir satt helt eller delvis utenfor viktige arenaer i samfunnet (Frønes 2011a). Marginalisering kan forstås som ekskluderingspraksiser overfor enkelte sosiale grupper og personer. Personer som ikke er i stand til å bidra fullt ut økonomisk og sosialt i samfunnet er ofte i en risikosone for marginaliserende prosesser. Disse kan ende opp med å bevege seg i en gråsonen mellom sosial integrasjon og utstøting. Resultatet av individuelle marginaliseringsprosesser er at sosiale grupper opplever helt eller delvis ekskludering fra samfunnslivet.

Frønes og Strømme (2010) beskrev marginaliseringsprosessene som prosesser som utviklet seg over tid. Marginalisering besto av komplekse prosesser som inkluderte mange faktorer i menneskers liv. Suksess i skolesammenheng var en viktig faktor for barns fremtidige tilpasning sosialt og i arbeidslivet. Sosiale bakgrunnsfaktorer som økonomisk og kulturell kapital påvirket barns tilpasning i skolesammenheng. Dette kan tyde på at marginaliseringsprosessene i forbindelse med skole starter i de tidligste livsfasene og inkluderer forhold som kan knyttes til sosial bakgrunn gjennom SES. Skolen ble beskrevet som en generator hvor ulike risikofaktorer møtes og sammen bidro til marginaliseringsprosesser (Frønes og Strømme 2010:32). Å lykkes i skolen ble satt i sammenheng med å lykkes på arbeidsmarkedet. Det var spesielt på arbeidsmarkedet hvor marginaliseringsprosessene fra tidlige livsfaser ble ut i live gjennom integrasjon eller eksklusjon i arbeidsmarkedet. Barns atferdsproblemer er assosiert med negativ utvikling på skolen og kan dermed settes i sammenheng med negativ kumulativ utvikling i livsløpet (O'rand 2009; Forgatch og Patterson 2010; Capaldi et al. 2002). Atferdsproblemer hos barn kan på denne måten knyttes til marginaliseringsprosesser i samfunnet, gjennom større risiko for å mislykkes på skolen, og igjen kan settes i sammenheng med konsekvenser i overgangen til arbeidslivet.

Samfunnsorganisering og marginaliseringsprosesser kan også ses i sammenheng med hverandre. *Kunnskapssamfunnets* livsløp skiller seg ut fra industrisamfunnets. Tidlige overgangsfaser for barn og unge får endret betydning og innhold, og utdanning skaper nye former for sosialiseringsrisiko (Frønes og Strømme 2010; Frønes 2011a). Industrisamfunnets overganger ble kjennetegnet ved at en ble sluset inn i tydelige definerte roller i industriell produksjon. Atferdsproblemer i ungdomstiden ble i større grad fanget opp i overgangen mellom ungdom og voksen. Eksternaliserte atferdsproblemer fikk færre konsekvenser og var ikke til hinder for en vellykket integrering i industrien og dens i større grad tydelige

voksenrolle. Skolens betydning i samfunnet har blitt betydelig endret i etterkrigstiden. I takt med teknisk, vitenskapelig og kulturell utvikling har satsing på utdanning preget denne perioden. Dette har medført at økt tilgang på utdanning for større deler av befolkningen har vært en viktig del av velferdsstatens prosjekt. Elever skal lære mer enn tidligere, og det obligatoriske utdanningsløpet starter i en alder av 6 år og fortsetter til 19-årsalderen for mange (Øya og Fauske 2010). I det postindustrielle kunnskapssamfunnet er barns kompetanse og utdanning viktige elementer i framtidens produksjonsmidler (Frønes og Strømme 2010:23). Integrasjon i arbeidslivet avhenger i større grad av utdanningsforløpet sammenlignet med industrisamfunnets. Tradisjonelle valg og tydelige livsbaner i industrisamfunnet, er i større grad erstattet med frihet til valg og fokus på selvutvikling i kunnskapssamfunnet.

Kunnskapssamfunnet setter også større krav til uformell kontroll, indre selvdisiplin og evne til å planlegge framtiden strategisk (Frønes og Strømme 2010:35). Sammen med det utvidede studieløpet skaper dette nye former for risiko i forbindelse med overganger mellom livsfaser. Det moderne samfunnet skaper en ny form for sosialiseringsrisiko hvor nye risikoforhold knyttes til sosialiseringsprosessen (Frønes 2011a:51). Integrasjon og ekskludering i kunnskapssamfunnet er i stor grad knyttet til sosialiseringsprosessen. Med et langt og krevende studieløp vil nåtidens sosialiseringsproblemer lett kunne bli til framtidens marginaliseringsproblemer i følge Frønes. En konsekvens av dette kan være økt betydning av tidlige sosialiseringsprosesser for vellykkede overganger senere i livet. Atferdsproblemer vil kunne føre til problemer på skolen, noe som igjen kan føre til marginalisering og sosial eksklusjon. Atferdsproblemer har både negative individuelle konsekvenser for involverte barn og familie, og det er også et samfunnsproblem med sosial eksklusjon av risikogrupper og kriminalitet som mulige resultater. Kunnskapssamfunnet kan dermed forsterke sårbarhet i forbindelse med negativ utvikling hos barn. Konsekvensene av atferdsproblemer har således større negativt potensiale i kunnskapssamfunnet sammenlignet med industrisamfunnet.

3.5.3 Atferdsproblemer i tidlige livsfaser

I et livsløpsperspektiv ses barne- og ungdomstiden som en serie faser. Det underliggende blir fasens innhold og det primære hvordan en fase virker inn på senere faser (Frønes 2011a:48). Sett i sammenheng med kunnskapssamfunnets strukturering av barndom, blir betydningen av utviklingen i hele barndomsperioden forsterket av sårbarhet i overganger og forlengelsen av perioden. Spesielt de første leveårene ser ut til å være viktige for framtidig sårbarhet i overganger, både fordi de første årene er viktig i seg selv, og fordi problemer her øker

sannsynligheten for negative kumulative konsekvenser²⁵ mellom overgangene (Frønes og Strømme 2010).

Basert på en longitudinell studie, utleder Moffitt (2006) to grunnmønstre i forhold til problematferd. Tidlig start på antisosialitet og problematferd gav de største negative konsekvensene for ungdom i overgangen til voksen. Dette sto i kontrast til den antisosialitet som ble knyttet til senere livsfaser i ungdomstiden. Denne atferden hadde ikke negative kumulative konsekvenser i samme utstrekning som antisosialitet som startet i de tidlige livsfasene. Dette mønsteret kalte Moffitt (2006) for *lifecourse persistent* og *adolescent limited antisocial behavior*. Sent utviklet problematferd ble i større grad knyttet til ungdomsfasen, det var naturlig for ungdom å utvise en viss grad av antisosialitet. Denne antisosialiteten var i større grad avhengig av en spesifikk kontekst, knyttet til den aktuelle livsfasen og ikke gjennomgående på flere av individenes arenaer (Hagen og Christensen 2010:62). De tidlig utviklede atferdsproblemer var mer alvorlige og påvirket i større grad de ulike livssfærene hos barn og ungdom. Et annet eksempel på dette kan være Caspi et al. (1998), som i en longitudinell studie viste sammenhenger mellom kapitalformer og utfall på arbeidsmarkedet i overgangen til voksen alder. Problemer i småbarnsfasen så ut til å øke sannsynligheten for negative kumulative konsekvenser, i form av tilpasning på arbeidsmarkedet, i overgangen til voksen alder. Frønes og Strømme (2010) oppsummerte longitudinelle forskningsbidrags innsikter i forhold til marginalisering med at atferdsproblemer og ungdomskriminalitet i økende grad ses på som forankret i tidligere livsfaser. I en intervensjonssammenheng kan dette illustrere betydningen av tidlig behandling for mer effektivt å forhindre negative kumulative utviklingsbaner hos barn, gjennom å fokusere på de som har størst risiko for utvikling av *lifecourse persistent* problematikk.

3.5.4 Arv eller miljø? Delt og ikke-delt miljø?

Hva som ligger bak menneskelig utvikling og handling, er en sentral problemstilling i samfunnsvitenskapelige fag, også i forbindelse med atferdsproblemer. Foran er det vist eksempler på hvordan miljøfaktorer som familie, sosialiseringspraksis og samfunnsorganisering, og utvikling i forhold til alder, har betydning for utviklingsprosesser hos barn. I den senere tid har det foregått en debatt i sosiologifaget om det er biologi²⁶ eller

²⁵ Utvikling mellom hvor negative forhold i en livsfase direkte fører til negative forhold i etterfølgende faser (O'rand 2009).

²⁶ Blant annet gener.

miljø som har betydning for sosial handling (Frønes 2011b).²⁷ Mange forskere i dag setter ikke biologisk arv og miljøpåvirkninger opp mot hverandre. Det vektlegges i stedet hvordan biologi og miljø står i et kontinuerlig, gjensidig og komplekst forhold til hverandre (Berg-Nilsen 2010:75). Denne undersøkelsen inneholder sosiologiske perspektiver på psykologisk intervensjonsforskning. Det kan derfor være oppklarende å peke på noen teoretiske betraktninger som kan illustrere hvilket beskrivende og forklarende nivå denne undersøkelsens ambisjoner ligger.

Forskning på betydningen av gener og miljø har noen forskningsmessige utfordringer på grunn av at individer erfarer miljø og har arvede biologiske egenskaper fra de samme personene. Eksperimentelle forsøk har sine naturlige etiske begrensninger. Miljøpåvirkninger og gener har i form av naturlige eksperimenter vært gjenstand for forskning i utviklings- og personlighetspsykologi²⁸. Spesielt tvillingstudier har forsøkt å vise sammenhengen mellom gener og miljø i forhold til personlighetstrekk. Estimater fra denne forskningen varierer, men den genetiske komponenten lå i noen tilfeller mellom 30 % og 50 % (Harris 2009; Turkheimer 2000). På bakgrunn av dette kan en muligens trekke den konklusjonen at miljø står for det resterende av variasjonen i personlighetstrekk. Studier av miljøeffekter, for eksempel fra familier, viste at det miljøet som barn erfarer i samme familie, ikke kan forklare den resterende variasjonen (Plomin og Colledge 2001). Miljøet i familier kan deles opp i to enheter: det miljøet søsken deler, og det miljøet de ikke deler.

Reiss et al. (2000) beskrev *delt miljø*²⁹ som fysiske og sosiale faktorer, delt av søsken i en familie, noe som påvirket individuell utvikling. *Ikke-delt miljø* var fysiske og sosiale faktorer som ikke ble delt av søsken i samme familie, men som påvirket individuell utvikling. Det delte miljøet kunne bestå av elementer som fysisk miljø, økonomiske ressurser og foreldres verdigrunnlag. Ikke-delt miljø mellom søsken kunne være fødselsrekkefølge og vennepåvirkning, og det kunne også bestå av de individuelle erfaringene søsken gjør som resultat av å være eksponert for dette "samme" miljøet (Turkheimer og Waldron 2000). Dermed kan samme miljøfaktor være både delt og ikke-delt. I følge Turkheimer og Waldron (2000) var dette viktige distingveringer, som også generelt kunne relateres til miljøfaktorer og utvikling hos barn. I denne undersøkelsen kan delt og ikke-delt miljø illustrere hvordan

²⁷ Debatten skal ikke gjengis her, men den retter fokuset mot sosial handling på en måte som kan være fruktbar for forståelsen av sammenhengen mellom arv og miljø.

²⁸ Ofte i form av forskjeller mellom genotypisk varians (forskjeller i genmaterialet) og fenotypisk varians, observerbare individuelle forskjeller (Larsen og Buss, 2010).

²⁹ "Shared enviroment" og "Non-shared enviroment" oversatt fra engelsk.

miljøpåvirkninger kan ha både felles og individuelle konsekvenser. Delt og ikke-delt miljø kan også fremheve hvordan PMTO er utviklet av både delt og ikke-delt problematikk som har resultert i konkrete verktøy for å korrigere atferdsproblematikk hos barn.

Frønes (2011b) beskrev familier som den sentrale felles sosiale bakgrunn. Analyser av barn i samme familie viste stor ulikhet mellom barna. Barn reagerte ulikt på det som hadde blitt oppfattet som like sosiale omgivelser i familien. "(...) omgivelser skapes og gjenskapes i interaksjon mellom kjennetegn ved subjektet, aktører og de totale dynamiske omgivelser" (Frønes 2011b:360). Samhandling med omgivelser ble illustrert av Dumas (1996) som fant sammenhenger knyttet til mødres positive affekt overfor barn. Mødre viste positiv affekt for barn med atferdsproblemer 30 % av tiden. Mødre som ikke hadde barn med atferdsproblemer, viste positiv affekt overfor barnet 80 % av tiden. Slik Frønes (2011b) fremhevet vil også individuelle egenskaper ved barnet,³⁰ som ikke kan relateres til samhandlingsprosesser, påvirke de erfaringer barn gjør av "like" miljøpåvirkninger. Dette viser at miljørelaterte kontekstuelle påvirkningsfaktorer sjelden har noe opplagt relasjon til de forhold som skal forklares. Individuelle egenskaper ved individet bør ses på som en integrert del av konteksten når faktorerens betydning for individuell variasjon er formålet. Sosial bakgrunn får i et ikke-delt perspektiv mer form som en prosess og ikke bare en mengde i forhold til ressurser (Frønes 2011b:360). Dette viser nødvendigheten av en individuell forståelse for fullt ut å kunne forstå handling og utvikling hos mennesker, men en fullstendig forståelse er ikke målsetningen i denne undersøkelsen.

Diskusjonen foran viser at barns utvikling er resultater av samspill mellom flere faktorer. Utvikling av atferdsproblemer hos barn illustrerer at dette er kombinasjoner av individuelle egenskaper ved barnet og kontekstuelle delte og ikke-delte miljøfaktorer³¹. Problematferden trenger ikke bare være "skapt" av foreldres delte miljø, men også av særegne samspill mellom miljø og biologi tilknyttet noen barn. Gjennom erfaringer og utprøving hos OSLC er PMTO blant annet utviklet med utgangspunkt mange ikke-delte miljøerfaringer fra flere individer. I PMTO er det utviklet et verktøy av oppdragelsesstrategier³² som utstyrt foreldre med spesielt relevante strategier for å korrigere atferdsproblematikk hos barn som både er forankret i delte og ikke-delte miljøpåvirkninger. Denne undersøkelsen forsøker å rette

³⁰ Som for eksempel individuelle risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer hos barn (se kapittel 3.6).

³¹ Se kapittel 3.6 om risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer for eksempler på faktorer.

³² Se kapittel 4.2.

søkelyset på hvordan delte kontekstuelle bakgrunnsfaktorer påvirker virkningene av PMTO-behandling. Det som synes klart er at slike delte miljøfaktorer ikke fullt ut kan forklare all individuell variasjonen i barns og foreldres utbytte av PMTO.

Marginaliseringsprosesser i samfunnet kan knyttes til delte bakgrunnsfaktorer i barns miljø, som kapitalformer og økonomiske stressorer kan representere. I et sosiologisk perspektiv representerer kapitalformer og økonomiske stressorer delte miljøfaktorer i barns miljø, i form av ulike mengder av faktorer. Et spørsmål er som slike delte miljøfaktorer også kan influere virkningene av PMTO-behandlingen og om de influerer læring og implementering av metoden i familier som i stor grad preges av ikke-delt atferdsproblematikk hos barn. Denne undersøkelsen fokuserer dermed på delte miljøfaktorens innvirkninger på PMTO-behandling.

3.6 Risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer

Biologi og miljø er begge viktige elementer hvis en søker en helhetlig forståelse av atferdsproblematikk hos barn, både i form av genetisk arv, biologisk utvikling og delt og ikke-miljø. I forbindelse med atferdsproblemer skal risikofaktorer fange opp de fleste av biologiske og miljøkomponenter i barns utvikling. Risikofaktorene kan grovt forenklet kategoriseres gjennom individuelle og kontekstuelle risikofaktorer (Moffitt og Scott 2008). I likhet med utvikling basert på biologi og miljø beskriver risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer sammensatte prosesser mellom individuelle og kontekstuelle risikofaktorer. I tillegg bør risikofaktorene ses i lys av samfunnsmessig kontekst som kunnskapssamfunnet. Dette illustrerer hvordan utvikling av atferdsproblemer består av komplekse og sammensatte prosesser.

Hagen og Christensen (2010:66) ser risikofaktorer og sårbarhet som hvilke som helst hendelser eller tilstander som setter barns ideelle utvikling i fare. En risikofaktor opptrer som regel ikke alene, men ofte i form av risikoakkumulering. Konsekvensen av dette er at en bør vurdere hver enkelt faktor, antall risikofaktorer og den samlede effekten de har på barn. Risikofaktorer bør også ses i sammenheng med beskyttelsesfaktorer som påvirker effekten av risikofaktorene. Beskyttelsesfaktorene kan relateres til mange av de samme faktorene som utgjør risikofaktorer. Moffitt og Scott (2008) ser på risikofaktorer som noe som generelt knyttes til alle faktorer som kan øke sannsynligheten for framtidige atferdsproblem. I så måte refererer de til forhold og egenskaper som, på lignende måte som hos Hagen og Christensen (2010), ligger forut for barn og ungdoms utvikling av atferdsproblemer.

I forskning er det vanlig å knytte risikofaktorer empirisk til faktorer som har vist seg å predikere problematferd. Fokuset i denne undersøkelsen er hvordan faktorer i barns miljø, kontekstuelle faktorer, påvirker atferdsproblemer etter PMTO-behandling. Det gis derfor bare en kort oppsummering av noen individuelle risikofaktorer før kontekstuelle risikofaktorer gjennomgås mer grundig.

Individuelle risikofaktorer er knyttet til individuelle kjennetegn ved barn. I en meta-analytisk artikkel fremhever Moffitt og Scott (2008) en del primære individuelle risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer hos barn. Som eksempler på disse ble det nevnt genetiske og nevrobiologiske forstyrrelser, svangerskapskomplikasjoner, temperament og aggressiv atferd, verbale problemer, impulsivitet, evne til læring, lav IQ, lav sosial kompetanse og kognisjon. Det er variasjon i hvor robuste og entydige funn det er knyttet til de ulike faktorene, men alle disse individuelle faktorene settes i forskning i sammenheng med utvikling av antisosial atferd og atferdsproblemer hos barn (Moffitt og Scott 2008:548). Barns individuelle risikofaktorer vil dermed påvirke erfaringen av det kontekstuelle miljøet det eksponeres for i form av delte og ikke-delte miljøpåvirkninger.

3.6.1 Kontekstuelle risikofaktorer

Kontekstuelle risikofaktorer viser til faktorer i barns miljø som kan settes i sammenheng med utvikling av atferdsproblemer. I så måte inkluderes faktorer knyttet til familien og foreldre, selv om disse ikke er kontekstuelle faktorer i forhold til foreldrene selv. Begrepet kontekstuelle risikofaktorer viser til elementer i det miljøet barn erfarer, og som predikerer atferdsproblemer på et senere stadium. Det presiseres at det kausale forholdet mellom kontekstuelle variabler og barns atferdsproblemer i mange tilfeller er uavklart (Capaldi et al. 2002; Moffitt og Scott 2008). Dette gjelder spesielt andre kontekstuelle forhold i barns miljø, som kan tenkes å konfundere sammenhenger mellom aktuell kontekstuell variabel og barns atferd. Det kan også vises til ”sekkebetegnelser” ved kontekstuelle faktorer, jamfør kapittel 3.2. Det gjelder også de uavhengige indikatorene som benyttes i denne undersøkelsen.

Capaldi et al. (2002: 125) fremhevet hvordan kontekstuelle risikofaktorer kan deles inn i *stabile kontekstuelle risikofaktorer* og *midlertidige kontekstuelle risikofaktorer*³³. *Stabile kontekstuelle risikofaktorer* ble kjennetegnet ved at de var stabile over tid. Eksempler som ble nevnt var SES og foreldres antisosiale personlighetstrekk. *Midlertidige kontekstuelle risikofaktorer* ble karakterisert ved at de gjerne var mindre stabile og av begrenset varighet.

³³ Trait-like versus state-change-like contextual factors.

Disse ble i mindre grad knyttet til egenskaper ved foreldre. Eksempler nevnt var stress og sykdom hos foreldre. Begge disse formene for kontekstuelle faktorer ble assosiert med barns utvikling av atferdsproblemer. *Stabile kontekstuelle faktorer*, som SES, påvirket barn atferdsproblemer gjennom at disse foreldrene aldri hadde tilegnet seg effektive sosialiseringsspraksiser. De benyttet isteden negative inkonsekvente praksiser. *Midlertidige kontekstuelle faktorer* ble assosiert med barns atferdsproblemer gjennom midlertidig å legge beslag på foreldres tid, fokus og oppmerksomhet ovenfor barn, og gjennom å produsere konfliktfulle og irritable sinnstilstander hos foreldre. Begge formene for kontekstuelle faktorer ble satt i sammenheng med utvikling av atferdsproblemer hos barn.

Kontekstuelle faktorer ble også assosiert med intergenerasjonell reproduksjon av atferdsproblemer (Capaldi et al. 2002). Atferdsproblemer hos barn ble reproduisert mellom generasjoner, blant annet i form av kontekstuelle risikofaktorer overført på neste generasjon. Barn eksponert for kontekstuell risiko hadde en tendens til å utvikle atferdsproblemer, som igjen gav økt sjanse eksponering for av risikofaktorer, og utvikling av atferdsproblemer i neste generasjon. Hierarkisk status i samfunnet lå bak prosesser som økte risiko for eksponering for kontekstuelle forhold, som kunne føre til negativ tilpasning og kumulativ utvikling i livsløpet (Capaldi et al. 2002:139).

Kontekstuelle risikofaktorer er i stor grad ses i sammenheng med hverandre i praksis. Har man for eksempel lav SES, har man også større risiko for å bli eksponert for andre kontekstuelle risikofaktorer. I en faktoranalyse så Capaldi et al. (2002:135), på lav SES, negative livshendelser, stress, arbeidsledighet og depresjon ble som en-faktorløsning i en faktoranalyse. Alle ladet .37 og høyere for én faktor. Dette vil si at de statistisk sett sammen kunne vært konstruert i en felles indeks relatert til samme kontekstuelle forhold. Dette kan illustrere hvordan kontekstuell risiko samvarierer og derfor har en tendens til å hope seg opp i enkelte sosiale lag. Dette samsvarer også med stressprosessmodellens første trinn, som fremhever at økt risiko for eksponering av stressorer kan knyttes til sosiale bakgrunnsfaktorer (Pearlin 1999).

SES og daglige stressorer i forbindelse med økonomi, er de kontekstuelle faktorene som gis spesielt fokus i denne oppgaven. Disse faktorene er det som senere i analysen utgjør de

kontekstuelle variablene i barns miljø, som antas å predikere endring i foreldrepraksis og barns atferdsproblemer.³⁴

Forholdet mellom kontekstuelle risikofaktorer og barns atferdsproblemer forklares i noen tilfeller som indirekte sammenhenger (Forgatch og Patterson 2010; Scott 2008). I forhold til barns atferdsproblemer innebærer det at kontekstuell risiko ble mediert gjennom foreldrepraksis. Et eksempel på slik foreldrepraksis var lav SES mediert gjennom tvangspreget samhandling og streng og inkonsistent disiplin (Capaldi et al, 2002:125). Scott (2008) pekte på sammenhenger mellom kontekstuelle risikofaktorer og hvordan deres innflytelse på atferdsproblemer ble mediert gjennom foreldrepraksis. En konsekvens av dette var at foreldretrening burde fokusere på endring av foreldrepraksis, for å skape endring hos barn i neste omgang. Pattersons SIL-modell, det teoretiske grunnlaget for PMTO³⁵, vektlegger slike indirekte sammenhenger mellom atferdsproblemer hos barn og kontekstuelle forhold (Forgatch 2004). Jenkins (2008:381) pekte på forholdet mellom kontekstuelle risikofaktorer og utvikling av atferdsproblemer hos barn, hvordan dette i stor grad syntes å være av indirekte karakter, ved at kontekstuelle risikofaktorer påvirket barn gjennom foreldres samhandling med dem.

3.6.4 Tidligere forskning på kontekstuelle faktorer og barns atferdsproblemer

Barn er spesielt i de tidlige livsfaser en integrert del av foreldrenes økonomiske og kulturelle sfære, og preges i disse livsfasene i stor grad av avhengighet til foreldre (Elder og Giele 2009). Mye forskning på atferdsproblemer hos barn fokuserer derfor på sammenhenger mellom kontekstuelle forhold som knyttes til egenskaper ved foreldre og familie. Det finnes begrenset med forskning fra Norge på kontekstuelle variablers betydning for utvikling av atferdsproblemer. Internasjonalt er det flere bidrag. Noen utvalgte undersøkelser nevnes her. Et poeng er å vise både kontekstuelle variablers innvirkning på utvikling av atferdsproblemer hos barn og unge, og hvordan denne påvirkningen medieres gjennom foreldrepraksis.³⁶

³⁴ Moffitt og Scott (2008:549) nevner også andre kontekstuelle risikofaktorer som vennepåvirkning, antisosialitet i familien, nabolageeffekter og tilknytning for å nevne noen. Sivilstatus, helsefaktorer, foreldres alder og tilpasning i parforhold er andre faktorer som går igjen i ulik forskning (Reyno og McGrath 2006; Lundahl et al. 2005; Ogden og Hagen 2008).

³⁵ Se kapittel 4.2.

³⁶ Av plasshensyn vil de ulike bidragene bli nokså overfladisk presentert. Det vil i størst grad bli fokusert på *hovedfunn* og elementer som *datagrunnlag* og *operasjonaliseringer* vil bli viet mindre plass.

I en longitudinell studie fra USA, så Duncan et al. (1994) på sammenhengen mellom relativ fattigdom³⁷ og barns kognitive utvikling og utvikling av atferdsproblemer i tidlig barndom. Familiens inntekt og fattigdomsstatus var høyt korrelert med barns utvikling av atferdsproblemer, etter å ha kontrollert for faktorer som mors utdanning, diverse forhold knyttet til familien og ulike forskjeller mellom høy- og lavinntektsgrupper. Lengden på fattigdomsperioden påvirket resultatene, det gjorde ikke timingen i forhold til barns alder i barndomsfasen. I et naturlig eksperiment North Carolina med amerikansk urbefolkning, så Costello et al. (2002) på sammenhenger mellom økonomiske forhold i familier og atferdsproblemer hos barn. Økte inntekter fra kasinovirksomhet førte til en nedgang i barns psykopatologiske atferdsproblemer. Effekten av økt inntekt ble mediert gjennom bedring i forholdet mellom foreldre og barn. Foreldrepraksis medierte 77 % av effekten til endrede økonomiske forhold gjennom mindre konfliktpreget samhandling mellom familiemedlemmer. Dette ble brukt som en illustrasjon av kausale sammenhenger mellom økonomiske forhold og atferdsproblemer hos barn.

Foreldrepraksis er nevnt som medierende faktor i prosessen med utvikling av atferdsproblemer hos barn. I en longitudinell undersøkelse fra USA så Amato og Fowler (2002) på sammenhenger mellom sosial klasse, ulike demografiske bakgrunnsvariabler og foreldrepraksis, på barns tilpasning. De fokuserte også på sammenhengen mellom foreldrepraksis og Kohns (1977) teori om ulik foreldrepraksis i ulike samfunnsklasser, og at de positive foreldrepraksisene gir best resultat for barn i høyere samfunnsklasser. De fant støtte for at foreldrepraksis hadde positiv effekt på barns tilpasning på tvers av sosiale bakgrunnsfaktorer som SES og etnisitet. Positiv foreldrepraksis viste seg å være positivt for barn i alle grupper. Dette kan være et eksempel på foreldrepraksis sin betydning for barns atferd på tvers av sosial bakgrunn. Conger og Elder (1997) så på sammenhenger mellom dårlig økonomi og subjektiv opplevelse av denne. De fant sammenhenger mellom subjektiv opplevelse av økonomi, barns kognitive utvikling og prestasjoner på skolen. Effekten på barns tilpasning i sammenheng med økonomi ble mediert av økt konflikt- og stressnivå i familien, som førte til negativ foreldrepraksis og dårligere tilpasning hos barn. De viste hvordan effekten av dårlig økonomi i stor grad ble mediert gjennom foreldres stressresponser på dette. I en annen undersøkelse fra det rurale Midtvesten i USA så Conger et al. (1994) på effekten av økonomisk stress og internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer hos ungdom. De fant signifikante sammenhenger mellom ungdoms eksternaliserte

³⁷ "Income-to-needs-ratio", et relativt fattigdomsmål. Har mye til felles med OECDs mål for lønnsinntekt, som benyttes i denne undersøkelsen.

atferdsproblemer og subjektiv oppfatning av økonomi. Økonomiske konflikter førte til tvangsmessige prosesser som ble relatert til SIL-modellen (se kapittel 4.2).

I en analyse av økonomiske ressursers innvirkning på barns velferd og foreldrepraksis fra en nasjonal undersøkelse i USA, fant Hanson et al. (1997) sammenhenger mellom økonomiske ressurser og atferd hos skolebarn. Økonomiske ressurser, i form av *income-to-needs-ratio*, førte til mindre atferdsproblemer i skolen. Både i form av mindre eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer. Kontrollert for foreldres utdanningsnivå og familiestruktur ble effekten av økonomiske ressurser redusert til 27 % for internalisert og eksternalisert atferd. For både familier med en og to forsørgere, så barns internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer ut til å bli delvis mediert gjennom foreldres relative inntekt Dodge et al., (1994) undersøkte i en longitudinell studie fra USA, om sammenhenger mellom sosioøkonomisk status og sosialiseringprosesser kan relateres til barns atferdsproblemer. Sosioøkonomisk status var signifikant negativt korrelert med åtte faktorer relatert til barns sosiale kontekst og sosialisering. Det kan nevnes autoritær disiplin, følelsesmessig varme fra mor, familie-stressorer og mangel på kognitiv stimulering. Disse faktorene gav signifikante prediksjoner av lærerrapporterte eksternaliserte problemer hos barn fra førskole til tredje klasse. De åtte faktorene medierte over halvparten av SES effekt på denne atferden. Praksis hos foreldre gir tydelige utslag for barns tilpasning. Hoeve et al. (2009) så i en meta-analyse av 161 forskningsrapporter, på sammenhenger mellom foreldrepraksis og kriminalitet i senere livsfaser. De påpekte en signifikant sammenheng mellom negativ foreldrepraksis i barns oppvekstmiljø og kriminell atferd. Fiendtlig miljø, avvisning fra foreldre, oppfølging og kontroll og lavt kunnskapsnivå hos foreldre var eksempler på faktorer som ble nevnt i sammenheng med kriminell atferd.

3.6.5 Tidligere forskning på foreldretrening

Foreldretrening er blant de best dokumenterte intervensjonsformene for korrigering av barns atferdsproblemer (Scott 2008; Lundahl et al. 2006). I takt med utvikling av foreldretreningsprogrammer har det blitt forsket på programmenes behandlingseffekter og hva som predikerer et godt behandlingsresultat. Selv om det har vært stor interesse for foreldrepraksis effekter på barns atferd, både når det gjelder forskning og behandling av atferdsproblemer, skal en være oppmerksom på at det ikke alltid er et rett frem lineært forhold mellom foreldrepraksis og atferd hos barn (Scott 2008:1049). Med en slik oppfatning kan forventningene overstige effektene av slik behandling. Biologiske faktorer og andre faktorer i barnets sosiale miljø kan være eksempler på ting som påvirker barns atferd, og som eventuelt vil kunne begrense foreldres påvirkninger på barns atferd.

Lundahl et al. (2006) gjennomførte en metaanalyse hvor effekten av foreldretrening ble testet etter behandling og i oppfølgingsstudier. Samlede funn viste at foreldretrening, rett etter behandling, gav robuste funn av moderat størrelsesorden, i reduksjon av barns atferdsproblemer. Foreldres SES modererte effekten av foreldretreningsprogrammene. Spesielt de med få økonomiske ressurser profiterte mindre på foreldretreningen. Andre demografiske faktorer som ble testet gav ingen signifikante endringer i behandlingseffekt. Når det gjaldt oppfølgingsstudier, viste samlede resultater signifikante funn av liten effektstørrelse (.26) for foreldretreningsprogrammer. Grensesetting og samhold i familien etter behandling, var viktige prediktorer for atferdsproblemer hos barn i oppfølgingsstudien.

Reyno og McGrath (2006) gjennomførte en metaanalyse hvor de undersøkte hva som predikerte behandlingseffekt i forbindelse med foreldretrening. Lav SES sammen med faktorer som: psykopatologi hos mor, størrelse på atferdsproblemer hos barnet, henvisningsinstans og barrierer mot behandling gav signifikante moderate effektstørrelser. Bare lav familieinntekt predikerte stor effektstørrelse .52, i forbindelse med behandlingsutfall. Foreldres utdanning hadde en svak til moderat effektstørrelse på .27.

I en meta-analyse undersøkte Kaminski et al. (2008) effektiviteten til de ulike komponentene i flere foreldretreningsprogram. Emosjonell kontroll i kommunikasjon, positive interaksjoner mellom foreldre og barn, konsekvente oppdragelsesmetoder, bruk av milde sanksjoner og antall behandlingstimer var de faktorene som predikerte størst effektstørrelse i forbindelse med behandlingsprosessen. Disse komponentene er inkluderte i PMTO.

38

3.6.6 PMTO i Norge – tidligere forskning

I Norge har den tidligere nevnte effektstudien av PMTO (Ogden og Hagen 2008) dokumentert høyere effekter dette foreldretreningsprogrammet sammenlignet med andre tiltak gitt av det norske hjelpeapparatet. I en oppfølgingsstudie fra Norge et år etter avsluttet behandling, viste resultater at de som hadde mottatt PMTO hadde signifikante lavere nivå på atferdsproblemer, høyere sosial kompetanse og reduksjon av kriminell atferd, sammenlignet med de som mottok andre tiltak i hjelpeapparatet (Hagen et al. 2011). PMTO har også vært gjenstand for undersøkelser i Norge som har sett på sammenhenger i forbindelse med, kjønn, ADHD, komorbiditet, og om foreldreferdigheter medierer endringer i atferdsproblemer. PMTO viste

³⁸ Se kapittel 4.2 for beskrivelse av innholdet i PMTO-intervensjonen.

seg å være like effektivt for begge kjønn (Kjølbi og Ogden 2009). For de med ADHD i tillegg til atferdsproblemer, viste det seg at effekten av PMTO var tilnærmet lik de som ikke hadde ADHD i tillegg til atferdsproblemer. Dette på tross at de med ADHD hadde høyere rapporterte atferdsproblemer før behandling (Bjørnebekk et al. 2012). Kjølbi og Hagen (2009) viste ved hjelp av en mediatormodell at fars praktisering av foreldreferdigheter medierte lavere atferdsproblemer hos barn, mors foreldreferdigheter gjorde det ikke.

På tross av atferdsproblemers sammensatte natur, har foreldretreningsprogrammer vist seg å være effektive til å korrigere barns atferdsproblemer. Foreldrepraksis medierende forhold til kontekstuelle risikofaktorer kan forklare hvorfor foreldretrening har vist seg effektivt for atferdsproblemer hos barn. Tidlig intervensjon kan være en annen suksessfaktor. For barn i tidlige livsfaser er kontakten med foreldre en viktig del av sosialiseringprosessen. Effektstudien fra Norge viste at PMTO hadde størst virkninger på de yngste barna (Ogden og Hagen 2008). De yngste barnas forbedring kan nok også skyldes andre faktorer som at atferdsproblemer manifesterer seg over tid, som kan gjøre de vanskeligere å korrigere. En årsak som retter større fokus mot innhold i foreldretreningsprogrammer kan være at de forholder seg til sosiale endringsprosesser hos barn i dets naturlige barnets familiemiljø. Barnets gener kan en vanskelig gjøre noe med på kort sikt, og barnets venner og utvidede sosiale miljø kan kreve større ressurser for å korrigere. Foreldres sosialiseringspraksis er tilgjengelige parametere i barns miljø, som det er praktisk mulig å korrigere effektivt.

4 PMTO: Strategier for behandling

Kunnskap om individuelle og kontekstuelle risikofaktorer for barns utvikling av atferdsproblemer, har ført til behandlingsprogrammer som tar utgangspunkt i barns tidlige livsfaser og familien. Det har vist seg at institusjonsplassering øker risikoen for utvikling av atferdsproblemer (Sørli og Christensen 2010:67). Arbeidet med familie og foreldre er av den grunn sentral i intervensjoner for å redusere risikofaktorenes negative innflytelse på barns utvikling. Disse intervensjonsmetodene tar utgangspunkt i å gripe inn tidlig for å korrigere barns atferdsproblemer.

PMTO er en slik intervensjonsmetode. Kapittelet vil omhandle PMTO, både i form av teoretisk grunnlag, innhold og behandlingsprosessen. Det er for å forsøke å gi innsikt i hvordan modellen skaper sosial endring, og for å forstå mer av hva som kreves for å mestre verktøyet som PMTO formidler til foreldre. Kapittelet avsluttes med utledning av hypoteser på bakgrunn av teoritilfang og innhold i PMTO.

4.1 PMTO

Oppdragelse av barn har i gjennom historien vært et tema. På Socrates' tid (435 f.kr.) ble det vektlagt at kjønnene skulle oppdras ulikt i forhold til de ferdighetene som var tilpasset samfunnets og menneskenes behov på den tiden. Jenters fysikk ble sett på som best tilpasset innendørsarbeid og biologisk reproduksjon. Gutter skulle læres opp i fysisk utendørsarbeid som bearbeiding av jorda. Begge kjønn skulle læres opp til dydighet og selvkontroll (Scott 2008). Samfunnets utforming og behov ser ut til å ha preget sosialiseringsspraksis lenge før vår tid. Kunnskapssamfunnets kontekst har hatt sine like i historiske tider, i forhold til å definere hva som er nyttige egenskaper som bør overføres til barn. PMTO er en intervensjonsmodell som forsøker å korrigere atferd hos barn som er i utakt med hva som ventes i samfunnet, og kan karakteriseres ved hjelp av begreper som antisosial atferd og atferdsproblemer.

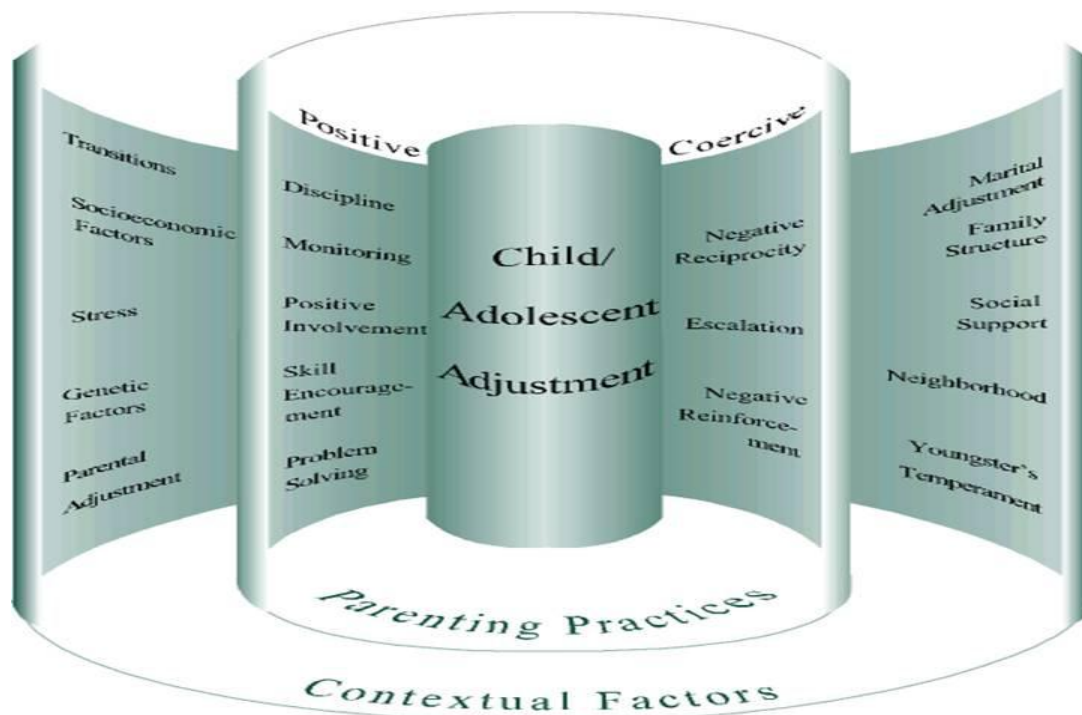
PMTO er en behandlingsform som har gjennomgått en utviklingsprosess fra 1960 - tallet og frem til i dag. Det er en psykososial intervensjonsmetode for familier med barn som har atferdsproblemer. Metoden har blitt utviklet i hovedsak ved OSLC. Metodens utviklingshistorie har vært basert på vekselvirkninger mellom klinisk praksis, forskningsresultater og teori. Denne utviklingen er fortsatt en pågående prosess (Solholm et al. 2005). Forskning og utvikling av metoder basert på SIL assosieres i stor grad med Gerald Patterson, som er og har vært sentral i arbeidet med PMTO (Scott 2008). I dag består OSLC av et team av fagpersoner som jobber med ulike aspekt knyttet til atferdsproblematikk og utvikling av behandlingsmetoder (Forgatch og Patterson 2010). Viktige målsetninger i dette

arbeidet har vært å skaffe seg vitenskapelig kunnskap om hva som forårsaker atferdsvansker, et teoretisk grunnlag, og hvordan en mest mulig effektivt kan behandle disse. PMTO er således et resultat av en evidensbasert utvikling, som innebærer at metoden bygger på vitenskapelig teoretisk og forskningsmessig grunnlag (Kjøbli 2010). I forbindelse med PMTO har det derfor blitt fokusert på ulike aspekter ved metoden i dens utviklingen. Effektstudier, endringsprosesser og pedagogiske aspekter i selve behandlingsprosessen er eksempler (Forgatch og Patterson 2010). Studiene omfatter både longitudinelle design, kliniske forsøk, eksperimentelle randomiserte design og replikering av eventuelle funn (Solholm et al. 2005)

Foreldretreningsprogram, som PMTO, tar utgangspunkt i teori som fremhever foreldrepraksisens innflytelse på barns atferdsproblemer. *Social Interaction Learning theory* (SIL) er PMTOs teoretisk grunnlag. Utviklingen av atferdsproblemer, og hva som vektlegges i de sosiale endringsprosessene modellen forsøker å lære foreldre, henger nøye sammen i PMTO.

4.2 SIL: Teoretisk grunnlag for PMTO

SIL er den sosialinteraksjonistiske læringsteoretiske modellen som danner grunnlaget for PMTO (se figur 2). Modellen fremhever hvordan barn lærer atferdsmønstre og emosjonelle strategier i samhandling med andre i tidlige faser, hovedsakelig i samhandling med foreldre (Scott 2008; Ogden 2009). SIL har fokus på observert atferd og kognisjon, hvordan sosiale erfaringer påvirker tankemønstre. Disse sosialt genererte handlingsmønstrene tar barn med seg i senere overganger i livet, for eksempel i samhandling med jevnaldrende og lærere. SIL er en modell som vektlegger sosial interaksjon, gjennom mikrososiale prosesser i familien, og sosial læring i barns utvikling av atferdsproblemer (Forgatch og Patterson 2010).

Figur 2. SIL-modellen (Forgatch & Knutson 2002).

SIL-modellen er en illustrasjon av barn og unges negative utvikling av atferdsproblemer i form av direkte og indirekte årsaker (se figur 2). Rundt barnet ligger to kontekstuelle lag, et indre bestående av effektive og negative samhandlingspraksiser, og et ytre kontekstuelle lag bestående av individuelle og kontekstuelle risikofaktorer. Det ytre kontekstuelle laget samsvarer i stor grad med individuelle og kontekstuelle risikofaktorer i kapittel 3.7³⁹. I det indre kontekstuelle laget finner en de negative, tvangspregede og aversive sosialiseringsspraksisene, som fører direkte til utvikling av atferdsproblemer gjennom å ha en destruktiv effekt på foreldrepraksis (Forgatch et al. 2004). I det indre kontekstuelle laget i SIL-modellen finner man de fem positive foreldreferdighetene som PMTO forsøker å lære foreldre, for å erstatte negativt pregede foreldrepraksiser familien. På det ytre nivået utenfor finner man de omliggende kontekstuelle faktorer, som indirekte påvirker barns atferdsproblemer, gjennom å forstyrre samhandlingsprosessene i det indre kontekstuelle nivået, hvor negativ foreldrepraksis i det indre kontekstuelle laget fører direkte til negativ tilpasning hos barn. Både forhold ved barnet og foreldre ses på som kontekst til tvangspregede samhandling. Denne undersøkelsen fokuserer på faktorer i det ytre kontekstuelle laget og forhold som kan knyttes til foreldre og familie, til *kontekstuelle risikofaktorer*.

³⁹ Kontekstuelle lag i SIL må ikke forveksles med begrepet kontekstuelle faktorer i denne undersøkelsen.

4.2.1 Mikrososiale prosesser i utvikling av atferdsproblemer

Interaksjonsdimensjonen fremhever de mikrososiale forbindelsene barn inngår i, sammen med familie. I barns tidligste livsfaser er familien sentral, mange av barns mikrososiale forbindelser finner sted her. Samhandlingen i familien kan skape negative atferdsmønstre som kan lede til dysfunksjonelle atferdsmønstre (Forgatch og Patterson 2010). SIL- modellen bygger på den forutsetning om at barn ”lærer” seg antisosial atferd gjennom samhandling i familien. Dette videreutvikles i andre sosiale settinger og gjør seg gjeldende i senere overganger mellom utviklingsstadier (Patterson 1982). Måten atferdsproblemer oppstår og forsterkes, er gjennom gjensidige læringsprosesser mellom foreldre og barn. SIL modellen fremhever dermed sosiale utviklingsprosesser av atferdsproblemer hos barn. En sentral faktor i denne tidlige fasen av atferdsproblemer er det Forgatch og Patterson (2010) kaller for tvangspreget samspill.⁴⁰

4.2.2 Tvangspreget samspill, emosjonell eskalering og negativ forsterkning

Negativ foreldrepraksis har en direkte påvirkning på barns utvikling av atferdsproblemer. Drivkraften i denne utviklingen er i følge SIL-modellen tvangspreget samspill i familien (Forgatch et al. 2004). *Tvangspreget samspill* finner sted når noen benytter *aversiv atferd*, ubehagelige responser, for å kontrollere andres atferd. En vanlig form for aversiv atferd hos barn er sinneutbrudd, mens foreldre spesielt benytter streng disiplin, i form av fysiske og eller psykologiske virkemidler (Forgatch og Patterson 2010). Et typisk hendelsesforløp kan være der et barn blir ”kommandert” til å rydde på rommet sitt (aversiv ytring). Barnet reagerer med sinneutbrudd og protesterer høylydt (aversiv respons). Foreldre bøyer av for barnets respons og frafaller det opprinnelige kravet (Solholm et al., 2005). Det tvangsmessige aspektet ved denne prosessen er hvordan barn og foreldre former hverandres atferd gjennom gjensidige lærings- og samhandlingsprosesser preget av aversive ytringer (Ogden 2009).

De aversivt pregede samhandlingssekvensene har ofte et *eskalerende preg* hvor atferden hos de involverte preges av økende emosjonell intensitet. En spirallignende økning i intensitet kan forårsake voldsomme utfall, som kan utløse sterke reaksjoner (Forgatch og Patterson 2010). Sosiale samhandlingsprosesser, bestående av aversive ytringer og responser, kan i et slikt mønster føre til tvangsmessige sekvenser med eskalerende intensitet.

I følge SIL-modellen er det dermed en klar sammenheng mellom aversive ytringer og tvangsmessig samhandling. En annen og viktig faktor i SIL-modellen og utvikling i atferdsproblemer hos barn, er *forsterkningseffekten* disse tvangsmessige

⁴⁰ Oversatt fra *coercive family process*.

samhandlingssekvensene har på barns uønskede atferd over tid. Foreldre har en tendens til å gi etter for barnets sinneutbrudd. Da oppnår barnet en umiddelbar tilfredsstillelse og positivt resultat av sin aversive ytring. Å møte en aversiv ytring med unnvikelse bidrar til en negativ forsterkning av denne uønskede atferden hos barnet (Reid og Eddy 2002). Når barnets strategi gir et positivt resultat, øker sannsynligheten for at atferden skal gjenta seg. Barn lærer å få viljen sin gjennom å utvise aversiv atferd i samspill med foreldre. Foreldres responser på aversiv atferd fører til en negativ forsterkning av dette uønskede atferdsmønsteret hos barn. Ineffektive sosialiseringsspraksiser hos foreldre bidrar til at utagering av uønsket atferd tiltar både i frekvens og intensitet (Ogden 2009). Den tvangsmessige samhandlingen fører til gjensidig negativ påvirkning mellom foreldre og barn og vil over tid prege familiens samhandlingsmønster. Tvangspreget samhandling har en tendens til å øke raskt, og mønsteret med unnvikelse eller motaggresjon gjentar seg. Barn opplever dermed ofte en økende grad av negativ forsterkning i familier som preges av tvangspreget samhandling.

Som en konsekvens av de tvangspregede prosessene vil familier preget av dette, etter hvert begynne å unngå hverandre. Atferdsproblemene vil forsterkes av dette fordi foreldres tilsyn med barnet svekkes (Ogden 2009). En annen konsekvens er at positiv forsterkning og prososial atferd blir fortrent av den tvangspregede samhandlingen. Tvangspreget samhandling kan over tid føre til strukturelle endringer hos involverte parter. Dette i form av endringer i mentale, følelses- og atferdsmessige forhold hos familiemedlemmer, kunnskap er nevnt (Forgatch og Patterson 2010). Tvangspreget samhandling, emosjonell eskalering og negativ forsterkning kan i følge SIL-modellen føre til at barn utvikler et atferdsproblem.

4.2 Formål og virkemidler i PMTO

”Hvis man ønsker å endre et barns atferd, må man systematisk endre det miljøet barnet lever i” (Patterson et al. 2002:21). Omfattende observasjonsstudier av OSLC ligger bak kausale antakelser om barns utvikling. Atferdsteoretisk innebærer dette en oppfatning av at årsaken til atferdsproblemer hovedsakelig ikke direkte ligger i barnet, men at problemene utvikles i barnets samspill med omgivelsene. PMTO er et intervensjonsprogram som er laget for å trene foreldre i sentrale foreldreferdigheter som kan forebygge, redusere eller stoppe atferdsvansker hos barn og unge. Dette vil igjen fremme sunn familieutvikling (Solholm et al. 2005:16). Metoden har til hensikt å endre det negative samhandlingsmønsteret beskrevet i SIL. Dette gjøres gjennom å gi foreldre effektive problemløsende ressurser knyttet til foreldrepraksis. Konkrete foreldreferdigheter, sammen med emosjonelle og pedagogiske aspekter ved samhandling mellom foreldre og barn, er det som ligger til grunn i PMTO-modellen. Grunnleggende endring i foreldres måte å møte sitt barn på i naturlige og

hverdagslige situasjoner, vil endre barnets antisosiale atferd, og prososial utvikling vil fremmes (Askeland et al. 2010). Med behandling av barn i deres naturlige miljø er målsettingen å forhindre senere tiltak som krever at barn plasseres på institusjon.

De sentrale virkemidlene PMTO gjør bruk av for å redusere atferdsproblemer og fremme prososial atferd består av fokus på fem sentrale foreldreferdigheter, *positiv involvering*, *grensesetting*, *oppmuntring til ferdigheter*, *problemløsning* og *oppfølging og kontroll* (Ogden et al. 2008). *Positiv involvering* innebærer forskjellige måter foreldre investerer tid i barna, og planlegger aktiviteter sammen med dem. Dette inkluderer også ulike måter foreldre viser omsorg og interesse for barna (Forgatch og Patterson 2010; Forgatch et al. 1999). *Grensesetting* reduserer antisosial atferd gjennom passende og konsekvent bruk av milde sanksjoner og mild disiplin (Forgatch et al. 2010). *Oppmuntring til ferdighet* fremmer prososial utvikling hos barn gjennom ulike positive strategier for læring. Disse kan bestå av å bryte ned atferd i mindre deler for å fremme passende fremgangsmåte. Det blir også vektlagt fokus på mål gjennom positiv forsterkning (Forgatch og Patterson 2010; Forgatch et al. 1999). *Problemløsning* hjelper familier med å diskutere uenigheter, etablere regler og spesifisere konsekvenser ved regelbrudd. Et viktig poeng i disse prosessene er at de utvikles i fellesskap og enighet i familien, for å oppnå større forpliktelse for de valg som tas (Forgatch og Patterson 2010; Forgatch et al. 1999). *Oppfølging og kontroll* beskytter barn mot risikofylt samkvem med jevnaldrende. Dette innebærer å ha kontroll og tilsyn med hvor barn er, hvem det er sammen med og hva det foretar seg (Forgatch og Patterson 2010). Disse foreldrepraksisene er grunnleggende for PMTO, og gjenspeiler mye av det rammeverket behandlingsprosessen bygges opp rundt.

I tillegg til disse foreldrepraksisene, fokuseres det på flere kjerneelementer. Foreldre lærer å være *proaktive i situasjoner* hvor uønsket atferd er nærliggende. Dette innebærer et fokus på når en skal handle, og hvordan en skal gjøre dette, i situasjoner som tidligere har vært knyttet til eskalering av konfliktnivå (Forgatch et al. 2004). *Emosjonell regulering* er også en viktig faktor. Bruk av foreldrepraksis kombineres med fokus på verbale og nonverbale signaler en benytter i samhandlingsprosessen med barnet (Forgatch og Patterson 2010). Emosjonell eskalering er ofte det som kjennetegner prosessen med tvangspreget samhandling. Korrigering av uønsket atferd bør foregå på en så nøytral og forutsigbar måte som mulig. Det er ikke foreldres og barnets emosjonelle tilstand som skal prege og kontrollere situasjonen.

Prosocial atferd fremmes gjennom positiv forsterkning ved bruk av verbalt og materielt belønningssystem. Dette er et system som er avtalt på forhånd mellom foreldre og barn. På grunn av manglende resultater i reduksjon av antisosial atferd, ved bruk av prososiale teknikker alene, ble det eksperimentert med bruk av *milde negative konsekvenser* ved brudd på regler (Patterson 1982). Pausetid, ekstraoppgaver og tap av privilegium for avtalt tidsrom er eksempler på slike grensesettingsteknikker som viste seg å gi gode resultater. Den praktiske utførelsen av foreldreferdighetene forsterkes gjennom emosjonell kontroll, og fokus på prososiale positive ferdigheter hos barnet og milde negative sanksjoner.

4.2.1 Innhold i behandlingsprosessen

PMTO er et *manualbasert behandlingsprogram* beregnet på barn mellom 3 og 12 år som har utviklet alvorlige atferdsproblemer stabile over tid (Solholm et al. 2005). Manualene spesifiserer detaljert informasjon om de prinsippene som ligger til grunn for behandlingen. Dette er ikke til hinder for å gjøre *individuelle tilpasninger* til de behovene familier måtte ha. Rekkefølgen på de forskjellige stegene i behandlingen og tidsbruk på hvert enkelt steg, er eksempler på mulige tilpasninger (Forgatch og Patterson 2010). Foreldre er det primære målet i behandlingen. Barn inkluderes i timene hvis dette er formålstjenlig. Behandlingen starter alltid med fokus på familien og barnets sterke og positive sider, som igjen blir fundamentet i behandlingen. De støttende praksisene læres alltid før de disiplinerende. Eksempelvis vektlegges oppmuntring til ferdighet alltid før grensesetting (Forgatch og Patterson 2010).

Konsekvent og forutsigbar foreldrepraksis læres i PMTO. Dette er noe som ligger bak i forbindelse med læring av grensesetting. Samarbeid mellom foreldre og lik behandling av barnet er viktig (Forgatch et al. 2004). Som *positive forsterkere* benyttes et progressivt belønningssystem i tillegg til verbal ros fra foreldre, for å gi barnet en konkret ”gulrot” å strekke seg etter. Behandlingen struktureres på en måte der tiden fordeles mellom drøfting av de problemene foreldrene ønsker å ta opp, og de fastlagte prinsippene i PMTO-modellen (Ogden 2009). Det brukes mye tid på å redusere stress og bearbeide foreldres vansker for å gi økt motivasjon og kapasitet til å tilegne PMTOs virkemidler. De ulike ferdighetene læres trinn for trinn. Hvert nytt element følges opp med hjemmeoppgaver som gjennomgås på neste time. Terapeuten er i telefonisk kontakt en gang mellom hvert møte for å følge opp arbeidet med hjemmeoppgaven (Solholm et al. 2005). Foreldrene får også skriftlig materiale som bygger opp under hvert steg i behandlingen.

behandlingsens lengde varierer etter familiens behov (Solholm et al. 2005). Gjennomsnittet ligger rundt 25 ganger, av cirka én times møter. Antallet timer kan variere fra 10 til 50 ganger.

Det mest vanlige lengden for behandlingen er en varighet på seks til åtte måneder. Grunnen til at problemet krever en så omfattende behandlingsprosess, ligger i atferdsproblemenes natur. Problemene i familier har de fleste tilfeller pågått over tid. Reaksjoner og reaksjonsmønstre vil i stor grad preges av ubevisste, automatiserte prosesser, som kan ha blitt en naturlig del av familiens samhandlingsmønstre (Solholm et al. 2005). En endring av disse vil innebære en utfordrende personlig endringsprosess hos foreldre. Tvangsmessige samhandlingsprosesser skal erstattes med nye strategiske reaksjoner.

4.3 PMTO-modellen, kapitalformer og økonomiske stressorer:

Utleiding av hypoteser

Teoritilfanget i denne undersøkelsen stammer delvis fra sosiologi, i form av sosioøkonomisk status og kapitalformer, og fra psykologi, gjennom forskning og teori på atferdsproblemer hos barn. Undersøkelsen har i hovedsak en form av deduktiv tilnærming, hvor teori og forskning på nærliggende felter brukes i beskrivende, og til dels forklarende sammenheng på et avgrenset sosialt fenomen. I et vitenskapsteoretisk perspektiv har undersøkelsen likheter med det som kalles *Middle Range Theory* (Merton 1968; Hedstrøm og Udehn 2009).

Foreldretreningsprogram i forbindelse med barns atferdsproblemer er utgangspunktet for undersøkelsen. I samsvar med fremgangsmåte i *middle range theory* tar undersøkelsen utgangspunkt i et generelt fenomen, barns atferdsproblemer. Så fokuseres det på generelle sosiologiske teorier om kapitalformer og stressprosesser, for å generere hypoteser knyttet til barns atferdsproblemer og PMTO-behandlingen i Norge. Sosiologiske teorier og indikatorer brukes i forbindelse med psykologisk intervensjonsforskning og teorier knyttet til barns atferdsproblemer, for å rette søkelyset på faktorer som kan påvirke PMTO-behandling. Det er dermed ikke noe selvsagt forhold mellom teori og forskning i forhold til teori og datagrunnlag. Det vil derfor bli pekt på noen sammenhenger som kan legitimere valg av et sosiologisk teoretisk utgangspunkt når det gjelder behandling av barns atferdsproblemer.

Som fremstilt i kapittel 4.2, er PTMO en omfattende behandlingsprosess. Det kan være både en krevende og utfordrende prosess å gjennomgå. behandlingsprosessen inneholder læring av mer eller mindre nye ferdigheter, og elementer i en personlig endringsprosess (Solholm et al. 2005:16). For å bryte automatiserte og fastlåste samspillsmønstre, og erstatte disse med strategiske reaksjoner i sosialiseringspraksis, er det sannsynlig at egenskaper ved foreldre og familien kan påvirke resultatet av dette, både når det gjelder tilegnelsen og implementering av PMTO i barnets omgivelser i familien. SIL forutsetter nettopp at kontekstuelle forhold påvirker foreldrepraksis og dermed indirekte barns atferdsproblemer (Forgatch et al. 2004).

I foreldretrening tar de sosiale endringsprosessene i familien utgangspunkt i foreldrene for å korrigere barns negative atferd. Endring av automatiserte prosesser i sammenheng med barns atferdsproblem kan nok by på mange utfordringer. Intensiteten i samhandlingen er ett eksempel, nærhet mellom rollene i rollesettet, vanemessige aspekter, strategiske handlingsmønstre og emosjonell kontroll kan være andre (Pearlin 1987; Solholm et al. 2005). Det tvangsmessige samhandlingsmønsteret har for de fleste foregått over tid. Det utspiller seg i det daglige, i de nære relasjonene og kan nok oppleves som ”fastlåst”. Endringer slike automatiserte repeterende handlingsmønstre i dagliglivet kan kreve høy grad av fokus og innsats fra foreldre for å lykkes. Det er derfor grunn til å anta at faktorer knyttet til foreldre kan påvirke utfallet av PMTO.

Barns atferdsproblemer har tidligere i denne avhandlingen blitt satt i sammenheng med sosiologisk teori på risiko for marginalisering, og i psykologisk forskning på risikofaktorer betydning for barns utvikling av atferdsproblemer (Frønes og Strømme 2010; Moffitt 2006; Capaldi et al. 2002; Dodge et al. 1994). Ressurser i barns miljø, i form av kapitalformer knyttet til sosioøkonomisk status, ble satt i sammenheng med barns utvikling av atferdsproblemer. De kausale forbindelsene mellom sosioøkonomisk status og atferdsproblemer var ikke bragt på det rene, selv om enkelte bidrag så slike sammenhenger i forbindelse med økonomi og stress (Costello et al. 2002; Conger og Elder 1997). SIL-modellen beskriver en indirekte sammenheng mellom kontekstuelle faktorer i barns miljø og utvikling av atferdsproblemer (Forgatch et al. 2004; Forgatch og Patterson 2010). Spesielt sosioøkonomisk status, men også stress, er kontekstuelle faktorene som ofte fremheves i forskning på barns atferdsproblemer. Internasjonal forskning på foreldretrening fremhever også kontekstuelle bakgrunnsfaktorer betydning for suksess i foreldretrening (Lundahl et al. 2006; Reyno og McGrath 2006). SES ble fremhevet som en prediktor for suksess i foreldretrening. Det kan derfor grunn til å anta at dette er faktorer som også kan ha betydning i en norsk kontekst.

PMTO-behandling kan være ressurskrevende, ha elementer fra en personlig endringsprosess for de involverte og knyttes til automatiserte prosesser i daglig samhandling. SIL beskriver også indirekte sammenheng mellom bakgrunnsfaktorer hos foreldre, som SES og stress og atferdsproblemer hos barn. Det kan derfor være grunn til å anta at foreldres sosioøkonomiske status, i form av økonomisk kapital og kulturell kapital, er kontekstuelle forhold som påvirker PMTO-behandlingen for foreldre og barn. I følge stressprosessmodellen, SIL-modellen, og kjennetegn ved individs rollesett knyttet til familien, kan det også antas at økonomisk stress

kan være noe som påvirker utfallet av PMTO. Intervensjonsforskning, bruk av teoretisk perspektiv fra andre felt og ulik populasjon i referert forskning skaper et element av usikkerhet i forhold til hypotesene. Tidlige forskningsresultater har imidlertid vist klare sammenhenger i forbindelse med sosioøkonomisk status og stress i forhold til barns atferdsproblemer. Hypotesene spesifiseres derfor ikke i forhold til retning på utfallet.

Foreldreferdigheter er blant de essensielle virkemidlene i PMTO. Mestring og bruk av disse ferdighetene er derfor i denne undersøkelsen foreldres utbytte av PMTO. Målsetningen med PMTO er å redusere barns atferdsproblemer. Barns eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer er derfor utbytte for barn i denne undersøkelsen.

4.3.1 Økonomisk kapital - hypoteser om utfall i forbindelse med PMTO

Sosiologisk forskning på bakgrunnsfaktors betydning for utfall i foreldre og barns liv har vist at det er en sammenheng mellom økonomisk kapital, atferdsproblemer og marginaliseringsprosesser. Forskning har vist at atferdsproblemer kan assosieres med marginalisering, for eksempel gjennom tilpasning i skole. Negative konsekvenser på denne arenaen kan knyttes til negativ utvikling i senere overganger, i form av kumulative ulemper (Frønes og Strømme 2010; Capaldi et al. 2002). Psykologisk forskning på risikofaktorer og atferdsproblemer har vist sammenheng mellom økonomiske forhold i familien og barns utvikling av atferdsproblemer (Forgatch og Patterson 2010; Costello et al. 2002). Sosiologisk teori om økonomisk kapital ser på sammenhenger hvor denne kapitalen kan gi direkte fordeler og konverteres til andre kapitalformer, spesielt kulturell kapital, som kan gi fordeler for individet i møtet med institusjonelle arrangementer (Bourdieu, 1986; Lareau 2002). I henhold til teorier om kapitalformer forutsettes PMTO å representere et institusjonelt arrangement hvor økonomisk kapital, direkte og konvertert til andre kapitalformer, kan generere fordeler i PMTO behandlingen.

Fra den overordnede problemstillingen utledes hypoteser for de ulike teoretiske antagelsene denne undersøkelsen bygger på: *Påvirker kontekstuelle variabler i barns miljø, foreldres og barns utbytte av PMTO.*

I forbindelse økonomisk kapital formuleres følgende hypotese:

- H1a: *Foreldres mengde økonomisk kapital påvirker deres endring av foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

Barns utbytte av PMTO settes i sammenheng med nivå av atferdsproblemer. Det kan formuleres i en lignende hypotese relatert til barns utbytte av PMTO:

- H1b: *Foreldres mengde økonomiske kapital påvirker barns endring i atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen.*

4.3.2 Kulturell kapital, hypoteser om utfall i forbindelse med PMTO

Kulturell kapital (KK) i en vid definisjon ses her på som en kapitalform som kan knyttes til foreldrenes sosioøkonomiske status, som kan relateres til egenskaper ved foreldre og det sosiale miljøet og de skaper i sin familie (Lareau og Weininger 2003; Olsen og Turmo 2010). Eksempler på egenskaper kulturelle ressurser som KK representerer i denne undersøkelsen er, kunnskap, holdninger, preferanser og sosiale ferdigheter. KK forutsettes å påvirke de sosiale prosessene i familien og tilegnelsen av PMTO. Et moment i sammenheng med PMTO, er den sosialisingspraksisen de forutsettes å eksponere sine barn for. Begrep som ”concerted cultivation” og ”planfull competence” er nevnt (Lareau 2003; Clausen 1991). Disse kan være eksempler på at foreldre med mye kulturell kapital har større tendenser til å behandle og oppdra barna sine i strategisk atferd og utsettelse av umiddelbar tilfredsstillelse. PMTO inneholder elementer som er av strategisk karakter, og innebærer utsettelse av umiddelbar tilfredsstillelse og ønsker hos barnet (Forgatch og Patterson 2010; Solholm et al. 2002). Det må imidlertid tas i betraktning at dette er et klinisk utvalg. Selv om familiene kan avvike fra ”normale”⁴¹ familier i forhold til samhandlingsmønstre, forutsettes det at strategisk tilnærming til barnas sosialisering, lik den som gis i PMTO, ligger nærmere opp til den sosialisingspraksis de med mye kulturell kapital er vant til å bruke. Foreldre med mye KK forventes også å erfare fordeler i møtet med institusjonelle arrangementer. Mye KK kan ses i sammenheng med større kunnskap om vitenskapelige funderte metoder i barneoppdragelse. De med høy mengde KK forventes å ha større kjennskap til betydning av vitenskapelig kunnskap i barneoppdragelse, i samsvar PMTO (Lareau 2003). De med høyere mengde KK har i denne undersøkelsen et lengre utdanningsforløp enn de med lav utdanning. Dette kan resultere i at de med høy kulturell kapital gjennom egen læring har større erfaring med læringsprosesser. Dette kan også få positive konsekvenser for behandlingsprosessen. Ressurser, sosialisingspraksiser og forhold til institusjonelle arrangementer knyttet til KK og kjennetegn ved PMTO, gir grunn til å anta at KK vil påvirke utfall av behandlingsprosessen.

⁴¹ Utvalget i undersøkelsen er et klinisk utvalg rekruttert fra det norske hjelpeapparatet for barn med atferdsproblemer.

I forbindelse med kulturell kapital formuleres følgende hypotese for foreldres utfall:

- H2a: *Foreldres mengde kulturell kapital påvirker deres endring i foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

En lignende hypotese formuleres for barns utbytte av PMTO:

- H2b: *Foreldres mengde kulturell kapital påvirker endring i barns atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen*

4.3.3 Økonomisk stressorer, hypoteser om utfall i forbindelse med PMTO

Stressprosesshypotesen fremhever negative virkninger av daglige stressorer i forbindelse med negative sinnstilstander hos de som eksponeres for stress (Pearlin et al. 1981; Pearlin 1999).

Betydningen av eksponeringen av flere stressorer blir også satt i sammenheng med endret betydning og meningsinnhold i de ulike daglige stressorene. Barns atferdsproblemer og dårlig subjektiv opplevelse av egen økonomi anses for å ha potensiale til å være daglige stressorer for foreldre, og dermed å kunne være en del av barns kontekstuelle miljø som kan påvirke behandlingsprosessen. Familieinstitusjonens betydning i menneskers liv, og rollesett knyttet til familien, kan også ha betydning for virkninger av eksponering for daglige stressorer (Pearlin 1987; Pearlin 1999). Daglige stressorer forventes å kunne ha en indirekte virkning på barns utfall av PMTO, gjennom å ha negativ påvirkning på foreldrepraksis.

En litt kontraintuitiv tilnærming til effekter av økonomisk stress kan underbygges av PMTOs teoretiske grunnlag, virkemidler og stressprosessmodellen (Forgatch et al. 2004; Pearlin 1999). Stressprosessmodellen fokuserer på smitteprosesser mellom ulike stressorer. Det kan være grunn til å anta at smitte mellom økonomisk stress og barns atferdsproblemer kan ses i sammenheng tvangspregede samhandlingsprosesser i familien. Atferdsproblemer hos barn kan også ses som en daglig stressor. Sammen med andre stressorer kan dette føre samhandlingspraksiser i familien som i større grad er preget av tvangspreget samhandling i familier som i større grad er preget av økonomiske stress (Capaldi et al. 2002; Pearlin 1999). PMTO er en intervensjonsmodell som i har fokus på atferdsproblemer som SIL-modellen relaterer til tvangspreget samhandling (Forgatch et al. 2004). Det kan være slik at familier som opplever økte stressprosesser har en atferdsproblematikk som på denne måten i større grad samsvarer med PMTOs innhold. Litt kontraintuitivt kan det tenkes at PMTO gir større utbytte for familier som preges av slik samhandlingspraksis.

For foreldres utbytte av PMTO i forbindelse når det gjelder økonomiske stressorer formuleres følgende hypoteser⁴²:

- H3a: *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer i form av månedlige økonomiske problemer, påvirker deres endring i bruk av foreldreferdigheter etter PMTO-behandlingen.*
- H3b: *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer i form av råd til tilfredsstillende bolig, bil, husholdningsartikler og lignende, påvirker deres endring i bruk av foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

For barns utbytte av PMTO i forbindelse med økonomisk stress formuleres følgende hypoteser:

- H3c: *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer i form av månedlige økonomiske problemer, påvirker barns endring i atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen.*
- H3d: *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer i form av råd til tilfredsstillende bolig, bil, husholdningsartikler og lignende, påvirker barns endring i foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

4.3.4 Samspillshypoteser

Stressprosessmodellen fremhever foreldres hierarkiske posisjon i samfunnet er en faktor som kan ha betydning for foreldrenes subjektive opplevelse av stress, i form av ulik tilgang på modererende ressurser (Pearlin 1999). Det kan derfor være formålstjenlig å sjekke om virkningene av økonomiske stressorer varierer med foreldrenes sosioøkonomiske status.

For sosioøkonomisk status i samspill med økonomiske stressorer, formuleres følgende hypotese for foreldres utbytte.

⁴² Se kapittel 5.2 for operasjonaliseringer av økonomiske stressorer.

- *H4a: Sosioøkonomisk status hos foreldre påvirker virkningen av økonomiske stressorer, i sammenheng med foreldres endring av foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

For samspill i forbindelse barns utbytte formuleres følgende hypotese:

- *H4b: Sosioøkonomisk status hos foreldre påvirker virkningen av økonomiske stressorer, i sammenheng med barns endring av atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen.*

5 Forskningsdesign og metodologisk utgangspunkt

I dette kapitlet presenteres NIDA-studiens design og denne undersøkelsens metodologiske grunnlag. Det starter med en gjennomgang av NIDA-studien før måleinstrumenter og operasjonaliseringer av variablene i denne undersøkelsen presenteres. Deretter vil det metodologiske grunnlaget for analysene som undersøkelsen baseres på avslutte kapitlet.

5.1 NIDA-studiens forskningsdesign

NIDA-studien, også omtalt som implementeringsstudien, var en videreføring av effektstudien. NIDA-studien inkluderte de familiene som mottok PMTO og ekskluderte kontrollgruppen fra effektstudien. Effektstudien ble gjennomført etter første runde med opplæring av terapeuter i Norge (Ogden og Hagen 2008). Andre del av studien ble gjennomført etter andre og tredje generasjons opplæring av terapeuter i Norge (Solholm et al. 2005). Formålet med utvidelsen av datagrunnlaget var blant annet å kvalitetssikre implementeringen av metoden i forhold til nye generasjoner med terapeuter i Norge, i tillegg til et bredere datagrunnlag for sekundære analyser av det norske utvalget. Prosjektet ble godkjent av det regionale forskningsrådet (Kjøbli og Ogden 2010). NIDA-studien er fullfinansiert av det amerikanske National Institute of Drug Abuse og derav navnet NIDA. Forskningsprosjektet er et ledd i arbeidet med å kvalitetssikre en evidensbasert implementering av metoden i Norge. Hele studien benytter avanserte design og forskningsmetoder som på dette tidspunkt var relativt nye i Norge i evaluering av intervensjonstiltak rettet mot barn (Solholm et al. 2005). Atferdssenteret var ansvarlige for gjennomføringen av studien.

5.1.1 Design

Nida-studien benyttet det som Shadish et al. (2002) kalte *quasi-experimental one group pretest – posttest design*. I dette tilfellet benyttes data fra pretest, før behandlingsstart, og data fra posttest, etter behandlingsslutt. Score på posttest sammenlignes med pretest etter å ha mottatt PMTO-behandlingen. Det undersøkes dermed om utbyttet av behandlingen påvirkes av ulike kontekstuelle faktorer målt før tiltak gis. (Kjøbli og Ogden 2009). Studien benyttet en multi-metodisk tilnærming, ved bruk av observasjonsdata, spørreskjema og telefonintervju. Det ble også benyttet flere informanter, foreldre, lærere, barnet selv og terapeut. Måleinstrumentene var identiske på begge måletidspunktene (Ogden og Hagen 2008).

5.1.2 Prosedyre for inkludering og ekskludering i NIDA-studien

Datainnsamlingen foregikk i perioden fra januar 2001 til april 2005. Inkludering i studien ble basert på kliniske vurderinger i motsetning til de formelle prosedyrer som normalt ligger til grunn i nevnte hjelpeapparat (Kjøbli og Ogden 2009). Et kriterium for inkludering i studien

var at barn måtte ha hatt alvorlige atferdsproblemer over tid, ca. 6 måneder. Ekskludering fra studien ble foretatt på bakgrunn av kriteriene (1) hvis barnet var diagnostisert med autisme, (2) barnet var utsatt for dokumenterte seksuelle overgrep, (3) barnet var mentalt tilbakestående eller (4) hadde foreldre med alvorlige psykiske problemer eller handicap. Det ble ikke foretatt noen formell screening av de aktuelle familiene utover dette. Vurderingen av hver enkelt familie varte i to timer. Familier som ble vurdert som egnede for deltagelse ble informert om forskningsprosjektet. Ved samtykke til deltagelse ble det gitt skriftlig samtykke (Kjøbli og Ogden 2009). Barnets lærer ble så informert om studien og bedt om å fylle ut spørreskjema om barnets atferd. Foreldre fylte ut spørreskjema som inneholdt demografiske variabler, rapportering av barnets atferd og familiens funksjon. Den omsorgspersonen som tilbrakte mest tid sammen med barnet ble bedt om å rapportere barnets atferd. Hvis to foreldre var til stede ble den andre bedt om å fylle ut demografiske variabler og annen bakgrunnsinformasjon. I kompensasjon for dette mottok foreldre 300kr og lærere 100kr.

5.1.3 Utvalg

NIDA-studien besto av et klinisk utvalg av familier som hadde barn med alvorlige atferdsproblemer, som mottok PMTO-behandlingen. Dette var 323 familier, som ble tilbudt PMTO via det tradisjonelle hjelpeapparatet for barn med atferdsproblemer og psykiske problemer, i alle fem helseregioner i Norge (Kjøbli og Ogden 2009). De to største rekrutteringsorganisasjonene til studien var BUP (141) og barnevernet (122). Andre organisasjoner som kan nevnes var, helsestasjon (11), privat henvisning (8) og familiekontor (6). Familiene bestod av et barn og en til to omsorgsgivere, som regel mor og far. 65 % av familiene rapporterte å være to forsørgere, 20 % var enebarn og 49 % hadde ett søsken. 94 % var etnisk norske. Se tabell 5.1 for andre beskrivende faktorer i utvalget.

	Foreldres alder	Barns alder	Lønnsinntekt i familien	Utdanning foreldre
N:	223	323	291	304
Frafall:	110	10	42	29
Gjennomsnitt:	37.67	8.68	416558	3.68
Median:	37.25	8.83	400000	3.00
Minimum:	22.33	2.92	0	1
Maksimum:	60.67	12.83	1240000	6

Tabell 5.1: Beskrivende statistikk for utvalg.

5.1.4 Frafall og behandling av det

Tilfeldig frafall vil generelt ikke være noe stort problem, så lenge dette ikke går ut over teststyrken for utvalget. Er frafallet av selektiv karakter ved at visse grupper er mindre villige til å delta enn andre, får dette konsekvenser for utvalgets representativitet. Problemet kan bli enda større hvis frafallet er korrelert med forklaringsindikatorerne eller utfallsindikatorerne som benyttes i en studie (Skog 2009).

Frafallet i selve rekrutteringsprosessen i det regionale hjelpeapparatet fantes det ingen skriftlig informasjon om. Frafallet i selve utvalget har blitt behandlet på flere måter. For de uavhengige variablene i spørreskjema ble *Expectation maximization* algorithm (EM) benyttet. EM er en imputeringsmetode i statistisk analyse som muliggjør parameterestimater i ufullstendige datasett hvor enkelte variabler mangler (Tabachnik og Fidell 2007). Denne metoden ble brukt til å imputere verdier på variabelnivå. Maximum likelihood og vekting av mulige sannsynlige utfall sørger for imputering av verdier som passer til modell og datasett. I de tilfellene hvor hele indekser manglet, ble dette ikke foretatt. En *missing completely at random test* (MCAR) ble etter dette utført for å undersøke om det var systematikk i manglende data. Hvis denne testen ikke førte frem, ble regresjonsanalyse benyttet for å imputere frafalne enkeltverdier (Kjølbli og Ogden 2009).

323 familier deltok i pre-undersøkelsen og 239 (74 %) deltok i post-undersøkelsen. Generelt sett var det noe frafall blant de data som ble samlet inn tidlig i prosessen. Det forekom enkelte variasjoner i svarprosenten for de ulike måleinstrumentene (se tabell 5.2, 5.4 og 5.5). For familier som ikke møtte opp til avtalt gjennomføring ble skjema sendt i posten (Kjølbli og Ogden 2009). Enkelte av disse ble returnert i ufullstendig form og noen ble ikke returnert i det hele tatt.

For de avhengige indikatorerne foreldreferdigheter, og barns atferdsproblemer ble det utført separate logistiske regresjonsanalyser med alle de uavhengige indikatorerne. Dette ble gjort for å undersøke om det var signifikante sammenhenger mellom frafall og de uavhengige indikatorerne i denne undersøkelsen. Logistisk regresjon er en metode som benyttes ved dikotom avhengig variabel, og som beregner sannsynligheter for et utfall ved hjelp av odds og logits (Skog 2009). Alle de avhengige indikatorerne ble kodet om til 0 for deltakende og 1 for frafall. Ingen av de uavhengige indikatorerne predikerte signifikante sammenhenger for frafall i de avhengige indikatorerne.

5.1.5 Skjevhet og kurtose

Det er vanlig at gjennomsnittet og standardavviket skal ha et 2:1 forhold eller mindre (Tabachnik og Fidell 2007:588). Uteliggere ble identifisert og undersøkt i både pre- og postundersøkelsen for å forsikre seg om at verdiene lå innenfor definert minimums- og maksimumsverdi på de uavhengige variablene. 5 % trimmet gjennomsnitt ble sammenlignet med opprinnelig gjennomsnitt. I alle tilfellene var forskjellene små (Kjøbli og Ogden 2009). Dette indikerer at uteliggere hadde liten påvirkning på det opprinnelige gjennomsnittet og uteliggere ble derfor ikke modifisert i datasettet.

Videre ble verdiene for skjevhet og kurtose undersøkt. For alle variablene benyttet i denne undersøkelse lå verdiene for kurtose og skjevhet innenfor et akseptabelt nivå, (> -2.0 og < 2) (Frankfort-Nachimias og Nachimias 1996). Dette for å unngå systematiske målefeil. På bakgrunn av kontroll av uteliggere, skjevhet og kurtose virker som datagrunnlaget oppfyller kriterier for normalfordeling i regresjonsanalyser.

5.2 Måleinstrumenter og operasjonelle definisjoner av avhengige og uavhengige variabler

Ett spørsmål er hvordan man kan kvalitetssikre de måleverktøyene som benyttes i forskningen. Begrepsvaliditet kan knyttes til måling og registrering av variabler (Skog 2009). Det vil ofte være usikkerhet knyttet til om man har lyktes i å operasjonalisere det en ønsker å måle på en adekvat og pålitelig måte. Teoretisk fundamentering og forståelse av begreper og fenomener er åpenbart viktig for konstruksjon av ulike indekser. Dette kan og bør kombineres med statistiske analyseteknikker som for eksempel *Cronbachs alfa*. Cronbachs alfa er et mål på sammenhenger som kan klargjøre slike aspekter rundt indekskonstruksjonen. Dette målet forteller hvor godt den indeksen som er konstruert, vil samsvare med en annen indeks basert på andre enkeltvariabler i universet av enkeltvariabler som kan tenkes å måle det begrepet (Skog 2009). Koeffisienten vil fortelle oss i hvor stor grad vi har et generaliserbart måleresultat, og bygger på korrelasjoner mellom variabler i indeksen og hvor mange variabler indeksen er laget av. Korrelasjonen vil kunne fortelle oss noe om reliabiliteten av den indeksen som er konstruert, dette vil si indre konsistens i konstruksjon av indeksen. Det er det viktig med et korrelasjonsmål som er hverken for høyt eller lavt. Ringdal (2009) setter en nedre grense på rundt $\alpha=0.70$ til å være en tilfredsstillende verdi på reliabilitetskoeffisienten.

Instrumentene som er brukt i NIDA-studien ble basert på velutprøvde reliable måleinstrumenter. Flere av dem er validert gjennom tidligere å ha vært benyttet i andre populasjoner og utviklet og testet ved hjelp av faktoranalyser og Cronbachs alfa. I studien ble

det brukt hele eller deler av ulike spørreskjema som instrumenter for å måle disse sammenhengene. Reliabiliteten ble vurdert for hver enkelt indeks brukt i denne undersøkelsen (se tabell 5.3).

Hvilket målnivå variablene er på, har betydning for den substansielle mening bak tallkodene de representerer, og i hvilke statistiske verktøy en kan benytte tallene (Ringdal 2009). Et tidligere brukt skille er mellom kategorivariabler, og kontinuerlige variabler.

Kategorivariabler kan være nominalvariabler med gjensidig utelukkende grupper eller ordinalvariabler hvor verdier meningsfylt kan rangordnes. Kontinuerlige variabler kan deles inn på intervall- og forholdstallsnivå, hvor forskjellen mellom verdiene gir mening (Ringdal 2009). Regresjonsanalyse forutsetter at avhengig variabel er kontinuerlige på intervall eller forholdstallsnivå. Det er likevel vanlig å behandle ordinale variabler med mange kategorier, fem eller flere, som kontinuerlige, hvis dette er teoretisk meningsfylt (Ringdal 2009). I denne undersøkelsen er alle de avhengige variablene på tilfredsstillende målnivå for å kunne brukes i regresjonsanalyser.

5.2.1 Avhengige variabler, måleinstrumenter og operasjonaliseringer

Barns atferdsproblemer ble rapportert ved bruk av instrumentene Child Behavior Check List (CBCL) og Teacher Report Form (TRF). Dette er et mye brukt standardisert skjema for å skaffe informasjon om barn og unges sosiale ferdigheter, følelsesmessige vansker og atferdsproblemer (Achenbach 1991). CBCL er utgangspunktet for en versjon tilpasset lærere, TRF. Bruken av skjemaet er validert og standardisert i undersøkelser med norske barn og har vist gode psykometriske kvaliteter i tidligere undersøkelser (Ogden og Hagen 2008; Lurie 2006; Nøvik 1999). Indeksene fra CBCL og TRF som er valgt å bruke er *eksternaliserte* og *internaliserte atferdsproblemer*. Alle indeksene konstruert for barns atferdsproblemer har tilfredsstillende verdier på reliabilitetskoeffisientene og kan dermed inkluderes i analysene (se tabell 5.3). Hvert enkelt item i indeksen ble tatt stilling til ved hjelp av en tre poengs Likert skala: 0 = passer ikke, 1 = Passer til en viss grad eller iblant og 2 = passer bra eller ofte.

Eksempler på items i indeks for eksternaliserte atferdsproblemer:

- *Mobber, plager eller slem mot andre,*
- *Får raseriutbrudd eller heftig sinne og*
- *Ødelegger andres ting.*

Eksempler på variabler fra internaliserte atferdsproblemer:

- *Klager over ensomhet?*
- *Har for sterk skyldfølelse?*

- *Føler seg mindreverdig eller underlegen?*

CBCL/ TRF	EA pre foreldre	IA. pre foreldre	EA. pre lærer	IA. pre lærer	EA. post foreldre	IA. post foreldre	EA. post lærer	IA. post lærer
N	315	315	279	279	210	210	204	204
Frafall	18	18	54	54	123	123	129	129
Gj.snitt	23.84	13.19	21.26	9.18	16.95	10.15	18.97	8.57
Median	23.00	12.00	20.00	8.00	15.40	8.00	17.50	7.00
SD	9.50	8.25	15.23	6.99	9.66	8.14	15.26	7.29
Min.	5.00	0	00	00	.51	00	00	00
Max.	53.00	46.00	58.00	34.00	53.00	40.00	57.00	35.00

Tabell 5.2: Beskrivende statistikk for avhengige variabler. Barns utbytte av PMTO. EA

forkortelse for eksternaliserte atferdsproblemer. IA forkortelse for internaliserte atferdsproblemer. Pre er måletidspunkt før behandling, post er etter behandling.

Avhengige variabler for foreldres utbytte er basert på PMTOs fem foreldreferdigheter, grensesetting, oppfølging og kontroll, positiv involvering, problemløsning og oppmuntring til ferdigheter. Det er disse ferdighetene SIL-modellen fremhever som positive foreldreferdigheter, og PMTO-modellen forsøker å lære å trene foreldre i.

Foreldre og barn i NIDA-studien deltok i en serie av videofilmede strukturerte samspillsoppgaver, SITs, for å kartlegge mikrososiale prosesser i samspillet mellom foreldre og barn (Ogden og Hagen 2008). Innholdet i SITs ble tilpasset barns alder. Familier med barn over eller under 8 år mottok ulike alderstilpassede samspillsoppgaver. Begge gruppene gjennomgikk en problemløsningsoppgave. Familiene fikk i oppgave å løse en identifisert kilde til konflikt blant familiemedlemmene. Hver gruppe fikk også en evalueringsoppgave hvor de ble bedt om å vurdere hvor godt de hadde samarbeidet i samspillsoppgavene. Familier med barn under 8 år fikk også en fri lek-, rydde- og venteoppgave. Familier med barn over 8 år tilbrakte mer tid på problemløsningsoppgaven. De fikk også en planleggingsoppgave for en lystbetont familieaktivitet for den kommende uken (Ogden og Hagen 2008).

Coder's impression of parent practices and child behavior (CI) er et verktøy bestående av et spørreskjema som hver koder fylte ut umiddelbart etter hver gjennomgang av videoer fra SITs. Instrumentet har blitt brukt tidligere i randomiserte studier. Det har vært sensitivt for prediksjon av endring og vist en god konvergent validitet som måleverktøy (DeGarmo et al. 2004). I CI blir de fem sentrale foreldreferdighetene i PMTO, *grensesetting, oppfølging og*

kontroll, oppmuntring til ferdigheter, problemløsning og positiv involvering scoret ved hjelp av ulike items satt sammen til en indeks

for hver enkelt. To relativt like versjoner korresponderer for ulike SITs for barn over og under 8 år (Ogden og Hagen 2008). På grunn av SITs ulike innhold for disse kategoriene ble CI tilpasset disse ulikhetene.

Variabler	Cb. α Pre	Cb. α Post
Månedlige økonomiske problemer	0.79 ⁴³	
Råd til tilfredsstillende BBHL	0.79	
Eksternaliserte atferdsproblemer foreldre	0.88	0.91
Internaliserte atferdsproblemer foreldre	0.87	0.89
Eksternaliserte atferdsproblemer lærere	0.96	0.96
Internaliserte atferdsproblemer lærere	0.87	0.88
Positiv involvering ⁴⁴	0.97	0.96
Problemløsning	0.80	0.72
Oppmuntring til ferdigheter	0.80	0.78
Grensesetting	0.82	0.81
Oppfølging og kontroll	0.53	0.59

Tabell 5.3: Reliabilitetskoeffisienter. *Cronbachs Alfa for alle konstruerte indekser.*

Verdiene for gruppene over og under 8 år er slått sammen til en felles verdi.

Videoene fra SITs ble scoret av øvede kodere. Koderne hadde gjennomgått rundt 10 måneders opplæring for å sikre reliabiliteten blant disse. Kodere brukte cirka 400 timer på å oppnå høy

⁴³ Kun pre er av interesse i denne undersøkelsen.

⁴⁴ I tabellen presenteres gjennomsnitt på reliabilitetskoeffisient for gruppene over og under 8 år. For å inkluderes i analysene måtte alle koeffisientene være innenfor et akseptabelt nivå, for begge gruppene. Oppfølging og kontroll oppfylte ikke kriteriene.

nok reliabilitet (Ogden og Hagen 2008). De ble jevnlig kontrollert under opplæring, og avvik mellom kodere ble evaluert ukentlig. 20 % av de kodede filmene ble reliabilitetssjekket av ekstra koder. CI ble importert og oversatt fra USA og tilpasset norske forhold spesielt for effektstudien til PMT (Ogden og Hagen 2008).

	Positiv involver- ing pre	Problem- løsning pre	Oppm. til ferdighet er pre	Grense- setting pre	Positiv involver- ing post	Problem- løsning post	Oppm. til ferdighet post	Grense- setting post
N	297	296	297	297	204	193	204	204
Frafall	36	37	36	36	129	140	129	129
Gj.snitt	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
Median	.07	.13	.01	.10	.11	.06	-.02	.10
SD	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Min.	-3.61	-4.15	-3.02	-3.32	-3.25	-4.02	-3.50	-3.06
Max.	2.19	1.99	2.78	2.16	2.02	1.90	2.23	1.76

Tabell 5.4: Beskrivende statistikk foreldreferdigheter. Måletidspunkt pre og post.

Foreldreferdighetene representerer ulike deler ved samhandlingen mellom foreldre og barn, men er også nært forbundet med hverandre⁴⁵ (Forgatch et al. 2004). Det ble derfor vurdert å slå sammen foreldreferdighetene til ett mål på utbytte for foreldre. Dette er ikke utført. De ulike foreldreferdighetene skiller seg substansielt fra hverandre ved at de måler ulike sider ved samhandling mellom foreldre og barn. Hvis de uavhengige forklaringsvariablene påvirker foreldreferdighetene ulikt, vil effektene deres kunne utligne hverandre slik at sammenhenger i materialet kan bli mindre synlig. Det kan være grunn til å anta at nyttegjøring av de ulike foreldreferdighetene kan variere innad i familier. En vil kunne få et mer spesifikt innblikk i hvordan foreldreferdighetene varierer med de uavhengige variablene, og dermed mer presist beskrive hva som predikerer endring i bruk av foreldreferdighetene.

CI og SITs ble gjennomført i både pre- og post. Indekser for foreldreferdigheter ble konstruert av verdier fra null til seks. Lav score på variablene indikerer svake foreldreferdigheter. Høy score indikerer gode foreldreferdigheter. Det ble konstruert z-scorer for begge gruppene separat, over og under 8 år. Dette fordi SITs for de ulike aldersgrupper hadde ulikt innhold. Disse standardiserte scorene ble så slått sammen til et mål for de ulike foreldreferdighetene, for å kunne måle den samlede verdien av dem i utvalget.

⁴⁵ Se korrelasjonstabell avsnitt 6.1.2.

Positiv involvering. Denne foreldreferdigheten bestod av 60 items for barn under 8 år, og 32 items for de over 8 år. Reliabilitetskoeffisienter for positiv involvering ble testet ved hjelp av Cronbach's alfa. Begge disse indeksene for positiv involvering viser tilfredsstillende verdier på reliabilitetskoeffisientene (se tabell 5.3). En felles indeks for positiv involvering med dermed inkludert i analysene.

Eksempler på items fra CI:

- Opprettholdt god øyekontakt og tilpasset kroppsspråk?
- Mor viste fiendtlig oppførsel ovenfor barnet?
- Kom med en positiv respons når barnet stilte spørsmål/ ba om hjelp?

Problemløsning. Indeksene bestod av 7 items for begge gruppene, over og under 8 år. For begge gruppene var det tilfredsstillende verdier på reliabilitetskoeffisientene (se tabell 5.3). En felles indeks for problemløsning ble dermed inkludert som utfallsmål i analysene.

Eksempler på items fra CI:

- Angi ditt inntrykk av hvor fornøyd hver enkelt person ble med løsning av oppgaven?
- Mor far og barn var: ikke samarbeidsvillig, nøytral eller samarbeidsvillig?
- De tok seg tid til å forsøke å forstå problemet?

Oppmuntring til ferdigheter. For gruppen under 8 år 9 items. Gruppen over 8 år benyttet 4 items. Reliabilitetskoeffisientene viser tilfredsstillende verdier (se tabell 5.3). Felles indeks for oppmuntring til ferdigheter ble dermed inkludert i analysene.

Eksempler på items fra CI:

- Mor og far kom med passende kommentar som viste interesse for oppgaven?
- Var kritisk eller oppmuntrende til oppgaven?
- Det virket som denne personen følte det var håpløst å skulle fullføre oppgaven?

Overvåkning og kontroll. I denne indeksen ble det benyttet 4 items for gruppen under 8 år. For de over 8 år ble det benyttet 8 items. Reliabilitetskoeffisientene var ikke tilfredsstillende for denne indeksen (se tabell 5.3). Denne foreldreferdigheten kunne derfor ikke sies å ha blitt målt på en tilfredsstillende måte. Overvåkning og kontroll ble derfor utelatt som avhengig variabel i analysene.

Variabler:	Utdanning	OECD lønn familie	Månedlige økonomiske problemer	Tilfredsstillende råd til BBHL
N:	304	290	274	291
Frafall:	29	43	59	42
Gj.snitt:	3.68	161260	5.89	7.12
Median:	3.00	156250	6.00	8.00
SD:	1.213	77511	2.00	1.28
Min:	1	0	4.00	4.00
Max:	6	545454	14.00	8.00

Tabell 5.5: Beskrivende statistikk uavhengige variabler.

Grensesetting. CI benyttet 13 items for dem under 8 år, og 12 items for dem over 8 år.

Reliabilitetskoeffisientene hadde tilfredsstillende verdi (se tabell 5.3). Denne ferdigheten viser tilfredsstillende verdier på reliabilitetskoeffisientene, og ble dermed inkludert som avhengig variabel i analysene. Eksempler på variabler i indeksen:

- Tok i bruk aversive teknikker for å få viljen sin?
- Foreldres grensesettingsstil er for streng, autoritær og undertrykkende?
- Foreldres grensesetting er konsistent, rettferdig og myndig ved behov?

5.2.2 Uavhengige variabler, måleinstrumenter og operasjonaliseringer

I dette avsnittet tar jeg for meg de uavhengige variablene, forklaringsvariablene, som kan tenkes å påvirke de avhengige variablene. Bakgrunnen for valget av de uavhengige variablene var de ulike hypotesene og teoritilfanget i undersøkelsen. Valget av de uavhengige variablene ble gjort med tanke på å måle de teoretiserte sammenhengene på en best mulig måte ut fra det foreliggende datamaterialet.

Familiens økonomiske situasjon er et instrument som måler respondenters subjektive oppfatning av egen økonomisk situasjon (Pearlin og Schooler 1978; Pearlin et al. 1981). Instrumentet ble opprinnelig utviklet for å måle økonomiske stressorer i forskjellige situasjoner. Målene ble utviklet i forbindelse utvikling av stressprosessmodellen⁴⁶. Familiens økonomiske kapasitet, *råd til tilfredsstillende bolig, bil, husholdningsartikler og lignende* (BBHL) og *månedlige økonomiske problemer*, er indeksene som benyttes i denne undersøkelsen.⁴⁷

⁴⁶ Se kapittel 3.4.

⁴⁷ . Opprinnelig bestod familiens økonomiske situasjon også av *devaluering av økonomi og positiv sammenligning med andre*. Disse benyttes ikke i denne undersøkelsen.

Månedlige økonomiske problemer. Målsetningen med denne faktoren var å måle den subjektive opplevelsen av hvor mange problemer familien hadde med å håndtere de månedlige levekostnadene. Disse utgiftene kan relateres til mange av de daglige behovene for økonomiske midler til utgifter som må dekkes løpende. Problemer med dekke disse kravene til nødvendige utgifter forventes å gi økt press og stress på familien. Måletidspunktet som benyttes for denne variabelen er pre-undersøkelsen. Dette er fordi det er familiens økonomiske situasjon før behandlingsstart, og hvordan dette påvirker avhengig variabel, er det som er av størst interesse i denne undersøkelsen. Indeksen for månedlige økonomiske problemer hadde en tilfredsstillende reliabilitetskoeffisient (se tabell 5.3), variabelen ble inkludert i analysene.

Månedlige økonomiske problemer er operasjonalisert i spørreskjemaet som:

Hvor ofte hender det at du/ dere ikke har råd til:

- Mat?
- b. Helsetjenester og medisiner?
- c. Klær?
- d. Fritidsaktiviteter og fornøyer?

Svaralternativene er på ordinalt målnivå basert på en Likert-skala, hvor de fire verdiene er som følger: "Aldri, Av og til, Ofte men ikke hver måned og hver måned". Høyere verdi på skalaen gir større grad av problemer med å betale månedlig utgifter og motsatt. Svarene er så slått sammen i indeks for månedlige økonomiske problemer. Dette er gjort ved å lage sumscorer av de fire items som utgjør indeksen. Reliabilitetskoeffisienten for indeksen er på et tilfredsstillende nivå (se tabell 5.3).

Råd til tilfredsstillende bolig, bil, husholdningsartikler og lignende (BBHL). Den subjektive opplevelsen av familiens økonomiske kapasitet, å ha råd til tilfredsstillende bolig, bil og andre utgifter tilpasset deres behov, utgjør denne indeksen. Det forutsettes, at de som har problemer med dekke disse utgiftene på en tilfredsstillende måte, kan erfare økt økonomisk stress. Indeksen kan også fange opp den subjektive opplevelse av mengde økonomisk kapital.

Indeksen *råd til tilfredsstillende BBHL* ble operasjonalisert og målt gjennom 4 variabler.

Svaralternativene var på nominalt målnivå. Respondentene ble bedt om å svare ja eller nei på følgende spørsmål:

Slik det er nå har du/ dere:

- a. Råd til en bolig som er stor nok og bra nok til familien?

- b. Råd til å erstatte møbler og husholdningsartikler når de er slitt eller går i stykker?
- c. Råd til bil som passer til familiestørrelsen?
- d. Råd til veiavgift, bilforsikring, nødvendige reparasjoner og bensin?

Variabler ble så summert til en indeks. Høy score på variabelen indikerer dårligere råd til BBHL. Reliabilitetskoeffisient for indeksen var på et tilfredsstillende nivå (se tabell 5.3), og variabel ble inkludert i analysene.

Utdanningsnivå. Foreldres utdanningsnivå settes i sammenheng med foreldres akkumulerte kulturelle kapital. Variabelen ble operasjonalisert i spørreskjema til foreldre som:

- Hva er din høyeste fullførte utdanning?

Svaralternativene lå innenfor det som kan kalles ordinalt målnivå. Verdiene for utdanning ble hierarkisk inndelt i seks kategorier. Kategoriene var som følger fra laveste til høyeste nivå: (1) 7-årig folkeskole, (2) ungdomsskole eller tilsvarende, (3) videregående skole – yrkesfag eller tilsvarende, (4) videregående skole – allmennfag eller tilsvarende, (5) høyskole og enkeltfag ved universitet og (6) universitetsutdanning eller vitenskapelig høyskole.

OECD lønn familie. Familiens samlede inntekt forutsettes å måle de økonomiske ressurser familien har til rådighet, familiens økonomiske kapital. Høyere lønnsinntekt settes i sammenheng med økning i husholdningens akkumulering av økonomisk kapital. Variabelen ekskluderer økonomisk støtte og bidrag. Det er dermed ”ren” samlet lønnsinntekt som måles i denne variabelen. Det kan diskuteres om dette er en svakhet ved instrumentet, at eventuelle bidrag og overføringer ikke er medregnet. Lønnsinntekt måler dermed ikke den totale tilgangen på økonomisk kapital, men økonomisk kapital som kan knyttes til foreldres integrering i arbeidslivet. I Norge utgjør stønader og bidrag en relativt større del av familiers potensielle inntekt, sammenlignet med mange andre vestlige land. I og med at denne oppgaven ble basert på en allerede gjennomført studie, fantes det ingen mulighet til å korrigere dette målet.

Variabelen for *OECD lønn familie* ble konstruert med grunnlag i OECD formel for utregning av relativ inntekt (Frønes og Strømme 2010). Første voksen teller 1, andre voksen teller 0.7 og barn teller 0.5. Indeksen blir ikke knyttet opp mot medianinntekten⁴⁸ for å sammenligne relativt fattigdomsnivå. Dette ble ikke gjort siden det var mengde økonomiske ressurser som

⁴⁸ OECDs fattigdomsgrense er på en inntekt etter skatt på 50 % av medianinntekt.

var av interesse her. *OECD lønn familie* blir dermed et relativt mål på foreldres lønnsinntekt etter hvor mange som forsørgeres av denne inntekten.

I spørreskjemaet ble indeksen for OECD lønn familie operasjonalisert gjennom:

- Hva er familiens totale årsinntekt?
- Aleneforsørger eller ikke?
- Ved siden av dette barnet, hvor mange andre barn bor i familien?

5.4 Analyseverktøy

Hovedfokus i denne oppgaven er endring i bruk av foreldreferdigheter og barns atferdsproblemer målt før og etter PMTO-behandlingen. I et forsøk på å signifikant teste de teoretiserte hypotesene ut fra foreliggende datamateriale, ble det benyttet forskjellige statistiske metoder. De analyseverktøyene som hovedsakelig ble benyttet var korrelasjonsanalyse, multippel lineær hierarkisk regresjonsanalyse og variansanalyse (ANOVA). Et fellestrekk ved disse tre metodene er det matematiske utgangspunktet i variansanalyse. Regresjonsanalysen er det som i hovedsak bygger argumentasjonen i oppgaven komplettert med ANOVA og korrelasjonsanalyse.

5.4.1 Analyse av endring etter PMTO-behandling

Korrelasjon er et mål på størrelse og retning på en lineær sammenheng, samvariasjon, mellom to variabler, og kvadrert korrelasjon er et mål på styrken i sammenhengene mellom variablene (Tabachnik og Fidell 2007:56). For korrelasjonsmålet Pearsons r vil en positiv korrelasjon bety at høye verdier på x går sammen med høye verdier på y . Negativ korrelasjon viser at høye verdier på x går sammen med lave verdier på y (Ringdal 2009:301). Pearsons r er det korrelasjonsmålet som benyttes her, da dette målet kan benyttes både på kontinuerlige og ordinale variabler. Korrelasjonstabeller brukes her i hovedsak som beskrivende statistikk for de faktorene som legges inn i de multiple regresjonsanalysene.

I regresjonsanalysen beskrives samvariasjon mellom avhengig og uavhengig variabler. Korrelasjonstabeller brukes gjerne til å måle størrelse og retning på lineær samvariasjon, mens regresjonsanalyser ofte brukes til å predikere score på en variabel på score fra en annen variabel (Tabachnik og Fidell 2007:57). I multippel regresjonsanalyse kan en forklare variasjoner i den avhengige variabelen ved legge til flere uavhengige variabler (Skog 2009:258). De uavhengige x -variablene predikerer sammen en verdi av avhengig Y -variabel.

Eksempel med 2 x -variabler: $Y = b_0 + b_1 \times X_1 + b_2 \times X_2 + e_i$ (Ringdal, 2009:373).

En får mulighet til å observere hver uavhengige variabels unike effekt kontrollert for effektene av andre uavhengige variabler i modellen. Sammenlignet med bivariat regresjonsanalyse kan en i multippel regresjonsanalyse oppnå en mer fullstendig beskrivelse av variasjonen i avhengig variabel. Ved å legge inn flere x-variabler er målsettingen å øke den forklarte variansen og redusere størrelsen på det som ikke forklares av likningen, e_i .

Den avhengige variabelen bør i størst mulig grad være en kontinuerlig variabel eller en ordinal variabel på høyt målnivå hvis en skal benytte lineær regresjonsanalyse (Ringdal 2009:361). I dette tilfellet tilfredsstiller avhengige variabler dette kriteriet. Lineær regresjon bygger på de minste kvadraters metode. Denne kalkuleringsmetoden beregner den beste linjen som gjør summen av de kvadrerte avstandene mellom datapunktene og den tenkte regresjonslinjen minst mulig (Ringdal 2009:367). Regresjonslinjen utgjør en stilisering av tendensene i datamaterialet. Vinkelen på linjen avgjøres blant annet av hvor sterke tendensene er og hvilken retning de har i datamaterialet. I denne sammenhengen blir datapunktene summen av de observerte sammenhengene mellom avhengig og de uavhengige variablene.

Analysen av endring mellom måletidspunkter i foreldre atferd ble foretatt ved hjelp av hierarkisk multippel lineær regresjon.⁴⁹ Metoden ble brukt for å undersøke om de forskjellige forklaringsvariablene predikerte unik endring av foreldreferdigheter og unik endring i barns atferdsproblemer etter behandling. Utfallsmålene bestod av endring i score mellom to måletidspunkt for de avhengige variabler. Dette ble gjort ved å sette postscore som avhengig variabel og kontrollere for pre score i step 1 (block 1) i SPSS. Koeffisient i step 1 holder dermed konstant verdien på utfallsmål før behandling, i pre. Dette fungerer da som en ”stabilitetskoeffisient”, og man sitter igjen med de verdiene på utfall som ikke er forklart av hvordan score var i pre. De resterende koeffisientene til de uavhengige variablene forklarer da nivå på utfall som ikke kan forklares av hvordan respondenter scoret på den avhengige variabelen før behandlingsstart (Kjølbi og Ogden 2009). For foreldres utbytte av PMTO ble modeller konstruert for de fire foreldreferdighetene som hadde tilfredsstillende reliabilitetskoeffisienter: *positiv involvering*, *problemløsning*, *oppmuntring til ferdigheter* og *grensesetting*. For barns utbytte ble det konstruert modeller for *internaliserte* og *eksternaliserte atferdsproblemer* rapportert fra foreldre (CBCL) og lærere (TRF). Utfallsmålene i analysene viser dermed endring i barns utbytte som kan relateres til de ulike uavhengige forklaringsvariablene.

⁴⁹ Må ikke forveksles med multilevel analyse.

Den multiple regresjonskoeffisientens grunnlag er den forklarte variansen av y dividert med den totale variansen $R^2 = \frac{SS_x}{SS_t}$ (Ringdal 2009:371). De uavhengige variabelenes estimat, koeffisientene, viser sammenhenger kontrollert for hver enkelt av de uavhengige faktorene.. Her innebærer det at de uavhengige variablene viser sammenhengen mellom den aktuelle faktor og endring i bruk av foreldreferdigheter og internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer hos barn. Koeffisienten viser gjennomsnittsverdi for X prediksjon av Y , for individene i som innehar et bestemt nivå av faktoren det testes for. I denne undersøkelsen innebærer en *positiv koeffisient* en økning i bruk av aktuell foreldreferdighet mellom de to måletidspunktene som er et *positivt resultat*. En *positiv koeffisient* i forbindelse med barns eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer innebærer en økning av barnets atferdsproblemer, som er et *negativt resultat*. Positivt utbytte for de to utfallsmålene uttrykkes dermed i forskjellig retning.

I hierarkisk multippel lineær regresjon er det forskeren som definerer når de uavhengige variablene skal legges inn i likningen. Variablene legges normalt inn i analysen ut fra teoretiske og logiske betraktninger (Tabachnik og Fidell 2007). Variablene plasseres inn i forhåndsbestemte blokker. Dette gir en mulighet til å si noe om hvor mye av variansen i avhengig variabel hvert *step* forklarer, kontrollert for effektene av de variablene i de tidligere *step* allerede har forklart. En bør være oppmerksom på eventuell multikolinearitet ved bruk av denne metoden. Forskeren bestemmer ved innleggelse i regresjonslikningen hvilken uavhengig variabel som tilskrives eventuell felles forklart varians mellom uavhengige variabler (Tabachnik og Fidell 2007:146). I modellene for foreldreferdigheter ble det kontrollert for pre-score i step 1. De andre uavhengige variablene ble lagt inn i step 2. I step 3. ble samspillsleddene introdusert i modellen (se avsnitt under). For barns atferdsproblemer ble lignende modeller benyttet. Ved bruk av ANOVA basert på F-testen er det mulig å sammenligne regresjonsmodeller med hverandre. En modell kan sammenlignes med en annen modell med flere uavhengige variabler enn den opprinnelige (Skog 2009:291). Variasjonene i predikert Y -verdi for de ulike modellene (tilsvarende variasjon mellom grupper) sammenlignes med variasjonene rundt regresjonslinjen (tilsvarende variasjon innenfor grupper). Metoden kan forklare om den modellen som predikeres med flere uavhengige variabler forklarer noe utover det den tidligere modellen gjør. Dette gjøres ved hjelp av statistiske tester som inkluderer hypotesetesting og signifikansnivå.

5.4.2 Signifikansnivå og hypotesetesting

For å undersøke om de observerte sammenhengene er et resultat av tilfeldigheter, er det vanlig å benytte tester om det foreligger statistisk signifikans. Det testes om forskjellene bare gjelder for det analyserte utvalget, eller om de også gjelder for populasjonen utvalget er hentet fra (Skog 2009). I denne regresjonsanalysen benyttes t-tester for de ulike regresjonskoeffisientene, mens for modellene sett under ett baseres testene på F-tester og ANOVA. I forbindelse med statistisk signifikans foretas det hypotesetesting

En nullhypotese spesifiserer at sammenhengene ikke finnes i populasjonen, mens den alternative hypotesen spesifiserer det motsatte. For regresjonskoeffisientene innebærer hypotesetestingen med nullhypotese og alternativ hypotese at det undersøkes om de observerte sammenhengene i utvalget er et resultat av tilfeldigheter, eller om en kan generalisere resultatene til populasjonen dataene er hentet fra (Skog 2009:173). Det benyttes en testobservator som måler hvor mye resultatet avviker fra det man skulle forvente dersom en nullhypotese skulle være korrekt. Testobservatoren gis i t-verdi også kalt p-verdi. Det fastsettes kritisk verdi for testobservatoren ut fra dens sannsynlighetsfordeling. Kritisk verdi benevner, ut fra et valgt signifikansnivå, hvor høy verdi testobservatoren må være for at nullhypotesen skal forkastes (Skog 2009:175). Signifikansnivået bestemmer hvor høy den kritiske verdien må være for at nullhypotesen skal forkastes. Velges et strengt signifikansnivå gjør dette at sjansen for å forkaste en riktig nullhypotese blir liten. En står da i fare for å gjøre feil av type II-feil, beholde en gal nullhypotese. Motsatt ved å velge for høyt signifikansnivå står en i fare for å forkaste riktig nullhypotese, feil av type I, uten at det foreligger en relevant statistisk signifikans i utvalget (Skog 2009). De valgte statistiske signifikansnivåene er nivåer som fastsettes av forskeren. Statistisk signifikans kan ikke rapporteres uten at en bevisst tar stilling til problematikk rundt dette. I et stort datasett kan en få statistisk signifikans uten at dette er av substansiell betydning. Er utvalget lite, kan en på grunn av lav teststyrke risikere at substansielle sammenhenger ikke fremstår som statistisk signifikante i materialet (Skog 2009). For F-testen gjelder mye av den samme prosedyren som for t-testen. Testobservatoren er basert på F-test, men fremgangsmåten er noenlunde lik i forhold til hypotesetesting og signifikansnivå. Hypotesene skiller seg litt fra hverandre i forhold til test av modeller i F-test. Vi ønsker å teste om økningen i forklaringskraft for modellen med flere variabler er statistisk signifikant, om det er en signifikant økning i forklaringskraft fra redusert modell til full modell. Det vil si en nullhypotese som forutsetter at alle koeffisientene i den fulle modellen er lik null (Skog 2009:293). I analysene fremgår dette ved signifikansnivå på *R-change*. Er

denne signifikant, gir modellen en signifikant forbedret forklaring av variansen i avhengig variabel.

Det er vanlig å velge signifikansnivå på 1 % eller 5 % nivå i utvalgsundersøkelser med utvalg av en viss størrelse. I denne oppgaven velges et signifikansnivå på 5 % nivå. Dette blir gjort på bakgrunn i det relativt lave antallet N i dette utvalget. For ikke å miste sammenhenger som er av betydning rapporteres det også de uavhengige variablene som har et signifikansnivå som er nær 5 %. Dette blir rapportert som *marginalt signifikante*, inntil 10 % nivå ($p < 0.010$ †).

Disse sammenhengene er det imidlertid knyttet større statistisk usikkerhet til. Siden hypotesene ikke er spesifisert ved retning er ikke en-halet test mulig å benytte i denne undersøkelsen.

5.4.3 Samspill

Samspill, eller statistisk interaksjon, viser hvordan effekten av en uavhengig variabel kan variere med verdien på en annen. Dette viser hvordan forskjellige forhold kan være kontekstfølsomme (Skog 2009). Slik kan det også være i dette utvalget. Alle variablene ble sentrert før de ble testet for samspill, gjennomsnitt satt til 0.000. Dette for å unngå problemer i forbindelse kolinearitett i samspillsanalysene (Holmbeck 1998). Det ble foretatt samspillsanalyser mellom de sosioøkonomiske faktorene og faktorene i subjektiv økonomi, for alle avhengige variabler. I forbindelse med lærerrapportert eksternaliserte atferdsproblemer er det signifikante samspillsledd. I de resterende analyser er samspill utelatt fra tabellene.

5.4.4 Kontrollvariabler

Kontrollvariablene mors alder og barnets eksternaliserte problematferd før behandling, ble testet både i fulle og separate modeller for foreldreferdigheter som utfall. Det kan virke relevant å forvente at familiens inntekt skulle avhenge av foreldres alder. Barnets atferdsproblem kan også være en faktor som påvirker utfallet analysene for nivå på foreldreferdighetene. Kontrollvariablene ble derfor introdusert i modell 1 (step1), i den hierarkiske regresjonsanalysen. Eventuell kovarians mellom kontrollvariablene og de andre uavhengige indikatorene skulle da tilfalle kontrollvariablene. Kontrollvariablene gav ingen signifikante bidrag, verken for fulle eller reduserte modeller. Verdien på koeffisientene endret seg marginalt. Av statistiske og substansielle årsaker ble de derfor tatt ut av modellene i oppgaven. I analysene med barns atferdsproblemer som utfall var foreldres alder kontrollvariabel. Også her kan en forvente at dette kunne påvirke verdiene av de uavhengige variablene. De samme resultatene som for analysene med foreldreferdigheter viste seg her. De ble derfor tatt ut av modellene som presenteres i undersøkelsen.

5.5 Indre og ytre validitet

Med *indre validitet* menes i denne sammenhengen muligheten til å gjøre sikre slutninger om årsakssammenhenger (Ringdal 2009; 110). Et kvasi-eksperiment, som dette designet kan betegnes som, vil generelt ha god indre validitet. Det kontrolleres her for endringer før og etter manipulering med eksperimentell faktor, og ved å holde uavhengige forklaringsfaktorer konstante, får man et robust resultat av sammenhengene mellom endringer i avhengige og uavhengige variabler. Potensielle feilkilder, som eksempelvis vil *regression against the mean*, vil gjelde for alle kategoriene i utvalget, og ikke påvirke effekten av endringene i de uavhengige faktorene brukt her. I denne studien er det ikke effekten av tiltaket som studeres, men hvor mye endring som blir predikert i utfallsvariablene i forhold til de uavhengige faktorene. Dermed skulle ikke den indre validiteten påvirkes av manglende kontrollgruppe i denne undersøkelsen. Frafallet kan være en trussel mot den indre validiteten. I de avhengige variablene kunne man funnet endrede sammenhenger hvis det var en skjevhet i frafallet. Skjevhet her kan også påvirket eventuell ytre validitet i form av generaliserbarhet (Ringdal 2009). For de uavhengige variablene i forhold til de avhengige ble det testet eventuell skjevhet i frafall, noe det ikke var. Effektene av i de uavhengige variablene skulle dermed være sikret god validitet her.

God indre validitet, med manipulerende faktor (i dette tilfellet PMTO), kan i neste omgang gå ut over den ytre validiteten, funnenes generaliserbarhet (Ringdal, 2009). I dette tilfellet vil det få følger for en slik generaliserbarhet i vid forstand, men generalisering til normalpopulasjon er ikke formålet her. Sammenhengene i som avdekkes i forbindelse med behandlingen og atferdsproblemer vil ikke være gyldige utover lignende intervensjonssammenhenger fra lignende utvalg. Utvalget i denne studien ble hentet fra populasjonen av familier i Norge som hadde barn med alvorlige atferdsproblemer. Inkludering har i stor grad fulgt gjeldende prosedyrer for tilbud om behandling som normalt gis i hjelpeapparatet, med de unntak som er nevnt. Populasjonen en i utgangspunktet ønsker å si noe om er de som har mottatt PMTO-behandlingen i Norge. Sekundært vil denne undersøkelsen kunne si noe om familier som har barn med atferdsproblemer i Norge, som er henvist til hjelpeapparatet av forskjellige instanser, eller de selv har oppsøkt hjelpeapparatet selv, og som har et barn med alvorlig atferdsproblematikk. Omfanget av eksklusjonskriteriene gjorde at bredden i atferdsproblematikk inkludert i studien ble lite begrenset. Dermed kan resultatene i noen grad ses i sammenheng med familier som har lignende problematikk, i forhold til hvordan de uavhengige faktorenes innvirkning på familiene i møtet med institusjonelle arrangementer.

6 Barn og foreldres utbytte av PMTO.

Formålet med dette kapittelet er statistisk å teste hypotesene fremsatt i kapittel fire. For å få oversikt over samvariasjonen mellom variablene i studien, startes det med å presentere med å presentere korrelasjonsmatriser. Deretter presenteres det multiple regresjonsanalyser for hver av de fire avhengige variablene for foreldreferdigheter. De fulle modellene blir supplert med separate analyser for hver av de uavhengige forklaringsvariablene. Neste tema er barns utbytte av PMTO-behandlingen i form av nivå på atferdsproblemer etter en i hjemmet og på skolen. Kapittelet avsluttes med en vurdering av hypotesene i forhold til analyseresultatene.

6.1 Korrelasjonstabeller mellom variablene i analysene

6.1.1 Bivariate korrelasjoner mellom foreldreferdigheter og uavhengige variabler

Variabler	1. Pos inv. pre	2. Prob løs. pre	3. Opm til fer. pre	4. Grens. pre	5. Pos inv. post	6. Prob løs. post	7. Opm til fer. post	8. Grens. Post	9. Utd	10. OECD fam. lønn	11. M øko prob.
1. Positiv involvering pre	1										
2. Problem løsning pre	.744**	1									
3. Oppm. til Ferdigheter pre	.786**	.687**	1								
4. Grensesetting pre	.615**	.595**	.568**	1							
5. Positiv involvering post	.204**	.178*	.164*	.177*	1						
6. Problem løsning post	.176*	.206**	.157*	.127	.767**	1					
7. Oppm. til Ferdigheter post	.189**	.258**	.193**	.175*	.776**	.701**	1				
8. Grensesetting post	.114	.180*	.082	.208**	.637**	.585**	.569**	1			
9. Utdanning	.243**	.199**	.267**	.218**	.187**	.199**	.224**	.137	1		
10. OECD lønn familie	.224**	.188**	.223**	.232**	.145*	.131	.172*	.195**	.395**	1	
11. Månedlige problemer	-.090	-.158*	-.118	-.127*	-.227	-.185*	-.227	-.227**	-.211**	-.440**	1
12. Råd til tilfr. BBHL	-.159**	-.182**	-.208**	-.282**	-.112	-.116	-.203**	-.130	-.262**	-.500**	.633**

Tabell 6.1 Bivariat korrelasjonsmatrise foreldreferdigheter og uavhengige variabler.
*Foreldreferdigheter før behandling (1-4), foreldreferdigheter etter behandling (5-9) og uavhengige variabler måletidspunkt pre (9-12). Signifikansnivå * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ (tohalet test).*

Formålet med korrelasjonstabellen er todelt. Å undersøke samvariasjon og retning på korrelasjonen i utvalget er et moment. For det andre kan tabellen si noe om eventuelle multikolinearitetsproblemer som følge av felles varians. Dette kan skape problemer når de uavhengige variablene er høyt korrelerte (Skog 2009). Cohen (1988) er en mye brukt referanse for klassifisering av effektstørrelse på korrelasjonskoeffisienter. Han delte inn størrelsene på sammenhengene inn i lav (.10), moderat (.30) og høy korrelasjon (.50). Samme inndeling brukes her.

I følge Forgatch et al. (2004:783) gav de fem spesifiserte foreldrepraksisene i PMTO unike bidrag til barns tilpasning. Samtidig var de i praksis nært forbundet, og opererte som regel sammen i interaksjon mellom foreldre og barn med atferdsproblemer. Ut fra korrelasjonstabellen kan det se ut som om disse forholdene også er til stede i dette utvalget (se tabell 6.1). Alle de fire foreldreferdighetene i pre er positivt korrelert med hverandre på høyt nivå. Fra ($r = .786$) mellom *problemløsning* og *positiv involvering*, til ($r = .568$) mellom *grensesetting* og *oppmuntring til ferdighet*. Korrelasjonene mellom alle fire avhengige variablene er signifikant ($p < 0.01$). Dette innebærer at høye positive nivåer på en foreldreferdighet samvarierer med høye og positive verdier på andre foreldreferdigheter. Når det gjelder foreldreferdigheter og måletidspunkt post, viser det seg lignende mønster mellom disse indikatorene. Korrelasjonen mellom de fire avhengige variablene i post varierer mellom høy verdi ($r = .569$ til $r = .776$, $p < 0.01$) og alle er signifikante. Dette bygger opp under de teoretiserte sammenhengene om at ferdighetene henger nøye sammen med hverandre også i en norsk populasjon.

Bildet er noe annerledes for korrelasjon mellom måletidspunktene for foreldreferdighetene. Korrelasjonen varierer fra positiv og svak mellom *grensesetting* og *oppmuntring til ferdigheter* ($r = .08$), til positiv moderat stor sammenheng mellom *oppmuntring til ferdigheter* og *problemløsning* ($r = .26$). Signifikansnivået varierer fra $p(<0.01)$ til ikke-signifikant. *Grensesetting* pre er ikke signifikant korrelert med *positiv involvering* og *problemløsning* i post. Gjennomgående har foreldreferdighetene lav korrelasjon mellom måletidspunktene. Hvordan man scorer på foreldreferdighetene før behandling, ser ut til å være relativt lavt positivt korrelert med hvordan man scorer etter behandling. Man kunne muligens forventet en noe høyere korrelasjon mellom foreldreferdighetene mellom måletidspunktene på bakgrunn av korrelasjonene mellom dem innenfor måletidspunktene.

Et annet interessant moment er hvordan nivå at foreldreferdigheter før behandlingsstart er relatert til *utdanning*, *OECD lønn familie*, *månedlige økonomiske problemer* og *råd til tilfredsstillende BBHL*. *Utdanning* er positivt og signifikant ($p < 0.01$) korrelert med alle foreldreferdighetene. Korrelasjonen er lav (fra $r = .20$ til $r = .27$). Høyere nivå av utdanning indikerer bedre foreldreferdigheter før PMTO-behandlingen.

OECD lønn familie er signifikant korrelerte med de fire foreldreferdighetene. Alle foreldreferdighetene er positivt og svakt korrelerte med familiens lønnsinntekt med varierende signifikansnivå. Fra ($r = .188$) for *problemløsning* til ($r = .224$) for *positiv*

involvering. Dette tyder på at jo høyere lønnsinntekt i familien jo høyere nivå på foreldreferdighetene før PMTO-behandlingen.

Månedlige økonomiske problemer er negativt og svakt korrelert med foreldreferdighetene. Det er bare *problemløsning* og *grensesetting* som er signifikant korrelert. Dette knytter større grad av usikkerhet til om råd til månedlige utgifters korrelasjon til *positiv involvering* og *oppmuntring til ferdighet* er signifikant forskjellige fra null i utvalget. Problemer med å klare de månedlige utgiftene ser i begrenset grad ut til å være forbundet med lavere verdier av foreldreferdighetene *problemløsning* og *grensesetting* før behandling.

Variabelen *råd til tilfredsstillende bolig, bil, husholdningsartikler og lignende (BBHL)*, er fra svakt til moderat positivt korrelert med alle foreldreferdighetene før behandlingsstart. *Grensesetting* skiller seg litt ut fra de andre foreldreferdighetene, som nært moderat korrelert ($r = .28$). De andre korrelasjonene er signifikante med verdier fra $r = .16$ til $r = .282$. Dette kan tyde på at jo dårligere råd familien har til tilfredsstillende materielle goder jo lavere nivå på foreldreferdighetene har de når de kommer til behandling.

Mellom de uavhengige variablene ser disse ut til å være positivt korrelert med hverandre, fra svakt til sterkt nivå. *Utdanning* og *OECD lønn familie* har signifikant ($p < 0.01$) positiv moderat korrelasjon ($r = .40$). Høyere verdier på lønn går sammen med høyere verdier på utdanning, som forventet. Det er varierende hvordan utdanning korrelerer med de andre uavhengige variablene. *Utdanning* og *månedlige økonomiske problemer* viser en lav, negativ og signifikant korrelasjon ($r = -.21$, $p < 0.01$). Høy utdanning betyr derfor også færre månedlige problemer før PMTO-behandlingen. Relasjonene mellom *Utdanning* og *råd til tilfredsstillende BBHL* er signifikant, lav og negativ ($r = .26$, $p < 0.01$). Dette tyder på at familiene med høyere utdanning har en tendens til og også å ha mer *tilfredsstillende råd til BBHL* i større utstrekning enn de med lavere utdanning.

OECD lønn familie viser en positiv korrelasjon på moderat og høyt nivå med *månedlige økonomiske problemer* og *tilfredsstillende råd til BBF* ($r = -.44$ og $r = -.50$, $p < 0.01$). Korrelasjonene er signifikante og negative. Høyere lønn tenderer mot å føre til mindre *månedlige økonomiske problemer* og mer *tilfredsstillende råd til BBHL*.

De subjektive økonomiske faktorene *månedlige økonomiske problemer* og *råd til tilfredsstillende BBHL* korrelerer på med positiv høy verdi ($r = .633$, $p < 0.01$). Denne verdien

er signifikant og positiv. Mer økonomiske problemer tenderer mot mindre tilfredsstillende råd til BBHF.

6.1.2 Korrelasjoner mellom foreldreferdigheter og uavhengige variabler oppsummert

De avhengige variablene, foreldreferdighetene, samvarierer som forventet i de respektive måletidspunktene. Deres lave korrelasjon mellom måletidspunkter er noe uventet. Ut fra Forgatch et al. (2004), og korrelasjon innad i måletidspunktene, ble det forventet høyere korrelasjon mellom pre og post. Korrelasjonen mellom de uavhengige variablene og nivå på de avhengige foreldreferdighetene, viste generelt at de med høyere utdanning og lønn har noe høyere nivå på foreldreferdighetene før behandlingen. Et lignende gjelder for økonomiske problemer og råd tilfredsstillende til BBHL. De som scorer har mer økonomiske stress, har tendenser til dårligere foreldreferdigheter før PMTO-behandlingen. Korrelasjonen mellom de uavhengige variablene er i stor grad slik en kunne forvente. Dette samsvarer med det Capaldi et al. (2002) fant når de satte sammen kontekstuelle risikofaktorer til en *en-faktorløsning* etter å ha utført en faktoranalyse. Kontekstuelle forhold ser ut til å være knyttet sammen i utvalget her.

Ut fra tabell 6.1 fremgår det at de økonomiske variablene korrelerer i relativt høy grad med hverandre. Grad av korrelasjon mellom de uavhengige variablene kan få følger for standardfeilen til parameterestimatet (Skog 2009:286). Ved slik korrelasjon mellom forklaringsvariablene kan vi stå overfor et multikolinearitetsproblem, der variablene påvirker hverandre gjennom svekkede statistisk sammenhenger for de korrelerte variablene. I analysene med foreldreferdigheter som utfall blir dette løst gjennom separate analyser i tillegg til de fulle modellene.

6.1.3 Bivariate korrelasjoner mellom barns atferd og uavhengige variabler i analysene

Variabler	1. Eks. for. pre	2. Int for. pre	3. Eks. for post	4. Int. for post	5 Eks. lær. pre	6. Int. lær. pre	7.Eks. lær.pos.	8. Int lær.pos.
1. Eksternalisert foreldre pre	1							
2. Internalisert foreldre pre	.415**	1						
3. Eksternalisert foreldre post	.589**	.270**	1					
4. Internalisert foreldre post	.307**	.625**	.565**	1				
5. Eksternalisert lærer pre	.265**	-.092	.250**	-.047	1			
6. Internalisert lærer pre	.058	.197**	.109	.302**	.356**	1		
7. Eksternalisert lærer post	.168*	-.116	.318**	-.026	.634**	.184*	1	
8. Internalisert lærer post	.141*	.250**	.176*	.316**	.196**	.581**	.453**	1
9. Utdanning	-.078	.005	-.117	-.072	-.066	-.021	-.135	-.075
10. OECD lønn familie	-.121*	-.061	-.110	-.088	-.022	-.114	.003	-.074
11. Månedlige problemer	-.004	.073	.046	.087	.009	.006	-.016	-.046
12. Råd til tilfr. BBHL	-.011	.016	.033	.029	.069	.042	.104	.058

Tabell 6.2 Bivariat korrelasjonsmatrise med avhengige variabler eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer før og etter behandling, Barns atferd før behandling (1-4), barns atferd etter behandling CBCL og TRF (5-9) og uavhengige variabler pre (9-12). Signifikansnivå * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ (tohalet test).

Korrelasjonstabellen kan gi et beskrivende perspektiv i forbindelse med de avhengige og uavhengige variablene, før og etter behandling. Det kan være interessant å se om foreldres og læreres rapportering av eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer korrelerer innad og mellom de ulike måletidspunktene. Et annet moment som kan være interessant å se på, er om nivå på atferdsproblemer varierer med de uavhengige variablene før behandling.

For foreldre korrelerer eksternaliserte atferdsproblemer (EA) med moderat styrke med internaliserte atferdsproblemer (IA) før behandlingsstart ($r = .415$, $p < 0.01$). Etter behandlingens slutt er korrelasjonen mellom atferdsmålene sterk ($r = .565$, $p < 0.01$). Etter avsluttet behandling ser det ut til at de som scorer høyt på EA stort sett også scorer høyt på IA. Høy verdi på en internalisert problematikk henger sammen med høy på verdi på

eksternalisert problematikk. For foreldre mellom måletidspunktene er det positiv, signifikant og høy korrelasjon mellom rapportering av de respektive EA og IA, ($r = .59$, $p < 0.01$ og $r = .63$, $p < 0.01$). Det vil si at det er sterk korrelasjon mellom hvordan foreldre har rapportert EA og IA før og etter behandling. Dette indikerer at måleinstrumentene reliable. Dette skiller seg noe ut fra resultatene i foreldreferdighetene, hvor samvariasjonen mellom måletidspunktene var langt svakere.

For lærere viser det seg et lignende mønster i rapporteringen av EA og IA. Korrelasjonene mellom EA og IA i pre er signifikant og av moderat styrke ($r = .36$, $p < 0.01$) i post er den signifikant, positiv og av moderat styrke ($r = .453$, $p < 0.01$). Høye nivå på EA og IA i pre samvarierer med høyere nivå på EA og IA i de forskjellige måletidspunktene. Mellom måletidspunktene for de respektive atferdsmålene korrelerer begge positivt, signifikant og med høy styrke (EA $r = .63$, $p < 1\%$ og IA $r = .58$, $p < 0.01$). Høye verdier av EA før behandling henger sammen med høye verdier av EA etter behandling rapportert fra lærere. Det samme gjelder for IA før og etter behandling. Det synes å være en sterk sammenheng mellom rapportering av høye verdier både på EA og IA mellom de ulike måletidspunktene, slik det også var for foreldre.

Samvariasjon mellom lærer- og foreldrerapportert problematferd er en annen sammenheng det kan være interessant å se på. I måletidspunkt pre korrelerer foreldre med lærere positivt, signifikant og lavt for EA og IA (EA $r = .27$, $p < 0.01$ og IA $r = .20$, $p < 0.01$). Dette kan indikere at ikke alle som viser atferdsproblemer i hjemmet også gjør det på skolen. For måletidspunkt post, viser det seg et lignende mønster som for pre, men korrelasjonen mellom rapportering fra foreldre med lærere på EA og IA har steget til moderat styrke og signifikant nivå (EA $r = .32$, $p < 0.01$ og EA $r = .32$, $p < 0.01$). Dette kan indikere at det etter behandling er større samsvar mellom de som viser problematferd både i hjemmet og på skolen. Dette kan indikere at de som bare har atferdsproblemer enten i hjemmet eller på skolen profiterer bedre på behandling, eller at lærere og foreldre av andre årsaker rapporterer mer likt. Det ligger imidlertid utenfor denne undersøkelsens formål å svare på dette.

De uavhengige indikatorene korrelerer lavt med EA og IA, både før og etter PMTO-behandlingen. Den eneste uavhengige variabelen som er signifikant relatert til EA og IA er OECD lønn før behandling, men styrken på sammenhengen er relativt beskjeden. Generelt tyder dette på at det er liten sammenheng mellom hvordan lærere og foreldre rapporterer

atferdsproblemer før og etter behandling i forhold til hvilket nivå de har på de kontekstuelle uavhengige variablene i analysene.

6.1.4 Bivariate korrelasjoner mellom barns atferd og uavhengige variabler oppsummert

Korrelasjonstabellen viser at det er en sammenheng mellom rapportering av både EA og IA, både for foreldre og lærere, innad og mellom i måletidspunktene. Korrelasjonene mellom rapportering av EA og IA mellom lærere og foreldre er liten til moderat, men noe høyere etter behandling. Rapportering av de ulike formene for atferdsproblematikk samvarierer dermed fra liten til moderat grad for foreldre og lærere. For de uavhengige indikatorene og atferdsproblematikk er det, med unntak av en, ingen signifikant korrelasjon verken før og etter behandling.

6.2 Foreldres utbytte av PMTO

Analysene er basert på hierarkisk regresjon, hvor PMTOs foreldreferdigheter er avhengige variabler. Avhengige indikatorer er konstruert fra observerte kodede samhandlingssekvenser mellom foreldre og barn. Analysene er presentert med tabeller og kommentarer fra disse.

Tabell for separate analyser av de uavhengige indikatorene, tabell 6.3, kommenteres i forbindelse med de fulle modellene for hver enkelt av de avhengige variablene.

Variabler	Separate analyser: Modell 2	Positiv involvering			Problemløsning			Oppmuntring til ferdighet			Grensesetting		
		β	SD	R_2 change	β	SD	R_2 change	β	SD	R_2 change	β	SD	R_2 change
Konstant		-.453	.235		-.558	.237		-.595	.235		-.370	.237	
Positiv involvering Pre		.170**	.073		.183*	.077		.161*	.075		.174**	.076	
Utdanning		.142*	.062	.019*	.171*	.062	.029*	.190**	.062	.033**	.117†	.062	.013†
Konstant		-.010	.070		-.020	.073		-.015	.072		-.003	.071	
Positiv involvering Pre		.180*	.071		.188**	.201		.163*	.076		.170*	.076	
OECD lønn familie		.117	.075	.013	.137†	.076	.018*	.142*	.077	.019*	.166*	.077	.026*
Konstant		-1.238	.416		-1.112	.468		-1.129	.429		-1.151	.408	
Positiv involvering Pre		.187*	.076		.158*	.083		.132†p	.076		.201***	.075	
Månedlige øko problemer		-.207**	.034	.042**	-.172*	.038	.029*	-.188**	.035	.034**	-.198***	.033	.039***
Konstant		-.544	.402		-.632	.409		-.924	.412		-.344	.405	
Positiv involvering Pre		.201*	.074		.189**	.080		.141†	.077		.195**	.077	
Tilfredsstillende råd til BBHL		.091	.055	.008	.106	.056	.011	.162*	.057	.025*	.058	.056	.003

Tabell 6.3: Separate regresjonsanalyser av foreldreferdigheter. Hierarkisk regresjon av foreldreferdigheter. Separate analyser mellom avhengige og uavhengige variabler. Modell 2 oppgitt i tabell. Modell 1 foreldreferdigheter pre ikke oppgitt.

Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: *** $p < 0.001$ ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$ og $p < 0.05$ - $p < 0.010$ † marginalt signifikant..

6.2.1 Positiv involvering

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β
Konstant	-.064	.073		-.888	.574	
Positiv involvering pre	.229*	.076	.228	.162*	.078	.161
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				.111†	.069	.135
OECD inntekt familie				.077	.096	.076
Økonomiske stressorer:						
Månedlige økonomiske problemer (stigende negativt)				-.118**	.048	.257
Råd til tilfredsstillende BBHL (Stigende negativt)				.141†	.080	.188
<i>R₂ change</i>				.071**		
<i>R₂</i>	.052			.123		
<i>N</i>	165			165		

Tabell 6.4: Regresjonsanalyse av positiv involvering: Hierarkisk regresjon av foreldreferdigheten positiv involvering. Avhengig variabel er z-score av positiv involvering post (etter PMTO-behandling). Referansekategori: foreldres score før behandling, med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen problemer med månedlige utgifter og god tilfredsstillende råd til bil, bolig, husholdningsartikler (møbler etc.) og forsikring, veiavgift og nødvendige reparasjoner. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og β = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05 - p < 0.010$ † marginalt signifikant.

Score på positiv involvering før behandlingsstart svarer for 5.2 % av variansen i modell 1, og de uavhengige variablene svarer for ytterligere 7.1 % av variansen i modell 2.

Endringen fra modell 1 til modell 2 er signifikant ($p < 0.01$). *Utdanning* gir et marginalt signifikant bidrag med en standardisert regresjonskoeffisient på $\beta = .135$. Det vil si at utdanning gir et unikt bidrag til endring i foreldreferdighet etter PMTO-behandling, men at det knyttes noe usikkerhet til dette estimatet. Et trinn høyere *utdanning* gir en gjennomsnittlig forbedring av foreldreferdigheten *positiv involvering* på .135. *Månedlige økonomiske problemer* gir et signifikant bidrag ($p < 0.01$, $\beta = -.257$) for endring i foreldreferdighet etter PMTO-behandlingen. Dermed gir *månedlige økonomiske*

problemer, et unikt negativt bidrag til endring av positiv involvering etter PMTO-behandling. Økt verdi på månedlig problemer indikerer dårligere bruk av foreldreferdigheter etter PMTO-behandlingen. Subjektiv opplevelse av *råd til tilfredsstillende BBHL* gir et marginalt signifikant bidrag på inntil ($p < 0.10$). Dermed gir denne faktoren et unikt bidrag til endring i positiv involvering, men til dette estimatet er det knyttet større usikkerhet. Denne faktoren har positiv verdi. *Dårligere råd til BBHL* indikerer dermed bedre foreldreferdigheter etter PMTO-behandlingen.

For de separate modellene ⁵⁰ kommenteres bare de bidragene av signifikant betydning. Gjennomgående er standardfeilen noe lavere i de separate modellene sammenlignet med den fulle (se modell 6.3). Effektstørrelsen for *utdanning* er lite forandret, men signifikansnivået er nå forbedret til ($p < 0.05$). *Månedlige økonomiske problemer* har i den separate modellen et endret signifikansnivå til ($p < 0.01$).

6.2.2 Oppsummering positiv involvering

Utdanning og *månedlige økonomiske problemer* gir begge unike og signifikante bidrag til endring av positiv involvering etter endt PMTO-behandling. Subjektiv opplevelse av *månedlige økonomiske problemer* predikerer dårligere foreldreferdigheter etter behandling, mens høyere utdanning kan predikerer forbedring av foreldreferdigheten etter PMTO-behandlingen. *Råd til tilfredsstillende BBHL* ser også ut til å gi relevante bidrag, men det er knyttet noe større usikkerhet til dette estimatet.

⁵⁰ For separate modeller kommenteres ikke marginalt signifikant, $p < 0.05$ - $p < 0.010$ †p.

6.2.3 Problemløsning

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β
Konstant	-0.61	.078		-.943	.659	
Problemløsning pre	.206*	.087	.188	.158†p	.087	.144
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				.146*	.073	.174
OECD inntekt familie				.074	.103	.073
Økonomiske stressorer:						
Månedlige økonomiske problemer (stigende negativt)				-.071	.055	.141
Råd til tilfredsstillende BBHL (Stigende negativt)				.074	.085	.095
<i>R₂ change</i>				.060*		
<i>R₂</i>	.035			.095		
<i>N</i>	156			156		

Tabell 6.5: Regresjonsanalyse av problemløsning: Hierarkisk regresjon av foreldreferdigheten positiv involvering. Avhengig variabel er z-score av problemløsning måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen problemer med månedlige utgifter og god råd til tilfredsstillende bil, bolig, møbler, husholdningsartikler og forsikring, veiavgift og nødvendige reparasjoner. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og *beta* = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05 - p < 0.010$ † marginalt signifikant.

Pre å score problemløsning svarer for 3.5 % av variansen i modell 1. I modell 2 svarer de uavhengige variablene for ytterligere 6 % av variansen. Endringen fra modell 1 til modell 2 er statistisk signifikant ($p < 0.05$). *Utdanning* gir et signifikant bidrag ($p < 0.05$, $\beta = .174$). Det vil si at utdanning gir et unikt positivt bidrag til endring i foreldreferdighet etter PMTO-behandling. Ingen av de andre forklaringsvariablene gir signifikante bidrag til foreldres endring i problemløsningsferdigheter etter endt PMTO-behandlingen.

Gjennomgående er standardfeilen lavere i de separate analysene sammenlignet med den fulle modellen (se tabell 5.5). *Månedlige økonomiske problemer* går fra ikke signifikant i full modell til å gi et signifikant bidrag i den separate modellen. Variabelen har en betakoeffisient på .172 som signifikant på $p < 0.05$, med en forklart varians på 2.9 %. Endrede standardfeil som følge av kovarians, kan være en forklaring på endring i signifikansnivå.

6.2.4 Problemløsning oppsummert

I den fulle modellen gir foreldres *utdanning* et signifikant bidrag til positiv endring av foreldreferdigheten problemløsning etter PMTO-behandlingen. Ingen av de andre uavhengige forklaringsvariablene gir signifikante bidrag. De separate modellene viser at *månedlige økonomiske problemer* går fra ikke signifikante i full modell til signifikant i redusert modell. Indeksen har en negativ virkning på endring av foreldreferdighet etter behandlingen. Det kan tyde på at denne også har noe forklaringskraft på endring i evne til problemløsning og at de med økonomiske problemer har mindre utbytte i forhold til denne foreldreferdigheten.

6.2.5 Oppmuntring til ferdigheter

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β
Konstant	-.062	.076		-1.130	.603	
Ferdigheter pre	.185*	.079	.181	.103	.081	.101
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				.160*	.072	.190
OECD inntekt familie				.082	.099	.079
Økonomiske stressorer:						
Månedlige økonomiske problemer (stigende negativt)				-.059	.099	.079
Råd til tilfredsstillende BBHL (Stigende negativt)				.034	.084	.045
<i>R₂ change</i>				.072**		
<i>R₂</i>	.033			.105		
<i>N</i>				165		

Tabell 6.6: Regresjonsanalyse av oppmuntring til ferdigheter: Hierarkisk regresjon av foreldreferdigheten oppmuntring til ferdigheter. Avhengig variabel er z-score av oppmuntring til ferdigheter måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen problemer med månedlige utgifter og god råd til tilfredsstillende bil, bolig, møbler, husholdningsartikler og forsikring, veiavgift og nødvendige reparasjoner. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og β = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05$ - $p < 0.010$ † marginalt signifikant.

Score før behandlingsstart svarer for 3.3 % av variansen i modell 1, og de uavhengige variablene svarer for forklaring av ytterligere 7.2 % av variansen i modell 2. Endringen fra modell 1 til modell 2 er statistisk signifikant på 1 % nivå. *Utdanning* gir et statistisk signifikant bidrag ($p < 0.05$, $\beta = .190$) for positiv endring av oppmuntring til ferdighet etter PMTO-behandlingen. Ingen av de andre forklaringsvariablene gir et signifikant unikt bidrag til forklaring av foreldres endring av foreldreferdigheten oppmuntring til ferdigheter etter behandling.

De separate modellene gir gjennomgående lavere standardavvik for alle de uavhengige variablene. Koeffisienten og signifikansnivå for *utdanning* er uforandret. *OECD lønnsinntekt* endres i den separate modellen fra ikke-signifikant til signifikant ($p < 0.05$), med ($\beta = .142$). *Månedlige økonomiske problemer* går fra ikke-signifikant til signifikant på $p < 0.01$, med $\beta = -.188$. Variabelen har også fått et betydelig redusert standardavvik, fra .099 til .035. *Råd til tilfredsstillende BBHL* går fra ikke-signifikant til å være signifikant ($p < 0.05$, $\beta = .162$). De økonomiske variablene kan se ut til å bli påvirket av kovarians i den fulle modellen. I de separate analysene ser variablene *utdanning* og *månedlige økonomiske problemer* ut til å gi den mest relevante prediksjonen av foreldres endring av oppmuntring til ferdighet etter endt PMTO-behandling.

6.2.6 Oppmuntring til ferdigheter oppsummert

I den fulle modellen gir *utdanning* et unikt signifikant bidrag til foreldres endring av denne foreldreferdigheten etter endt behandling. I de separate analysene gir alle forklaringsvariablene signifikante bidrag til endring av foreldreferdigheten. Dette kan tyde på at det er noen sammenhenger mellom de uavhengige variablene og foreldreferdigheter som ikke kommer tydelig frem i de fulle modellene. Lavere standardfeil hos de økonomiske variablene i de separate modellene kan tyde på at multikolinearitet påvirker resultatet i den fulle modellen.

6.2.7 Grensesetting

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β
Konstant	-.069	.073		-.666	.574	
Grensesetting pre	.241**	.077	.239	.189**	.079	.187
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				.100	.068	.122
OECD inntekt familie				.155†	.095	.153
Økonomiske stressorer:						
Månedlige økonomiske problemer (stigende negativt)				-.087†	.095	.189
Råd til tilfredsstillende BBHL (Stigende negativt)				.115	.080	.154
<i>R₂ change</i>				.076***		
<i>R₂</i>	.057			.133		
<i>N</i>	165			165		

Tabell 6.7: Regresjonsanalyse av grensesetting: Hierarkisk regresjon av foreldreferdigheten grensesetting. Avhengig variabel er z-score av grensesetting måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen månedlige økonomiske problemer og tilfredsstillende råd til bolig, bil, møbler, husholdningsartikler og forsikring, veiavgift og nødvendige reparasjoner. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og β = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05 - p < 0.010$ † marginalt signifikant.

Score før behandlingsstart svarer for 5.7 % av variansen i modell 1, og de uavhengige variablene svarer for ytterligere 7.6 % av variansen i modell 2. Endringen fra modell 1 til modell 2 er statistisk signifikant ($p < 0.01$). OECD lønnsinntekt er marginalt signifikant ($p < 0.10$), regresjonskoeffisientens betaverdi er på .155 kontrollert for de andre uavhengige variablene. Økende lønnsinntekt predikerer dermed positiv endring av foreldres bruk av grensesetting etter PMTO-behandlingen, men til dette estimatet er det knyttet noe større usikkerhet. Månedlige økonomiske problemer gir også et marginalt signifikant bidrag ($p < 0.10$). Den standardiserte koeffisienten er ($\beta = -.189$). Økende

problemer med månedlige utgifter predikerer dårligere nivå på grensesettingsferdigheter etter behandlingen. Ingen av de resterende forklaringsvariablene gir signifikante bidrag.

For de separate analysene var det gjennomgående lavere standardavvik for de uavhengige variablene. *OECD lønn* endret seg fra marginalt signifikant til signifikant ($p < 0.05$, $\beta = .166$). *Månedlige økonomiske problemer* endret seg fra marginalt signifikant, til signifikant ($p < 0.01$). Standardfeilen for denne endret seg betydelig i forhold til den fulle modellen, fra .095 til .033. Betakoeffisienten ble marginalt forandret. Endringene i de økonomiske forklaringsvariablene kan tyde på at den fulle modellen blir påvirket av multikolaritet mellom disse. I de separate analysene for grensesetting ser det ut til at familiens lønnsinntekt, og hvor god evne de har til å takle månedlige utgifter, ut til å styrke forklaringskraften i forhold til foreldres evne til grensesetting etter PMTO-behandling.

6.2.8 Oppsummering av grensesetting

Jo høyere lønnsinntekt foreldrene har, jo mer kan foreldrene forventes å endre sine grensesettingsferdigheter etter PMTO-behandlingen. Økende problemer med månedlige utgifter ser ut til å redusere utbyttet foreldrene har i forbindelse med grensesetting. I de separate analysene ser det også ut til at utdanning spiller en rolle for endring av foreldreferdigheten. Dette kan skyldes marginalt lavere standardfeil og at utdanning var nær signifikant nivå i den fulle modellen.

6.2.9 Oppsummering av foreldreferdigheter

Vedrørende foreldres sosioøkonomiske faktorer er det *Utdanning* som gir de fleste unike signifikante bidragene, for tre av fire foreldreferdigheter. *OECD lønnsinntekt* gir unikt signifikant bidrag for *grensesetting*. I separate analyser er denne faktoren signifikant for tre av fire foreldreferdigheter. Når det gjelder økonomiske stressorer, gir *månedlige økonomiske problemer* unike signifikante resultat for *positiv involvering* og *grensesetting*. *Tilfredsstillende råd til BBHL* gir unikt bidrag bare for grensesetting. For de separate analysene er *månedlige økonomiske problemer* signifikant for alle foreldreferdighetene. I de fulle modellene predikerer subjektiv økonomi i noen grad endring i foreldreferdighetene etter behandling. I separate modeller ser det ut til at endret signifikansnivået for *månedlige økonomiske problemer* styrker forklaringskraften til denne variabelen.

6.3 Barns utbytte av PMTO

Barns utbytte av PMTO måles ved hjelp av endringer i eksternalisert og internalisert problematferd i henholdsvis hjem og skole. Det ble foretatt separate analyser for alle avhengige og uavhengige variabler i forbindelse med barns atferd. Ingen av de separate

modellene predikerte noe utover de fulle modellene. Separate modeller ble derfor utelatt fra teksten. Først presenteres analysemodeller av foreldrerapportert EA og IA, og deretter lærerrapportert.

6.3.1 Foreldrerapporterte atferdsproblemer

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β	<i>b.</i>	<i>SE</i>	β
Konstant	3.292	1.656		7.666	4.984	
Eksternalisert atferd pre	.567***	0.064	0.558	.559***	.065	
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				-.608	.524	-.080
OECD inntekt familie				.075	.696	.008
Økonomiske stressorer:						
Råd til månedlige utgifter				-.147	.407	-.031
Finansiell kapasitet				.016	.653	-.002
<i>R₂ change</i>				.008		
<i>R₂</i>	.311			.319		
<i>N</i>	175			175		

Tabell 6.8: Regresjonsanalyse av eksternaliserte atferdsproblemer i hjemmet: Hierarkisk regresjon av eksternaliserte atferdsproblemer, rapportert fra foreldre(CBCL). Avhengig variabel er z-score av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn, måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). En høyere score på denne indikerer større nivå av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn. Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen månedlige økonomiske problemer og god råd til tilfredsstillende bolig, bil og innbo. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og β = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05 - p < 0.010$ † marginalt signifikant.

Eksternalisert atferd før behandling svarer for 31.1 % av variansen i modell 1. De uavhengige variablene svarer for ytterligere 0.8 % av variansen i modell 2. Ingen av de uavhengige forklaringsvariablene gir noen signifikante bidrag som kan forklare endring i eksternalisert atferd etter PMTO-behandling.

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	<i>Beta</i>	<i>b.</i>	<i>SE</i>	<i>Beta</i>
Konstant	2.253	.945		3.675	4.094	
Internalisert atferd pre	.599***	.062	.593	.595***	.063	.589
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				-.426	.439	-.065
OECD inntekt familie				.022	.583	-.003
Økonomiske stressorer:						
Månedlige økonomiske problemer				-.258	.342	-.063
Råd til tilfredsstillende BBHL				-.466	.548	.074
<i>R₂ change</i>				.007		
<i>R₂</i>	.352			.359		
<i>N</i>	175			175		

Tabell 6.9: Regresjonsanalyse av internaliserte atferdsproblemer i hjemmet: Hierarkisk regresjon av internaliserte atferdsproblemer, rapportert fra foreldre(CBCL). Avhengig variabel er z-score av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn, måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). En høyere score på denne indikerer større nivå av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn. Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen månedlige økonomiske problemer og god råd til tilfredsstillende bolig, bil og innbo. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og *β* = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: *p* < 0.001 ***, *p* < 0.01 **, *p* < 0.05 * og *p* < 0.05 - *p* < 0.010 † marginalt signifikant.

Internalisert atferd før behandling svarer for 35.2 % av variansen i modell 1. De uavhengige variablene svarer for 0.7 % av variansen i modell 2. Ingen av de uavhengige forklaringsvariablene gir noen signifikante bidrag til å forklare endring i barns eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer etter PMTO-behandlingen.

6.3.2 Eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærer

Variabler:	Modell 1			Modell 2			Modell 3			Modell 4		
	b.	SE	β	b.	SE	β	b.	SE	β	b.	SE	β
Konstant	5.304	1.677		5.544	1.672		4.625	1.710		5.130	1.672	
Eksternalisert atferd pre	.629***	.063	.624	.625***	.063	.620	.636***	.063	.620	.623***	.063	.620
Sosioøkonomiske faktorer:												
Utdanning				-1.287	.896	-.101	-1.543†	.894	-.121	-1.640†	.917	-.128
OECD inntekt familie				1.008	1.215	.166	.393	1.236	.026	.725	1.221	.048
Økonomiske stressorer:												
Månedlige økonomiske problemer				-1.201†	.661	-.166	1.868	1.594	.258	-1.273*	.659	-.176
Råd til tilfredsstillende BBHF				2.576**	1.052	.222	2.450*	1.042	.211	6.450**	2.585	.555
Samspillsledd:												
Utdanning x Månedlige øko problemer							-.941**	.446	-.142			
Utdanning x Tilfredsstillende BBHF										-1.165†	.711	-.437
R₂ change				.031*			.017*			0.10†		
R₂	.390			.421			.438			.430		
N	156			156			156			156		

Tabell 6.10: Regresjonsanalyse av eksternaliserte atferdsproblemer på skolen:

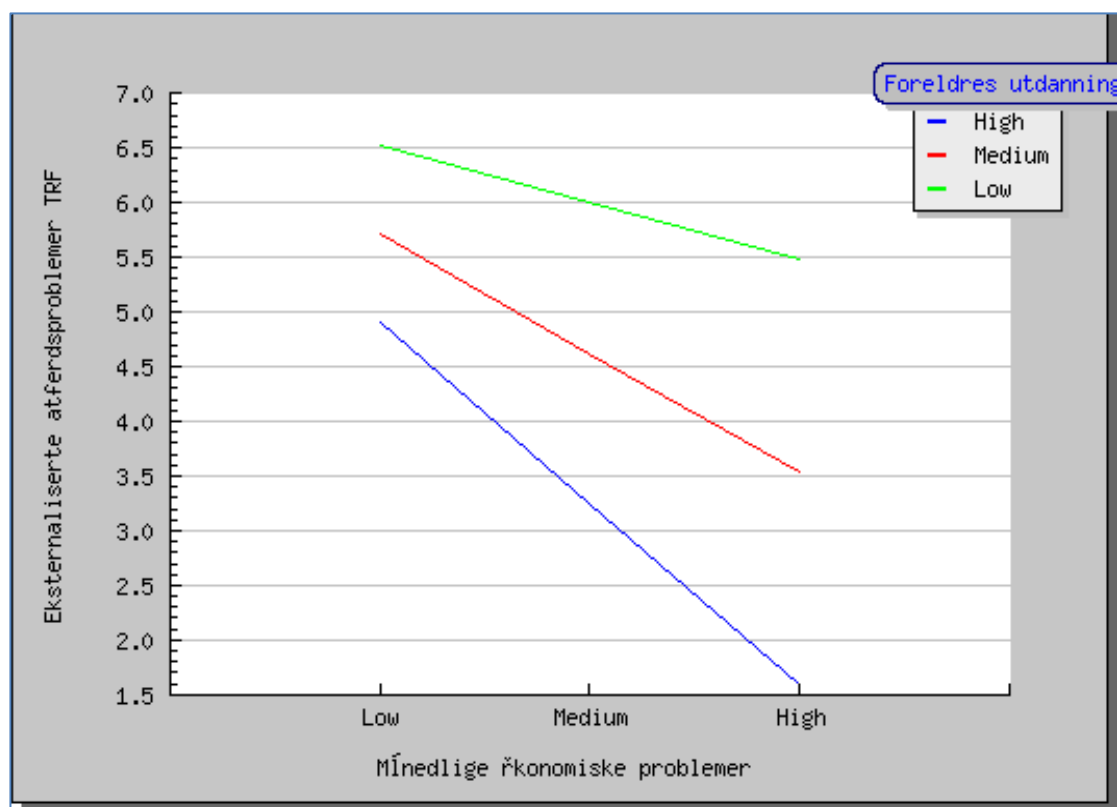
Hierarkisk regresjon av eksternaliserte atferdsproblemer, rapportert fra lærer (TRF).

*Avhengig variabel er z-score av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn, måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). En høyere score på denne indikerer større nivå av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn. Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen månedlige økonomiske problemer og god råd til tilfredsstillende bolig, bil og innbo. b = regresjonskoeffisient, s.f = standardfeil og β = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05$ - $p < 0.010$ † marginalt signifikant.*

Eksternalisert atferd før behandling svarer for 39 % av variansen i modell 1. De uavhengige variablene svarer for 3.1 % av variansen i modell 2. Ingen av de sosioøkonomiske bakgrunnsvariablene gir noen signifikante bidrag i forklaring av avhengig variabel. *Månedlige økonomiske problemer* er marginalt signifikant ($p < 0.10$, $\beta = -.166$), med en regresjonskoeffisient på -1.201, kontrollert for de andre uavhengige variablene. En økning av *Månedlige økonomiske problemer* fører til at barns

eksternaliserte atferdsproblemer synker med ($\beta = -.166$), etter endt PMTO-behandling. PMTO gir dermed et forbedret resultat av behandlingen for barn av foreldre som erfarer høyere nivå på *månedlige økonomiske problemer*. *Månedlige økonomiske problemer* gir dermed et unikt bidrag til færre eksternaliserte atferdsproblemer i skolen etter behandling, men dette estimatet er det knyttet noe høyere usikkerhet til.

Råd til tilfredsstillende BBHL er positiv og signifikant ($p < 0.05$, $\beta = .266$), med en ustandardisert koeffisient på 2.576. Dårligere *Tilfredsstillende råd til BBHL* innebærer at barns eksternaliserte atferdsproblemer i skolen øker med ($\beta = .266$) etter PMTO-behandlingen. Dette medfører at utbytte av PMTO synker for barn av foreldre som erfarer dårligere råd til tilfredsstillende BBHL.

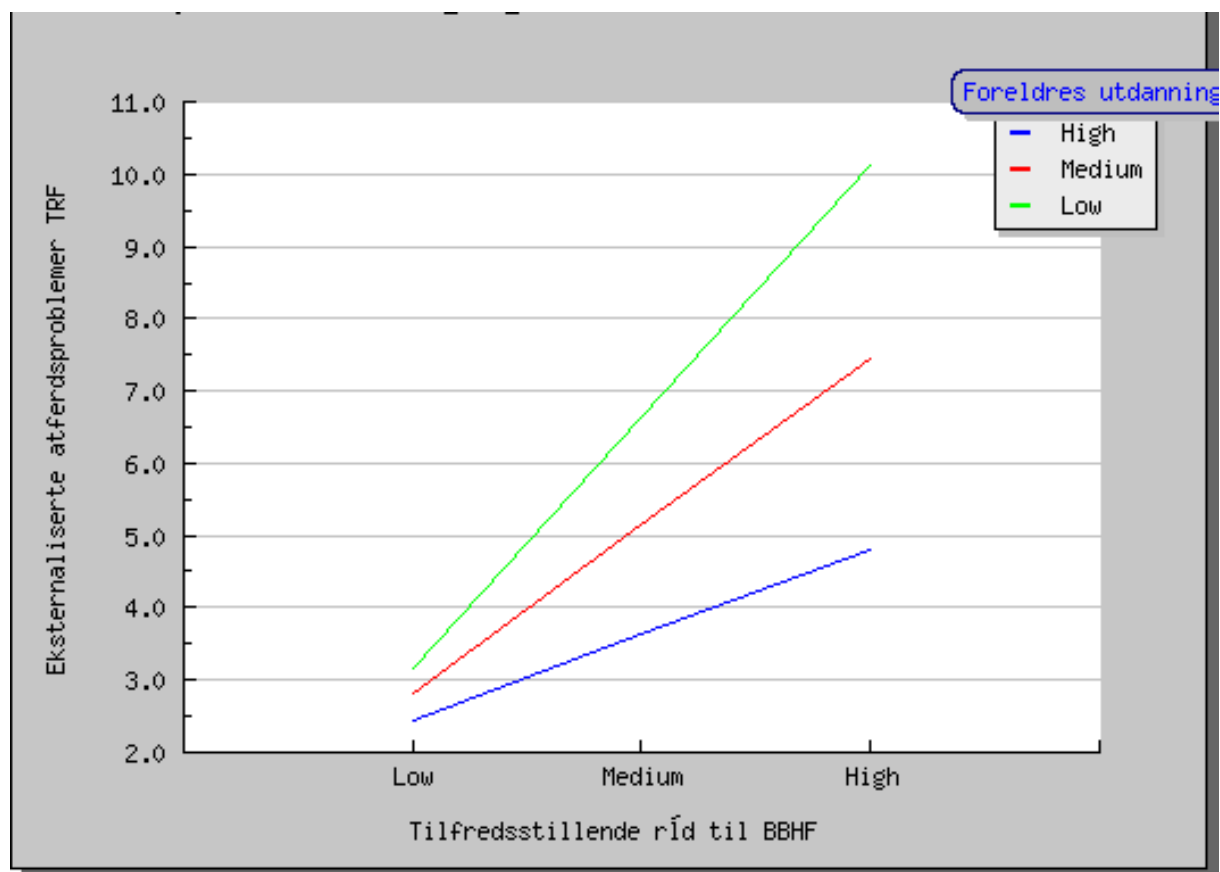

Figur 3: Samspill utdanning x månedlige økonomiske problemer. Grafisk fremstilling av statistisk interaksjon mellom månedlige økonomiske problemer og utdanning sett i sammenheng med til barns eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærer etter PMTO-behandlingen.

	Lav utdanning	Middels utdanning	Høy utdanning
Høy score (store problemer)	4.902	3.245	1.588
Middels score	5.710	4.625	3.539
Lav score (Ingen problemer)	6.517	6.004	5.491

Tabell 6.11: Estimerte verdier på samspill for månedlige økonomiske problemer og utdanning. For barns eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærere.

Modell 3 i figur 6.10. viser samspillsledd for *utdanning* og *månedlige økonomiske problemer*. Dette er signifikant ($p < 0.01$, $\beta = -.142$) med en negativ ustandardisert koeffisient på $-.941$. Figur 3. illustrerer sammenhengene mellom *utdanning* og *månedlige økonomiske problemer* og samspillsleddet *utdanning * Månedlige økonomiske problemer*. Den grafiske fremstillingen viser at for de med ulike *månedlige økonomiske problemer* reduseres barns atferdsproblemer ulikt etter hvilket *utdanningsnivå* foreldre har. Barns *eksternaliserte atferdsproblemer* reduseres mest for de med *mange økonomiske problemer*, og høyt *utdanningsnivå* før behandlingsstart.

Figur 4: Samspill mellom utdanning og råd til tilfredsstillende BBHL. Grafisk fremstilling av *statistisk interaksjon mellom Råd til tilfredsstillende BBHL og utdanning sett i sammenheng med til barns eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærer etter PMTO-behandlingen.*

Tabell 6.12: Estimerte verdier på samspill for tilfredsstillende råd til BBHL og utdanning. *For barns eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærere.*

	Lav utdanning	Middels utdanning	Høy utdanning
Høy score (dårlig råd)	2.449	3.62612	4.802
Middels score	2.802	5.130	7.457
Lav score (god råd)	3.155	6.633	10.111

Modell 4 i tabell 6.10 viser samspillsleddet for *utdanning og råd til tilfredsstillende BBHL*. Dette er marginalt signifikant ($p < 0.10$, $\beta = -.437$), med en negativ ustandardisert koeffisient på -1.165 . Figur 3. illustrerer sammenhengene mellom *utdanning og råd til*

tilfredsstillende BBHL og samspillsleddet *utdanning* * *råd til tilfredsstillende BBHL* og hvordan dette påvirker læreres rapportering av barns eksternaliserte atferdsproblemer i skolen. På grunn marginalt signifikans knytter det seg noe større usikkerhet til estimatet for dette samspillsleddet. Resultatet bør betraktes med en viss varsomhet, men det tyder på at det kan være reelle sammenhenger i utvalget.

Resultatene tyder på at å ha dårlig *råd til tilfredsstillende BBHL* gjør at barnets utbytte synker ved at *eksternaliserte atferdsproblemer* i skolen er på et høyere nivå etter PMTO-behandlingen, sammenlignet med de som har god råd. Samspillsleddet viser at betydningen av å ha dårlig *råd til tilfredsstillende BBHL* endres i forhold til foreldres *utdanningsnivå*. Når foreldre har god råd er forskjellene mellom utdanningsnivåene relativt små. Når foreldre får dårligere råd, endrer virkningen av utdanning seg. Foreldre med dårlig *råd til tilfredsstillende BBHL* får mindre økning i barns *eksternaliserte atferdsproblemer* i skolen, hvis de har høy *utdanning*. For de med dårlig *råd til tilfredsstillende BBHL* og lav *utdanning* får dårligst resultat etter PMTO-behandling. Utdanning moderer den negative virkningen av en dårlig subjektiv opplevelse av *råd til tilfredsstillende BBHL* i forhold til endring i barns eksternaliserte atferdsproblemer i skolen.

Variabler:	Modell 1			Modell 2		
	<i>b.</i>	<i>SE</i>	<i>Beta</i>	<i>b.</i>	<i>SE</i>	<i>Beta</i>
Konstant	2.589	.798		5.253	3.691	
Internalisert atferd pre	.606***	.068	.584	.621***	.068	.598
Sosioøkonomiske faktorer:						
Utdanning				-.717†	.437	-.119
OECD inntekt familie				.617	.601	.086
Økonomiske stressorer:						
Månedlige økonomiske problemer				-.568†	.325	-.166
Råd til tilfredsstillende BBHL				.982*	.521	.179
R₂ change				.028		
R₂	.341			.369		
N	156			156		

Tabell 6.13: Regresjonsanalyse av internaliserte atferdsproblemer på skolen.

Hierarkisk regresjon av eksternaliserte atferdsproblemer, rapportert fra lærer (TRF).

*Avhengig variabel er z-score av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn, måltidspunkt post (etter PMTO-behandling). En høyere score på denne indikerer større nivå av eksternaliserte atferdsproblemer hos barn. Referansekategori: Foreldre med grunnskoleutdanning, lav inntekt, ingen månedlige økonomiske problemer og god råd til tilfredsstillende bolig, bil og innbo. *b* = regresjonskoeffisient, *s.f* = standardfeil og β = betaverdi. Signifikanssannsynligheter er angitt på følgende måte: $p < 0.001$ ***, $p < 0.01$ **, $p < 0.05$ * og $p < 0.05$ - $p < 0.010$ † marginalt signifikant.*

Internalisert atferd før behandling svarer for 34.1 % av variansen i modell 1. De uavhengige variablene svarer for 2.8 % av variansen i modell 2. Endringen fra modell 1 til modell 2 er ikke signifikant. Av de sosioøkonomiske variablene gir *utdanning* et marginalt signifikant bidrag på ($p < 0.10$, $\beta = -.119$), med en ustandardisert regresjonskoeffisient på $-.717$. På grunn av noe høyere signifikansnivå er det knyttet litt større usikkerhet til dette estimatet. Subjektiv oppfattelse av egen økonomi, med *månedlige økonomiske problemer*, er marginalt signifikant på ($p < 0.10$, $\beta = -.166$). Regresjonskoeffisienten er på $-.568$. Også her er det litt forhøyet større usikkerhet knyttet til estimatet, men det kan tyde på relevante sammenhenger. For foreldre med mange *månedlige økonomiske problemer* før behandling synker barns internaliserte atferdsproblemer i skolen med $-.568$ etter PMTO-behandlingen. *Råd til*

tilfredsstillende BBHL gir et signifikant bidrag ($p < 0.10$, $\beta = .266$), med en ustandardisert regresjonskoeffisient på .982. Dårligere oppfattelse av *Råd til tilfredsstillende BBHL*, før behandling, innebærer at barns internaliserte atferdsproblemer er på et høyere nivå med etter PMTO-behandlingen. Dårligere subjektiv råd hos foreldre fører dermed til reduksjon av utbyttet for barn.

6.3.3 Barns internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra foreldre og lærer oppsummert

Rapportert fra foreldre er ingen signifikante bidrag for endring i barns internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer etter PMTO-behandlingen, rapportert i hjemmet. For lærere viser det seg signifikante sammenhenger både for de eksternaliserte og de internaliserte atferdsproblemene på skolen. For de eksternaliserte atferdsproblemene ser det ut til at de økonomiske stressorene før behandlingen predikerer både *reduksjon* og *økning* av atferdsproblemene i skolen etter PMTO behandlingen. Foreldre som erfarer flere *månedlige økonomiske problemer* får en reduksjon av barns atferdsproblemer etter behandlingen. For *tilfredsstillende råd til tilfredsstillende BBHL* går virkningen motsatt vei. *Dårligere råd til tilfredsstillende BBHL* før behandling fører til et forhøyet nivå på eksternaliserte atferdsproblemer i skolen.

Eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærer, har også samspillsledd som endrer effektene av de økonomiske stressorene. *Månedlige økonomiske problemer* fører til en større reduksjon av barns atferdsproblemer når foreldres utdanningsnivå øker. Økt *utdanning* øker utbyttet for dem med mange økonomiske problemer før behandlingen. *Tilfredsstillende råd til BBHL* endrer også betydning etter foreldres utdanningsnivå. *Utdanning* moderer negative effekten av å ha dårlig råd før behandling. De med dårlig råd og høy utdanning har lavere nivåer på barns eksternaliserte atferdsproblemer etter behandlingen i forhold til de som har dårlig råd og lav utdanning. Utdanning er mindre viktig for de med god råd.

For de med *internaliserte atferdsproblemer* tyder det på at økt *utdanningsnivå* hos foreldre før behandling reduserer atferdsproblemene på skolen etter PMTO-behandlingen. Høyere utdanning gir økt utbytte for barn for problematferd i skolen. Flere *månedlige økonomiske problemer* hos foreldre før behandlingen, øker barns utbytte av PMTO. Disse får en reduksjon av internaliserte atferdsproblemer i skolen etter behandlingen. Dårligere råd før behandlingen, gjennom *økt nivå på tilfredsstillende råd til BBHL*, reduserer barns utbytte etter PMTO-behandlingen. Disse har høyere nivå på internaliserte atferdsproblemer i skolen etter behandlingen.

6.4 Innfris de teoretiske hypotesene?

De spesifikke hypotesene, utledet på bakgrunn av teoretiske antagelser og egenskaper ved PMTO, tar utgangspunkt i den generelle hypotesen:

- *Påvirker kontekstuelle variabler i barns miljø, foreldre og barns utbytte av PMTO.*

Økonomisk kapital:

- **H1a:** *Mengde økonomisk kapital hos foreldre påvirker deres endring i bruk av foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

Lønnsinntekt er marginalt signifikant for en av fire foreldreferdigheter i modellen. I separate analyser er familiens samlede lønn signifikant for alle ferdighetene. **H1a: Hypotesen innfris ikke.** Det er stor usikkerhet knyttet til økonomisk kapitals unike virkning på foreldres utbytte. Det som synes klart, er at økonomisk kapital er forbundet til andre kontekstuelle faktorer her. Lønn kan derfor være en nyttig indikator, men virkninger av denne må ses i sammenheng med andre faktorer.

- **H1b:** *Mengde økonomisk kapital hos foreldre påvirker barns endring i atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen.*

Lønnsinntekt er ikke signifikant for verken atferd rapportert fra foreldre eller lærer. **H1b: Hypotese innfris ikke.** Ingen signifikante resultater for eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer, verken rapportert fra foreldre eller lærere.

Kulturell kapital:

- **H2a:** *Mengde kulturell kapital hos foreldre påvirker deres endring i foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

Utdanning er signifikant for to av fire foreldreferdigheter og marginalt signifikant for en. I de resterende er utdanning signifikant i separat analyse. **H2a: Hypotesen innfris.** Resultatene viser at utdanning både har unik effekt, og kan ses i sammenheng med de andre faktorene i analysene. Høyere utdanning hos foreldre er relatert til positiv endring av foreldreferdighetene og økt utbytte PMTO-behandlingen.

- **H2b:** *Mengde kulturell kapital hos foreldre påvirker barns endring i atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen.*

For foreldrerapportert atferd i hjemmet er det ingen signifikante funn knyttet til de uavhengige indikatorene. Når det gjelder lærerrapportert atferd i skolen er både eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer etter PMTO-intervensjonen signifikant for utdannings nivå hos foreldre før behandling. Foreldres utdanningsnivå er marginalt signifikant for internaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærere. Utdanning øker barns utbytte av PMTO. For eksternaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærer er foreldres utdanning også signifikant i samspill med begge økonomiske stressorene. **H2b: Hypotesen innfris delvis.** Økt mengde kulturell kapital i form av høyere utdanningsnivå hos foreldre fører dermed til økt utbytte av PMTO for barn, både i form av unike virkninger og i samspill med andre faktorer.

Økonomiske stressorer:

- **H3a:** *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer, i form av månedlige økonomiske problemer, påvirker deres endring i bruk av foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

Økonomiske problemer er signifikant for én av fire foreldreferdigheter, og marginalt signifikant for en i de fulle modellene. I de separate modellene er økonomisk stress, i form av økonomiske problemer, signifikant for alle fire foreldreferdighetene. **Hypotesen innfris delvis.** De med mange økonomiske problemer får et redusert utbytte på foreldreferdigheter etter behandlingen.

H3b: *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer, i form av råd til tilfredsstillende BBHL, påvirker deres endring i bruk av foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen.*

Variabelen er marginalt signifikant for én av fire foreldreferdigheter. Separate analyser viser tendenser til at denne variabelen kan settes i sammenheng med positiv endring av foreldreferdigheter etter behandlingen. **Hypotesen innfris ikke.**

H3c: *Foreldres eksponering for økonomiske stressorer, i form av månedlige økonomiske problemer, påvirker barns endring i atferdsproblemer, etter PMTO-behandlingen.*

Rapportert fra lærere fører flere månedlige økonomiske problemer før PMTO-

behandlingen til negativ⁵¹ endring av barns internaliserte og eksterne atferdsproblemer etter PMTO-behandlingen, sammenlignet med dem som har få problemer. **Hypotese innfris delvis.** Det vil si at flere månedlige økonomiske problemer hos foreldre fører til reduserte atferdsproblemer i skolen og større utbytte for barn.

H3d: Foreldres eksponering for økonomiske stressorer, i form av råd til tilfredsstillende BBHL, påvirker endring i foreldreferdigheter, etter PMTO-behandlingen. Rapportert fra lærere i skolen, fører dårligere råd til tilfredsstillende BBHL til positiv⁵² endring av barns eksterne og internaliserte atferdsproblemer etter PMTO-behandlingen, sammenlignet med dem som har god råd. **Hypotese innfris delvis.** Det vil si at barn får redusert utbytte av PMTO som følge av dårligere subjektiv opplevelse økonomi hos foreldre før behandling.

Samspill:

H4a: Betydning av økonomiske stressorer endres etter hvilken sosioøkonomisk status foreldre har, i forhold til endring av foreldreferdigheter etter PMTO-behandlingen. Ingen signifikante resultater. **Hypotese innfris ikke.**

H4b: Betydning av økonomiske stressorer endres etter hvilken sosioøkonomisk status foreldre har, i forhold til endring av barns atferdsproblemer etter PMTO-behandlingen. **Hypotese innfris delvis.** Samspillsledd mellom utdanning og de økonomiske stressorene gir utslag rapportert fra lærere i skolen for eksterne atferdsproblemer. Samspill mellom utdanning og månedlige økonomiske problemer gir signifikante sammenhenger. Når foreldre opplever økte økonomiske problemer og foreldre har høy utdanning, fører dette til økende utbytte av PMTO for barn. Utdanning og råd til tilfredsstillende og BBHL er marginalt signifikant. Hvis foreldre har dårlig opplevelse av egen råd til diverse utgifter, modererer økende utdanning den negative virkningen dette har på barns eksterne atferdsproblemer i skolen. Økende kulturell kapital, og dermed høyere sosioøkonomisk status, reduserer den negative virkningen av dårlig subjektiv økonomi. **Hypotese innfris delvis.**

⁵¹ Negativ endring betyr reduserte atferdsproblemer.

⁵² Det betyr flere atferdsproblemer.

7 PMTO-behandling: Konsekvenser og strategier

7.1 Sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer: Betydning for PMTO i Norge

Dette kapitlet starter med en kort oppsummering av funnene i analysene i denne undersøkelsen. Deretter vil disse funnene bli drøftet og sammenlignet med teori og tidligere forskning i kapittel 3 og PMTO i kapittel 4. Så forsøkes det å ”løfte blikket”, for å se hvordan resultatene i denne intervensjonsstudien kan sammenlignes med marginaliseringsprosesser i Norge. Deretter drøftes noen konsekvenser resultatene kan ha for PMTO-behandlingen før avhandlingen avsluttes med oppsummerende konklusjon.

Undersøkelsen viser at det er en sammenheng mellom kontekstuelle faktorer i barns miljø og det utbyttet foreldre og barn får i forbindelse med PMTO-behandling. Barns og foreldres utbytte av PMTO kan ses i sammenheng med SES og økonomiske stressorer. Høyere SES fremmer utbyttet av behandlingen spesielt hos de med mye kulturell kapital. Foreldreferdighetene blir forbedret av høyere kulturell kapital hos foreldre før behandlingsstart. Utbyttet hos barn tenderer også til å bli forbedret av kulturell kapital, både gjennom internalisert og eksternalisert problematferd i skolen. For økonomiske stressorer viser *Månedlige økonomiske problemer* reduksjon i foreldres utbytte gjennom nivå på foreldreferdigheter etter behandling, og økning for barns utbytte i forbindelse med reduserte atferdsproblemer i skolen. *Råd til tilfredsstillende BBHL* viser motsatte resultater for barns utbytte sammenlignet med *månedlige økonomiske problemer*. Rapporterer foreldre dårligere *råd til tilfredsstillende BBHL*, opplever barn økning i atferdsproblemer i skolen etter behandlingen.

7.1.1 Økonomisk kapital og PMTO i Norge

Sosioøkonomisk status blir i denne undersøkelsen operasjonalisert separat gjennom kapitalformene økonomisk og kulturell kapital. Økonomisk kapital, økonomiske ressurser (Bourdieu, 1986) i form av lønnsinntekt, gir begrensede unike virkninger i analysene. Likevel kan det tyde på at økonomisk kapital er en indikator som kan knyttes til de andre forklaringsfaktorene i barns miljø, gjennom høy og positiv bivariat korrelasjon både med kulturell kapital og økonomiske stressorer. Til dels via konfunderende faktorer, gir foreldres mengde økonomiske kapital bidrag til foreldres og barns utbytte av PMTO. Økonomisk kapital er på denne måten en gjenkjennbar indikator i barns miljø, som er relatert til andre faktorer hvor man finner unike virkninger på foreldres utbytte av PMTO.

Dette resultatet avviker noe fra de internasjonale forskningsresultatene, som ofte forklarer økonomi som en viktig faktor i prediksjon av effektivitet i foreldretrening (Reyno og McGrath 2006; Lundahl et al. 2006). I internasjonal forskning på kontekstuelle risikofaktorer for utvikling av atferdsproblemer assosierer også foreldres økonomiske kapitalmengde med barns utvikling av atferdsproblemer (Hanson et al. 1997; Duncan et al. 1997; Costello et al. 2009). Hva kan dette skyldes? Norge er et relativt rikt egalitært land sammenlignet med andre land i Vesten (Knudsen 2005). Selv de som har relativt lite økonomisk kapital i Norge, nyter også godt av en viss kjøpekraft i markedet. Også ”statuseffekter”⁵³ (Wilson og Pickett 2010) kan derfor være mindre relaterte til økonomisk kapital i Norge, sammenlignet med andre vestlige land med større inntektsforskjeller. Norge er også en sosialdemokratisk velferdsstat som sikrer relativt høye overføringer til individer i utsatte posisjoner (Esping-Andersen 1990). En konsekvens av dette kan være at utsatte grupper er sikret et minimum ressurser som sikrer en tilfredsstillende levestandard. Det kan også være en statistisk årsak til økonomisk kapital resultater i denne undersøkelsen. Overføringer fra staten og andre støtteordninger, er ikke en del av operasjonaliseringen av økonomisk kapital i denne undersøkelsen. Økonomisk kapital inkluderer ikke økonomiske ressurser som ikke stammer fra foreldres lønn. Familiens totale tilgang på økonomiske ressurser blir ikke fullt ut målt her. Med andre ord økonomisk kapital begrensede unike virkning på utbyttet i denne undersøkelsen, kan muligens knyttes til særnorske, økonomiske forhold, velferdsordninger og operasjonaliseringen av økonomisk kapital i undersøkelsen.

7.1.2 Kulturell kapital og PMTO i Norge

Den andre av de to kapitalformene som utgjør sosioøkonomisk status, er *kulturell kapital*. Operasjonaliseringen av kulturell kapital samsvarer med det Bourdieu (1986) betegnet som *institusjonalisert kulturell kapital*, utdanning.⁵⁴

Resultatene fra undersøkelsen viser at foreldres mengde *kulturell kapital* kan settes i sammenheng med både foreldre og barns utbytte av PMTO. Resultatene viser at kulturell kapital fører til forbedring av foreldreferdigheter og mindre atferdsproblemer hos barn i skolen. Kulturell kapital predikerer en positiv endring av foreldreferdigheter som følge av

⁵³ Effekter som, kontrollert for til demografiske og sosioøkonomiske bakgrunnsvariabler, kan relateres til hierarkiske forskjeller i samfunn.

⁵⁴ Denne undersøkelsens formål og institusjonelle arrangement, i form av behandlingsapparat for PMTO, tilsier en vid definisjon av begrepet (Weininger og Lareau 2003). Kulturell kapital assosieres derfor med egenskaper hos foreldre som kunnskap, holdninger, preferanser og sosiale ferdigheter, som de kan nyttiggjøre i møtet med institusjonelle arrangementer.

PMTO-behandlingen. Internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer tenderer mot å bli reduserte etter PMTO-behandlingen for de som har foreldre med høy utdanning.

Kombinasjon av nivå på økonomiske stressorer og utdanning, i statistisk samspill, ser også ut til å være viktig for utfallet av PMTO når det gjelder barns eksternaliserte atferdsproblemer i skolen. Foreldres utdanning virker som en beskyttende og modererende faktor på barns atferdsproblemer hvis foreldre rapporterer dårlig *råd til tilfredsstillende BBHL*. Også i samspill med *månedlige økonomiske problemer*, gir kulturell kapital et forbedret utbytte for barn med eksternalisert problematikk. Økt kulturell kapital forsterker den positive endringen for dem som har *månedlige økonomiske problemer* etter PMTO-behandlingen⁵⁵. Dette kan tydes dithen at det er elementer ved foreldres mengde kulturelle kapital som kan gi fordeler i møtet med PMTO-institusjonen.

Undersøkelsen har i hovedsak en beskrivende tilnærming til PMTO og avdekker ikke de årsaksaksforholdene som ligger bak ”sekkebegrepene” *økonomisk* og *kulturell kapital*s betydning for PMTO-behandlingen. Hvorfor *kulturell kapital* generer disse sammenhengene, kan vurderes. En av årsakene til kulturell kapital fordeler for foreldre og barn i forbindelse med PMTO kan ha sammenheng med PMTOs utforming og innhold. PMTO er et evidensbasert foreldretreningsprogram basert på vitenskapelig kunnskap. Det er et program som krever en strategisk tilnærming til sosialisering og implementering av metoden i hjemmet og evne til å være konsekvent i daglige konfliktsituasjoner. Disse faktorene kan ses i sammenheng med prosesser i familien, prosesser som kan assosieres med mengde kulturell kapital, strategisk tilpasning hos foreldre og ulik sosialiseringspraksis hos foreldre (se diskusjon nedenfor).

Mengde *kulturell kapital* kan ses i sammenheng med *økt kunnskapsnivå* hos foreldre. Foreldre med større mengde kulturell kapital kan ha større kunnskap om effektiv foreldrepraksis, som kan konverteres til fordeler i forbindelse med PMTO. De med høy kulturell kapital har også gjerne lengre pedagogisk egenerfaring med å tilegne seg kunnskap i skole og utdanning, sammenlignet med de med mindre kulturell kapital. Dette kan påvirke deres tilegnelse av foreldreferdighetene de skal lære i PMTO. En annen forklaring på dette kan være koblet til hvordan nyttig informasjon spres i *nettverk*. Lareau (2003) fant at foreldre med høy sosial status ble assosiert med nettverk som hadde mer spesialisert og nyttig

⁵⁵ De med flere månedlige økonomiske problemer, viser en økning av utbyttet i PMTO gjennom reduksjon av barns eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer rapportert fra lærere.

informasjon for foreldre i møtet med skoleinstitusjonen. Det kan være grunn til å anta at lignende kunnskapsmønster gjelder i forbindelse med PMTO. Foreldre med høy kulturell kapital kan ha tilgang til nettverk hvor det i større grad spres nyttig informasjon som kan være til nytte i sosialiserings- og behandlingsprosessen. Homogenitet i nettverk preget av høy status og større deltagelse i styrte aktiviteter, med større sosial omgang med andre foreldre, kan være to forklaringer på dette.

Klassestrukturerte holdninger og verdigrunnlag i forhold til oppdagelsespraksis hos foreldre, ble også fremhevet av blant annet Kohn (1977) og Lareau (2009). Foreldre med høy status hadde en tendens til å vektlegge faktorer som selvkontroll, utsatt behovstilfredsstillelse og måloppnåelse. Flere av elementene i PMTO går ut på å lære foreldre og barn emosjonell kontroll, jobbing mot felles satte mål og ikke å gi etter for barns aversive atferd og umiddelbare ønsker (Forgatch og Patterson 2010). Innholdet i PMTO kan på denne måten være mer tilpasset foreldre med høy status og deres verdier og holdninger i forhold til sosialiseringspraksis generelt. Dette er et klinisk utvalg, i forbindelse med behandling av atferdsproblemer. De fleste familiene vil i større eller mindre grad være preget av negativ samhandlingspraksis. Det kan likevel være grunn til å anta at innholdet i PMTO er mer tilpasset dem med et verdigrunnlag og holdninger som i utgangspunktet,⁵⁶ i større grad, kan assosieres med høy sosioøkonomisk status og større mengde kulturell kapital. Innholdet i PMTO kan dermed være mer i samsvar med holdninger og verdier i forbindelse med sosialisering av barn hos foreldre med mye kulturell kapital.

PMTO har også et *strategisk element* i seg. Det er en behandlingsprosess som krever omfattende personlige endringsprosesser med automatiserte negative samhandlingsmønstre (Solholm et al. 2005). Prosesser i sosialiseringspraksis, som *concerted cultivation* (Lareau 2003) og *planful competence* (Clausen 1991), er eksempler på hvordan foreldre med høy kulturell kapital har større tendens til å vektlegge strategisk tilnærming til sosialiseringspraksis, som assosieres med utsatt behovstilfredsstillelse og framtidige fordeler for barn på bekostning av umiddelbar tilfredsstillelse. Også her kan det at studien innebærer bruk av klinisk utvalg være noe som må vurderes opp mot relevansen av disse bidragene i sammenheng med PMTO. Familier er nok i noen grad påvirket av negative samhandlingsmønstre på tidspunkt før behandling. Til tross for dette kan det være slik at det faller mer naturlig for dem med større mengde kulturell kapital å strukturere barns hverdag i samsvar med strategiene som læres i behandlingen, eksempelvis i forbindelse med

⁵⁶ Før familien ble preget av tvangspreget samhandling og atferdsproblemer.

implementering av belønningssystemer og milde negative sanksjoner for å oppnå fremtidige atferdsmål hos barn. PMTOs strategiske komponenter kan derfor i større grad samsvare med strategier i sosialiseringsspraksiser hos foreldre med mye kulturell kapital.

I møtet med institusjonelle arrangementer som formidler PMTO, og i forholdet mellom foreldre og terapeut, kan det være elementer som i større grad generer et økt utbytte for dem med høy kulturell kapital. Kohn (1977), Lareau (2003) og Weininger og Lareau (2003) undersøkte hva som kjennetegnet foreldre med ulik status, i forhold til holdninger og strategier i møtet med institusjoner. I PMTO har det blitt vektlagt terapeutisk allianse⁵⁷ som et viktig element i forholdet mellom foreldre og terapeut, for å lykkes i behandlingsprosessen (Solholm et al. 2005; Forgatch og Patterson 2010). Resultatene i denne undersøkelsen sammen teoretiserte sammenhenger fra Weininger, Lareau (2003) og Kohn (1977), viser hvordan andre faktorer som kan relateres til statusforskjeller miljøfaktorer også kan være elementer i foreldres møte med institusjoner som kan påvirke utbyttet av PMTO-behandling. Foreldre med høyere sosioøkonomisk status viste en tendens til å vektlegge mindre konformitet i møtet med institusjoner. De stilte større krav og utfordret den situasjonen de erfarte i større grad enn dem med lavere sosioøkonomisk status. Lav status ble assosiert med en mer passiv holdning til autoritet og informasjonsutveksling. Dette resulterte i tettere oppfølging i forhold til krav og forventninger som ble kommunisert. De med høy status oppnådde en større grad av individuell tilpasning til barnets behov. Evaluering av lærere og samspillet med dem og selve situasjonen bekreftet dette. Høy status genererte mer verdifull informasjon for foreldre i møtet med institusjonen. Forskningen som det er referert til har likheter med PMTO i forbindelse med involvering av barn i møtet med institusjonelle arrangementer. Hjelpeapparatet som formidler PMTO, kan representere et slikt institusjonelt arrangement. Det kan være grunn til å mene at det i noen tilfeller er lignende prosesser som beskrevet foran, bak det økte utbyttet av PMTO-behandlingen for de med høy kulturell kapital. De med høyere kulturell kapital kan ha en mer strategisk tilnærming til PMTOs behandlingsprosess, som gjør at de får mer konstruktiv informasjon ut av behandlingen. En mer pågående kritisk og utfordrende holdning fra de med høy kulturell kapital kan i denne sammenhengen gjøre at de får mer individuelt tilpasset kunnskap ut av PMTO. Det kan antas at høy kulturell kapital kan føre til fordeler i møtet med PMTO-institusjonene på grunn av foreldres statusstrukturerte tilpasning til institusjonelle arrangementer. Forskningen det trekkes paralleller med, er riktignok fra en annen populasjon enn den norske. Funn hos

⁵⁷ Emosjonelle relasjoner og samarbeid med terapeut i behandling.

Farstad og Stefansen (2009) kan tyde på at det i Norge også er klassestrukturerte tilnærmingmåter til institusjonelle sammenhenger og til sosialiseringspraksis.

7.1.3 Økonomiske stressorer og virkninger i PMTO.

Begge forklaringsvariablene for subjektiv oppfattelse av egen økonomi, *månedlige økonomiske problemer* og *råd til tilfredsstillende BBHF*, er utviklet i forbindelse med forskning på hvordan sosiale faktorer kan føre til subjektive stressutfall hos individer (Pearlin et al. 1981; Pearlin et al. 1990; Pearlin 1990). Bakgrunnen for å bruke dem i denne undersøkelsen var i utgangpunktet som indikatorer på økonomiske stressprosesser i familien, som kunne påvirke virkningen av PMTO-behandlingen. Et av formålene med å inkludere økonomiske stressorer var å kontrollere for disse i modeller med økonomisk kapital, for å se om subjektiv økonomi og stress fra dette, kunne forklare noe i tillegg til økonomisk kapital. Resultatene i denne undersøkelsen viser at begge faktorene for økonomiske stressorer påvirker utfallet kontrollert for økonomisk kapital. Selv om de er høyt korrelert med lønnsinntekt, forklarer de noe utover den totale lønnen i familien. Om dette faktisk er stressprosesser, gir analysene ikke svar på, men resultatene kan tyde på dette.

Månedlige økonomiske problemer påvirker både foreldre og barns utbytte av PMTO. For foreldre kan det se ut til at faktoren fører til dårligere tilegnelse av foreldreferdighetene det trenes på i PMTO. Det ser imidlertid ut til at for familier som opplever at de har et stort antall månedlige økonomiske problemer virker behandlingen bedre enn for de som har få, når det gjelder reduksjon av internaliserte og eksternaliserte vansker. Dette kan ses på som til dels motstridende resultater. Hva dette skyldes, kan vurderes. Økonomiske problemer ses her i sammenheng med rollesettet i familien, atferdsproblematikk hos barn, stressprosessmodellen og karakteristikk ved PMTO. (Merton 1957; Pearlin og Turner 1987; Pearlin 1999; Forgatch og Patterson 2010). Familien består av interrelaterte roller, som vil stå i en gjensidig relasjon til hverandre. Stressprosessmodellen fremhever hvordan flere stressorer kan virke i samspill, med smitte i form av endret meningsinnhold og betydning i stressorene (Pearlin og Turner 1987; Almeida og Wong 2009). Stress i én rolle kan føre til økt opplevelse av stress i en annen, spesielt hvis stressorene utøver press mot samme rollesett. Eksponering for stressorer i en kontekst kan dermed påvirke opplevelsen av stress i andre og forsterke de opplevde problemene. På denne måten kan eksponering for økonomiske problemer få negative konsekvenser i familier som i tillegg har barn med atferdsproblemer. Slik smitte mellom stressorer kan være noe av årsaken til at *månedlige økonomiske problemer* har

betydning for virkningen av PMTO. På denne måten kan det være en sammenheng mellom økonomisk stress og tvangspreget samhandling i familien.

Atferdsproblematikk kan også forklare noe av utfallet i forbindelse *med månedlige økonomiske problemer*. Stressprosessmodellen kan ses i sammenheng med SIL-modellen og kontekstuelle risikofaktors påvirkning på samhandlingsprosesser i familien. Forskning på kontekstuelle risikofaktors betydning, i forbindelse med dårlig økonomi, fremhevet hvordan dette ble mediert av økt konfliktnivå og negative emosjoner i samspillet mellom foreldre og barn. Dette førte i neste omgang indirekte til økte atferdsproblemer hos barn (Conger et al. 1997; Conger og Elder 1997; Costello et al. 2002). SIL-modellen fremhever hvordan negativ samhandlingspraksis er en konsekvens av kontekstuelle forhold som stress (Forgatch et al. 2004). Negativ samhandlingspraksis settes så i direkte sammenheng med barns utvikling av atferdsproblemer. PMTO tar utgangspunkt i SIL for å korrigere barns atferdsproblemer. Det er en intervensjonsmodell som er utviklet med fokus på å korrigere atferdsproblemer gjennom å endre negative samhandlingspraksiser. Det kan være grunn til å anta at PMTO er spesielt effektivt for de familiene som har barn med atferdsproblematikk, som er utviklet gjennom slike negative samhandlingsprosesser, eller for familier som har et samhandlingsmønster som i stor grad preges av negative tvangspregede prosesser. Som en konsekvens av *månedlige økonomiske problemer* kan være at denne faktoren har negativ påvirkning på samhandlingsprosessene. Økonomiske problemers påvirkning på samhandlingsprosesser kan være noe av forklaringen på hvorfor de med økte økonomiske problemer har større utbytte av PMTO når det gjelder barns atferdsproblemer.

For foreldres innlæring av de fire sentrale foreldreferdighetene indikerer resultatene at opplevde økonomiske problemer kan være en hindring. Dette kan skyldes at økonomiske problemer fører til dårligere effektivitet i tilegnelsen av foreldreferdigheter, men at det som læres i PMTO-behandlingen i økt grad har en positiv effekt på barns atferdsproblemer. Noen andre forklaringer kan knyttes til statistiske forhold ved analysene. Det kan være slik at det som observeres og kodes i SITs, ikke er de faktorene som skaper signifikant positiv endring i barns atferd. Dette vil da kunne føre til mindre relevante sammenhenger mellom utfallsmålene hos foreldre og barn. Lav reliabilitet mellom måletidspunktene i observasjonsdata kan også ha påvirket resultatet. I analysene er liten forklart varians kontrollert for pre-score i forbindelse med foreldreferdigheter. Dette kan indikere at det er liten sammenheng mellom score før og etter behandling, og tilsier derfor mye gjenstående varians mellom måletidspunktene, noe som ikke forklares av hvordan man scoret i pre. En

følge av dette kan være at de uavhengige variablene ikke viser *endringer* mellom måletidspunktene. Det kan være slik at analysene av foreldreferdigheter i større grad viser hvordan foreldre generelt scorer etter behandlingen og ikke endring mellom måletidspunkter. Lav bivariat korrelasjon mellom score på foreldreferdigheter mellom måletidspunkter kan underbygge denne påstanden. Hvis dette er tilfellet, kan dette også ha påvirket estimatet til kapitalformene på lignende måte. På den annen side har observasjonsdataene tidligere gjennomgått nøye granskninger, gjennom å være brukt i flere publiseringer i anerkjente internasjonale psykologiske tidsskrifter.

Den andre forklaringsvariabelen knyttet til økonomiske stressorer, *råd til tilfredsstillende BBHL*, viser et annet resultat i forhold til barns utbytte, enn variabelen *månedlige økonomiske problemer* gjør. En økt subjektiv oppfatning hos foreldre av hvor dårlig råd de har til *tilfredsstillende BBHL*, fører til et redusert utbytte i forhold til barns atferdsproblemer. Jo dårligere råd foreldre opplever de har før behandling, jo lavere reduksjon får barn i eksternaliserte og internaliserte atferdsproblemer i skolen etter behandling.

Forklaringsvariabelen settes dermed i sammenheng med redusert virkning av PMTO. På bakgrunn av de ulike resultatene kan det forutsettes at de to økonomiske stressorene måler ulike elementer knyttet til foreldres opplevelse av økonomisk stressorer i forbindelse barns atferdsproblemer. Noe av forklaringen på dette kan ligge i variablenes operasjonaliseringer og hva de substansielt måler. Mens førstnevnte fokuserer på *hvor mange problemer* respondentene har, undersøker sistnevnte *hvor god råd* foreldre har til tilfredsstillende bolig og andre forhold. Det kan tenkes at *månedlige økonomiske problemer* i større grad relateres til respondentenes daglige opplevelse av stress, og at det i større grad er resultat av, og bidrar til, forverring av samspillsprosesser i familien. *Råd til tilfredsstillende BBHL* kan gjenspeile hvor god råd foreldre har, og den subjektive opplevelsen av stress i forbindelse med dette. Det er sannsynlig at disse to faktorene forklarer substansielt forskjellige stressprosesser i sammenheng med foreldre og familien, og derfor har ulik virkning på barns atferdsproblemer. På denne måten kan *råd til tilfredsstillende BBHL* ha mer til felles med stresseffekter knyttet til lav økonomisk kapital og belastninger i forhold til dette. Det kan vurderes i hvor stor grad *tilfredsstillende råd til BBHL* måler stressprosesser hos foreldre, eller om dette i større grad er et subjektivt mål på hvor god økonomi foreldre har. Dette kan være økonomi som ikke er relatert til stressprosesser. Undersøkelsen gir imidlertid ikke direkte svar på dette.

Forskjellene mellom de to økonomiske stressorene kan forklares ut fra funn hos Capaldi et al. (2002). De fremhevet hvordan kontekstuelle risikofaktorer konseptuelt kunne deles inn i to

ulike former, i forhold til deres kjennetegn og virkninger på barns atferdsproblemer. *Stabile kontekstuelle faktorer*, som for eksempel SES, ble kjennetegnet ved å være stabile faktorer og i større grad knyttet til foreldres egenskaper. Sosialiseringsspraksis preget av slike forhold var mer påvirket av at foreldre ikke hadde vært i stand til å tilegne seg effektive ferdigheter i forbindelse med oppdragelse. *Midlertidige kontekstuelle risikofaktorer*, som for eksempel stress, ble knyttet til forbigående faktorer ved foreldre. Disse hadde i større grad negativ innflytelse på barns atferdsproblemer gjennom negativ påvirkning og forverret samhandling i familien. Konsekvenser av dette i forhold til barns atferdsproblemer var at slike faktorer la beslag på foreldres tid, fokus og oppmerksomhet og ble assosiert med konfliktfulle og irritable sinnstilstander hos foreldre. Økonomisk stress i form av *månedlige økonomiske problemer* kan i større grad være relatert til midlertidige kontekstuelle risikofaktorer. Hvor god råd foreldre har til *tilfredsstillende BBHL* kan i større grad være knyttet til stabile kontekstuelle faktorer, i form av økonomisk kapital (SES). Midlertidige kontekstuelle faktorer kan være mer direkte relatert til SIL-modellen og tvangspreget samspill i familien, og det gir derfor økt utbytte av PMTO. Atferdsproblemer hos barn som kan relateres til mer stabile kontekstuelle faktorer hos foreldre, kan også generelt være vanskeligere å korrigere enn de problemene som i større grad relateres til midlertidige kontekstuelle faktorer. Dette kan være fordi de er resultat av negative prosesser som har foregått over lengre tidsrom i familien, og i større grad er knyttet til stabile egenskaper hos foreldre. Atferdsproblemer som i større grad kan knyttes til midlertidige kontekstuelle faktorer, kan tenkes å være lettere å korrigere fordi de er resultat av midlertidig forverrede samhandlingspraksiser i familien. En praktisk implikasjon av dette kan være å gripe inn så tidlig som mulig overfor barn i risikozonen. Dette for å unngå at negative midlertidige faktorer over tid utvikler seg til negative stabile kontekstuelle faktorer i forhold til barns atferdsproblemer. Hvis tidlig behandling forhindrer dette kan det være noe som fremmer gode resultater i PMTO.

7.1.4 Sammenhenger mellom stressprosesser og sosioøkonomisk status i PMTO.

Sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer kan også ses i sammenheng med hverandre gjennom *statistisk samspill*. Mengde *kulturell kapital* hos foreldre, endrer virkningen av dårligere råd til *tilfredsstillende BBHL*. For de familiene som rapporterer egen økonomiske situasjon som dårlig, virker høyere nivå av kulturell kapital som en beskyttende faktor i forhold til manglende virkning på behandling av barns eksternaliserte atferdsproblemer i skolen. Negative konsekvenser av råd til *tilfredsstillende BBHL* blir moderert av høyere mengde kulturell kapital. I sammenheng med *månedlige økonomiske problemer* endrer også *kulturell kapital* betydningen av stressoren i sammenheng med barns eksternaliserte

atferdsproblemer. For dem med mange økonomiske problemer forsterker økt kulturell kapital hos foreldre den positive virkningen av PMTO-behandlingen.

I forhold til begge de økonomiske stressorene har kulturell kapital en gunstig påvirkning på barns utbytte av PMTO. Kulturell kapital virkninger samsvarer med stressprosessmodellens fokus på hvordan ulikhet i bakgrunnsfaktorer kan skape ulikhet i tilgang til modererende ressurser, som igjen reduserer effekten av daglige stressorer (Pearlin et al. 1981; Pearlin 1999). I dette tilfellet forsterker kulturell kapital det positive utbyttet og reduserer det negative. Dette bidrar også til at sosioøkonomisk status bør ses i sammenheng med økonomiske stressorer og muligens også andre daglige stressorer i familien i forbindelse med PMTO-behandlingen.

7.2 Marginaliseringsprosesser i samfunnet og PMTO

Denne undersøkelsen består som nevnt foran av et klinisk utvalg av familier med barn som har atferdsproblemer. Innenfor sosiologi har sosioøkonomisk status i flere tilfeller blitt brukt til å forklare sammenhenger mellom opphav og destinasjon, og hvordan sosiale forhold reproduseres over generasjoner og genererer forskjellige utviklingsbaner i menneskers livsløp (Elder og Giele 2009; Blau og Duncan 1967; Eriksson og Goldthorpe 1992; Bourdieu 1984). Et av utgangspunktene for å se på bakgrunnsfaktorer hos foreldre i denne sammenheng,⁵⁸ var knyttet til om generelle fordeler i utviklingsbaner og sosial reproduksjon også gav fordeler i forbindelse med PMTO, i et klinisk utvalg med atferdsproblematikk.

Resultatene tyder på at høyere *sosioøkonomisk status* gir fordeler for familier som har mottatt PMTO i Norge. *Kulturell kapital* fremstår med unik virkning både på foreldre og barns utbytte av metoden. *Økonomisk kapital* viser som nevnt ikke unike virkninger i denne undersøkelsen, men høyere samlet lønn for familien korrelerer høyt med de økonomiske stressorene. Lønn og økonomisk stressorer kan på denne måten ses i sammenheng med hverandre, fordi lav lønn ofte samvarierer med, og kan være medvirkende årsak til økonomisk stress og dårlig subjektiv opplevelse av egen økonomi. Det kan være slik at økonomisk kapital betydning for PMTO-behandlingen er mediert gjennom økonomiske stressorer. Dette bør testes empirisk i fremtidige studier. Bivariate korrelasjoner indikerer at de med høy SES har bedre foreldreferdigheter før de starter behandling. *Kulturell kapital* har i tillegg samspillseffekter med de økonomiske stressorene. Resultatene tyder derfor på at bakgrunnsfaktorer hos foreldre, som for eksempel sosioøkonomisk status, genererer fordeler for barn og for voksne, i sammenheng med PMTO.

⁵⁸ Ved bruk av SES som kapitalformer.

I følge Frønes og Strømme (2010) og Moffitt (2006) kan tidlige atferdsproblemer hos barns knyttes til negative utviklingsbaner i form av marginaliseringsprosesser og sosial eksklusjon. Capaldi et al. (2002) fremhevet hvordan atferdsproblemer har en tendens til å bli reproduisert mellom generasjoner i form av kontekstuelle risikofaktorer overført mellom generasjoner. Dette kan illustrere at det er sammenheng mellom konsekvenser av atferdsproblemer og sammenhenger vist i mobilitetsforskning. Generelt i mobilitetsforskning blir bakgrunnsfaktorer, som SES, assosiert med økt sjanse for lav status i neste generasjon (Erikson og Goldthorpe 1992). Samme mønster, i sammenheng med bakgrunnsfaktorens påvirkning på positive og negative utfall for individ, viser seg også i PMTO-behandlingen i Norge.

Dette innebærer at de som ofte opplever fordeler innenfor andre arenaer og institusjonelle sammenhenger, også har flere fordeler i forbindelse med PMTO-behandlingen. I så måte samsvarer resultatene i PMTO-behandlingen med generelle marginaliseringsprosesser i samfunnet. Høy status genererer flest fordeler for individet og høyst sannsynlig også for positive utviklingsbaner i framtiden⁵⁹. Lav status, som gir økt risiko for marginaliseringsprosesser, gir også dårligere utbytte av PMTO-behandlingen. Sammenhengen mellom bakgrunnsfaktorer, kontekstuelle risikofaktorer og atferdsproblemer hos barn kan være noen av prosessene på det mikrososiale nivå, som fører til sosial reproduksjon av lav sosial status og makrososial marginaliseringsproblematikk i neste omgang.

Begrepet *kunnskapssamfunn* fremhever økt sårbarhet relatert til den økende betydningen av utdanning i samfunnet (Frønes og Strømme 2010). Frønes og Strømme fremhevet at atferdsproblemer ble satt i sammenheng med problemer på skolen, noe som skapte negative kumulative konsekvenser i utdanningsforløpet og i overgangen til voksen alder. Dette understreker betydningen av tidlige intervensjonstiltak som PMTO. Resultatene i denne undersøkelsen viser ingen signifikante endringer i barns atferd i hjemmet. Rapportert fra lærere, i skolen, gir analysene signifikante sammenhenger. Atferdsproblemer rapportert fra lærere kan vurderes som en god indikator på barns atferd. Lærere observerer barns atferd utenfra og det skal det skal normalt sett l. Dette kan også tyde på at barnets atferd etter PMTO-behandlingen ikke i like stor grad påvirkes av sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer i hjemmet, at virkningene i denne undersøkelsen ikke kan generaliseres mellom de to kontekstene. SES og økonomiske stressorer generer både fordeler og ulemper for barn i forbindelse med PMTO i skolesammenheng. Å forhindre atferdsproblemer på skolen er derfor

⁵⁹ Oppfølgingsstudie tyder på at dette også gjelder for PMTO (Hagen, Ogden og Bjørnebekk, 2011).

viktig for å unngå negative kumulative utviklingsbaner hos barn. PMTO viser seg å være et verktøy som kan redusere slike problemer hos barn. Det kan virke som det er knyttet spesiell utfordring i skolen til atferdsproblemer hos barn med foreldre som har negative, stabile kontekstuelle faktorer.

7.3 Resultater i undersøkelsen og konsekvenser for PMTO-behandling

Som en evalueringsstudie av PMTO-behandlingen har denne undersøkelsen fokusert på å avdekke faktorer i barns miljø som er av betydning for utbyttet av foreldretreningen. Dette er et forsøk på å generere kunnskap som kan være til nytte i behandlingsprosessen og i den sammenheng å forsøke på og besvare et sentralt spørsmål om kontekstuelle faktorer i barns miljø hemmer eller fremmer PMTOs behandlingsutfall.

I denne undersøkelsen er sosioøkonomisk status målt gjennom kapitalformene økonomisk og kulturell kapital. Disse kapitalformene er to sentrale komponenter som brukes i operasjonalisering av sosioøkonomisk status (Olsen og Turmo 2010). Å skille de to faktorene i sosioøkonomisk status har gjort det mulig å fremheve separate virkninger av økonomisk og kulturell kapital som har betydning for PMTO-behandling. Sosioøkonomisk status og kapitalformer representerer identifiserbare størrelser som kan knyttes til foreldre, og som har betydning for læring av foreldreferdigheter og reduksjon av atferdsproblemer i skolen. For terapeuter er det dermed praktisk mulig å knytte kunnskap om hva som påvirker behandlingsprosessen til gjenkjennbare faktorer i barns miljø. En kan ta individuelt hensyn til foreldres utdanningsnivå og den økonomiske situasjonen i behandlingen.

PMTO har allerede et fokus på individuell tilpasning til hver enkelt familie i behandlingen. Funnene i denne undersøkelsen understreker viktigheten av dette perspektivet, og de peker på noen faktorer en bør være oppmerksom på. Tiltak som kan vurderes, knytter seg til fokus og tidsbruk i behandlingsprosessen. PMTO benytter allerede ”open-ended” tilpasning til læring av de ulike trinnene i prosessen. Resultatene her understreker viktigheten av dette i sammenheng med sosioøkonomisk status. Det er sannsynlig at det vil være forskjell på tilegnelse av PMTO i selve behandlingen, og implementering av PMTOs virkemidlene i hjemmemiljøet. Noen av sosioøkonomisk status fordeler kan nok knyttes til begge disse sidene ved implementering av PMTO i familien. Prosesser i klassestrukturerte sosialiseringsspraksiser kan tyde på at foreldre med høy status også kan lykkes bedre med implementering av PMTOs virkemidler også i hjemmet. Et fokus på hvordan miljøfaktorer påvirker implementering av PMTO i hjemmet, kan derfor være formålstjenlig ut fra disse resultatene. En mulig konkret løsning kan være å tilby foreldre med spesielle behov oppfølging etter endt behandling. Andre evidensbaserte tiltak kan være en måte å løse

problemene. Andre muligheter kan være midlertidig å stoppe PMTO-behandlingen for først å få hjelp til annen problematikk, eller behandle tilleggspromatikk parallelt.

I forbindelse med eksponering av daglige stressorer, så viser resultatene at dette en noe som har betydning for både foreldre og barns utbytte av behandlingen. Resultatene antyder at dette kliniske utvalget er utsatt for eksponering av daglige stressorer, og at PMTO er spesielt effektivt i forbindelse med stress fra *midlertidige kontekstuelle risikofaktorer*⁶⁰. Det antydes at dette kan ha sammenheng med utvikling av atferdsproblemer i de familiene som har problematikk som i større grad kan tenkes å ha sprunget ut av tvangspreget samhandling, og at PMTO er spesielt effektiv for denne gruppen. Økonomiske stressorer som kan knyttes til mer grunnleggende prosesser og egenskaper ved foreldre, i form av *stabile kontekstuelle risikofaktorer* (Capaldi et al. 2002), har en negativ innflytelse på behandlingsprosessen. For en terapeut kan dette bety at fokus på den totale familiedynamikken, i forhold hvilke kontekstuelle forhold familier preges av, kan bidra til forbedret virkning av PMTO.

Det er sannsynlig at reduksjon av tilleggspromatikk kan øke foreldres tilegnelse av PMTOS virkemidler. Hvordan kan dette gjøres i praksis? Fokus hos terapeut på total dynamikk i familien er nevnt. Å legge ting til rette for samarbeid med andre fagområder, som tilbyr hjelp for annen aktuell problematikk, kan være en annet mulig tiltak. På den annen side kan det tenkes at fokus på annen problematikk enn barns atferdsproblemer bør tilnærmes med en viss varsomhet av terapeut. Trolig vil familier primært komme i kontakt med PMTO for å få hjelp med barnets atferdsproblemer. En for stor vektlegging av på andre familiefaktorer og problematikk kan nok støte noen og skape barrierer i behandlingsprosessen. Å ta utgangspunkt i barnets atferd som en daglig stressor, som påvirker familiedynamikken på andre områder, kan være en mulig innfallsvinkel.

Trolig kan andre stressorer knyttet til foreldre og familien også ha lignende virkninger som økonomiske stressorer. Stressprosessmodellen (Pearlin et al. 1981; Pearlin 1999) forutsetter en sammenheng mellom sosioøkonomisk status og kvantitativ eksponering for daglige stressorer og den subjektive virkningen av stressorene. Jo lavere sosioøkonomisk status, jo større risiko er det for eksponering av *objektive stressorer* som kan utøve tillegg stress i hverdagen. Det vil si stress utover det barnets atferdsproblemer allerede gjør.

Stressprosessmodellen påpeker også en sammenheng mellom status og tilgang på *modererende ressurser* (Pearlin 1999). Wilkinson og Pickett (2010) rapporter om høyere grad av stresshormonet kortisol hos de med lav status. Dette kan skyldes en statuseffekt hvor

⁶⁰ "State-change-like contextual factors (Capaldi et al. 2002).

dem med lav status er eksponert for flere stressorer, og de kan oppleve større grad av ”smitte” mellom stressorene og færre effektive modererende ressurser. Forskning viser også at unge voksne rapporterer om høyere eksponering for ”overload stressorer” sammenlignet med middelaldrende voksne (Almeida og Horn 2004). Foreldres livsfase, med høy økonomisk produksjon, biologisk reproduksjon og samtidig høy finansiell risiko, underbygger dette synspunktet. Det betyr at foreldre i etableringsfasen generelt også opplever økt risiko for daglige stressorer. For PMTO-terapeuter kan det å fokusere på hvordan lav sosioøkonomisk status, livsfasen til foreldre og barns atferdsproblemer sammen skaper større risiko for eksponering for daglige stressorer. Fokus på dette kan bidra til å avdekke tilleggsproblematikk i familien.

7.4 Oppsummerende konklusjon

Et sentralt moment i intervensjonsforskning er hvordan hjelpe flest mulig på en best mulig måte ut fra de ressursene som er til rådighet. En viktig samfunnsoppgave er å bidra til å sikre barn og unge en positiv utvikling. Intervensjonsprogrammer er et virkemiddel for å forhindre at de med forhøyet risiko for negativ utvikling faller inn i negative utviklingsbaner. Capaldi et al. (2002) påpeker at man fortsatt vet for lite om hvordan kontekstuelle faktorer påvirker intervensjonsprosesser. Denne undersøkelsen har forsøkt å bidra med informasjon som viser hvordan noen av de forhold som kan knyttes til barns kontekstuelle miljø influerer på behandlingsprosessen. Det har her blitt pekt på atferdsproblemers relasjon til marginaliseringsprosesser på et makrososialt nivå. Denne undersøkelsen viser at generelle indikatorer som predikerer økt risiko for framtidig marginalisering, trolig kan tilføre nyttig informasjon om PMTO-behandlingen. Gjennom å benytte sosiologiske perspektiver på bakgrunnsvariabler og stressprosesser med psykologisk intervensjonsforskning på atferdsproblemer har det vært mulig å fremheve hvordan barnets miljø påvirker behandlingsresultat. I møtet med hjelpeapparatet har familier ulike og individuelle problemer. Strukturelle elementer som sosioøkonomiske status og økonomiske stressorer påvirker utbyttet av intervensjonsprosessen.

Resultatene her har vist at hvis man skal lykkes med å hjelpe flest mulig på en best mulig måte kan det være formålstjenlig å vite mest mulig om hvordan kontekstuelle faktorer påvirker intervensjonsprosessen. SIL-modellen fremhever hvordan kontekstuelle faktorer indirekte påvirker atferdsproblemer gjennom å ha negativ påvirkning på samhandlingsprosesser i familien. Resultatene i denne undersøkelsen peker på sammenhenger hvor kontekstuelle faktorer har ulike virkninger på PMTO-behandlingen. På bakgrunn av dette kan det se ut til at SIL-modellen ikke fremhever den spesifikke betydningen

sosioøkonomisk status og økonomiske stressorer har på atferdsproblemer i PMTO-behandlingen. SIL vektlegger dermed ikke forskjeller mellom midlertidige og stabile kontekstuelle faktorer i forhold til hvordan de påvirker samhandlingsprosesser og atferdsproblemer i PMTO-behandlingen. Denne studiens begrensninger gjør at det ikke kan konkluderes med sikkerhet hva dette skyldes. En mulig årsak av kontekstuelle faktorerers ulike resultater kan skyldes innholdet i PMTO. En annen forklaring kan være at resultatene skyldes ulikhet i atferdsproblematikk hos barn fra familier som preges at *midlertidige* versus *stabile kontekstuelle faktorer*. For å kunne si noe mer spesifikt om hva som ligger bak resultatene, bør en lignende studie benytte kontrollgruppe. En randomisert kontrollert studie kan belyse problemstillingen i større grad enn undersøkelsen kan, på grunn av designet i denne studien.

PMTO fremhever betydningen av forhold som *emosjonell allianse* mellom terapeut og foreldre som viktig for behandlingsprosessen (Forgatch og Patterson 2010; Solholm et al. 2005). Denne undersøkelsen kan tyde på at også kontekstuelle faktorer som SES og stress ikke bare er faktorer i barns utvikling av atferdsproblemer, men at de også er en faktorer som påvirker utbyttet til foreldre og barn i PMTO-behandlingen. En konsekvens av dette er at faktorer som emosjonell allianse kan ha ulik betydning for behandlingen i forhold til bakgrunnsfaktorer hos foreldre. I noen tilfeller kan foreldre med høy sosioøkonomisk status kan ha mer jevnbyrdig status med terapeut, enn de som har lav status. På bakgrunn av dette og konsekvensene av høy SES kan det være slik at allianse kan ha større betydning for de med lav sosioøkonomisk status, og mindre betydning enn det har for de med høy sosioøkonomisk status. Det kan være at utbyttet til de med høy status i større grad er uavhengig av emosjonell allianse. *Intellektuell troverdighet* kan være viktigere for høystatusgrupper. Klassestrukturerte strategier i møtet med institusjonelle arrangementer kan tyde på dette. Trolig er det slik at det ikke er så viktig for de med høy status å ha en god relasjon til terapeuten, så lenge virkemidlene i PMTO er nyttige for atferdsproblematikk hos barn. Betydninger av bakgrunnsfaktorer, i forhold til intellektuell troverdighet og emosjonell allianse, må undersøkes nærmere før det kan konkluderes noe om dette. Ved å forske videre på dette kan man hjelpe flere på en bedre måte, kanskje spesielt med tanke på dem som har det verst.

REFERANSELISTE

- Achenbach, Thomas M. (1991), *Integrative guide for the 1991 CBCL/ 4-18, YSR and TRF profiles*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry
- Almeida, David M. & Horn, Melanie C. (2004), "Is Daily Life More Stressful during Middle Adulthood?". I Gilbert O. Brim, Carol D. Ryff & Ronald C. Kessler (Eds.) *How healthy are we? A national study of well-being at midlife*. (s. 425 – 451) Chicago: The University of Chicago Press
- Almeida, David M & Wong, Jen (2009), "Life Transitions and Daily Stress Process". I Glen H. Elder & Janet Giele (Eds.) *The Craft of Life Course Research*. (s. 141-163) New York: The Guilford Press
- Amato, Paul R. & Fowler, Frieda (2002), "Parenting Practices, Child Adjustment, and Family Diversity". *Journal of Marriage and Family*, Vol 64, Issue 3: 703–716
- American Psychiatric Association (2000), "*Diagnostic and statistical manual of mental disorders*" (4th ed., text revision). Washington, DC: American Psychiatric Association
- Andersen, Patrick L. og Hansen, Marianne N. (2011), "Class and cultural capital– the case of class inequality in educational performance." *European sociological review* ISSN 0266-7215
- Askeland, Elisabeth og Christiansen, Terje (2010), "Landsdekkende implementering av behandlingsmetoden Parent Management Training". I Edvard Befring, Ivar Frønes og Mari-Anne Sørli (red.) *Sårbare Unge: Nye perspektiver og tilnærminger*. (s. 182-196) Oslo: Gyldendal Akademisk
- Berg-Nilsen, Turid (2010), "Følsom, formbar og uferdig: Epigenetikk, utvikling av hjernen og stressbarhet". I Edvard Befring, Ivar Frønes og Mari-Anne Sørli (red.) *Sårbare Unge: Nye perspektiver og tilnærminger*. (s. 75-86) Oslo: Gyldendal Akademisk
- Bjørnebekk, Gunnar, Kjøbli, John og Ogden, Terje (2012), *Outcomes of Parent Management Training for Children with Conduct Problems and Co-Occurring ADHD*. Innsendt for publikasjon 2012
- Blau, Peter M. & Duncan, Otis D. (1967), *The American Occupational Structure*. New York: John Wiley & Sons, Inc
- Bourdieu, Pierre (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Harvard University Press
- Bourdieu, Pierre (1986), "The forms of capital." I John G. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. (s. 241-258) New York: Greenwood Press
- Bourdieu, Pierre (1973). "Cultural reproduction and social reproduction". I Richard K. Brown (Ed.) *Knowledge, Education and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*. (s. 71–112) London: Tavistock

Brooks-Gunn, Jeanne, Duncan, Greg J. & Maritato, Nancy (1997), "Poor families, poor outcomes: The well-being of children and youth". I Greg J. Duncan & Jeanne Brooks-Gunn (Eds.) *Consequences of Growing Up Poor*. (s. 1-18) New York: Russell Sage Foundation

URL: <http://www.bufoetat.no/barnevern/atferd/> (Lesedato 20.10.2011)

Capaldi, Deborah, DeGarmo, David, Patterson, Gerald. R., & Forgatch, Margareth (2002), "Contextual risk across the early life span and association with antisocial behavior." I John. B. Reid, Gerald. R. Patterson, & James Snyder (Eds.) *Antisocial behavior in children and adolescents: A developmental analysis and model for intervention*. (s.123–145) Washington, DC: American Psychological Association

Caspi, Bradley R., Entner, Wright, Terrie E. Moffitt & Phil A. Silva (1998), "Early failure in the labor market: Childhood and adolescent predictors of unemployment in the transition to adulthood". *American Sociological Review*, Vol. 63, No. 3: 424-451

Clausen, John S. (1991), "Adolescent Competence and the Shaping of the Life Course". *American Journal of Sociology*, Vol. 96, No. 4: 805-842

Cohen, Jacob (1988), *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. 2nd edition. Hillsdale, NJ: Erlbaum

Conger, Rand D., Ge Xiaojia, Elder Jr. Glen H., Lorenz, Frederick O. & Simons, Ronald L. (1994), "Economic Stress, Coercive Family Process, and Developmental Problems of Adolescents". *Child Development*, Volume 65, No. 2 : 541–561

Conger, Rand D., Conger, Katherine J., & Elder, Glen H. (1997), "Family economic hardship and adolescent adjustment: mediating and moderating processes". I Greg J. Duncan & Jeanne Brooks-Gunn (Eds.) *Consequences of Growing Up Poor*. (s. 288-311) New York: Russell Sage Foundation

Connor, Daniel F. (2002), *Aggression and antisocial behavior in children and adolescents: Research and treatment*. New York: Guilford Press

Costello E. Jane, Compton Scott N, Keeler Gordon & Angold Adrian (2002), "Relationships between Poverty and Psychopathology: A Natural Experiment". *Journal of the American Medical Association*, No.10: 2023-2029

DeGarmo, David S., Patterson, Gerald R. & Forgatch, Margareth (2004), "How do outcomes in a specified parent training intervention maintain or wane over time? *Prevention Science*, No. 5: 73-89

Dishion, Thomas J. & Patterson, Gerald R (2006), "The development and ecology of antisocial behavior in children and adolescent". I Dante Cicchetti & Donald J. Cohen (Eds.) *Developmental psychopathology: Risk, disorders, and adaptation*, 2. Ed., (s. 503-541) New York: Wiley & Sons

Dodge, Kenneth A., Pettit, Gregory S. & Bates, John E. (1994), "Socialization Mediators of the Relation between Socioeconomic Status and Child Conduct Problems". *Child Development*, Vol. 65, No. 2: 649-665

Duncan, Greg J., Brooks-Gunn, Jeanne, & Klebanov, Pamela (1994), "Economic Deprivation

and Early Childhood Development”. *Child Development*, Vol 65, No. 2: 296–318

Elder, Glen H. Jr & Giele, Janet Z. (2009), “Life Course Studies: An Evolving Field”. In Glen H. Elder, Jr & Janet Z. Giele (Eds.), *The Craft of lifecourse research*. (s. 1-25) New York: The Guilford Press

Elstad, Jon Ivar (2005), *Sosioøkonomiske ulikheter I helse – teorier og forklaringer*. IS-1282: 1 – 48. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet

Erikson, Robert & Goldthorpe, John H. (1992), *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: University of Oxford

Esping-Andersen, Gøsta (1990), ”The Three Political Economies of the Welfare State”. I Gøsta Esping-Andersen (Eds.) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, (s. 9-34) Princeton: Princeton University Press

Farstad, Gunhild R. og Stefansen, Kari (2008), “Småbarnsforeldres omsorgsprosjekter. Betydningen av klasse”. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(3):343-374

Forgatch, Margareth S., Bullock, Bernadette, M. & Patterson, Gerald. R. (2004), ”From Theory to Practice: Increasing Effective Parenting Through Role-play”. I Hans Steiner (Eds.) *Handbook of Mental Health Interventions in Children and Adolescents: An Integrated Developmental Approach*. New-York: Jossey-Bass inc pub

Forgatch, Margareth S. & Knutson, Nancy M. (2002), “Linking basic and applied research in a prevention science process”. In Howard Liddle, G., Daniel A. Santisteban, Robert F. Levant & James H. Bray (Eds.), *Family psychology: Science-based interventions*, (s. 239-257) Washington, DC: American Psychological Association

Forgatch, Margareth S. & Patterson, Gerald. R. (2010), “Parent management training – Oregon model: An intervention for antisocial behavior in children and adolescents.” In John R. Weisz & Alan E. Kazdin (Eds.) *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents*. (s.159–177) New York: Guilford Press

Frankfort-Nachmias , Chava & Nachmias, David (1996), *Research methods in social sciences* (5ed.). London: Arnold

Frønes, Ivar (2010), ”Kunnskapssamfunn, sosialisering og sårbarhet” I: I Edvard Befring, Ivar Frønes og Mari-Anne Sørli (red.) *Sårbare Unge: Nye perspektiver og tilnærminger*. (s. 31-57) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Frønes, Ivar (2011a), *Moderne barndom*. 3. utgave. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Frønes, Ivar (2011b), ”Født sånn eller blitt sånn? Sosiologi, biologi og forståelsen av den sosiale handling”. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol 52, Nr. 03:355-368

Frønes, Ivar og Strømme, H. (2010), *Risiko og marginalisering. Norske barns levekår i kunnskapssamfunnet*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Hagen, Christine Almlund og Christensen, Bernadette (2010), ”Atferdsproblemer hos ungdom – utvikling, risikofaktorer og behandling”. I Edvard Befring, Ivar Frønes og Mari-

Anne Sørli (red.) *Sårbare Unge: Nye perspektiver og tilnærminger*. (s. 59-72) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Hagen, Kristine A., Ogden, Terje & Bjørnebekk, Gunnar (2011), "Treatment Outcomes and Mediators of Parent Management Training: A One-Year Follow-Up of Children with Conduct Problems." *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, Vol. 40, No. 2:165-178.

Hanson, Thomas L., McLanahan, Sara & Thomson, Elisabeth (1997), "Economic resources, parental practices, and children's well-being". I Greg J. Duncan & Jeanne Brooks-Gunn (red.) *Consequences of Growing Up Poor*. (s.190-239) New York: Russell Sage Foundation

Harris, Judith R. (2009), *"The Nurture Assumption: Why Children Turn Out the Way They Do"* 2 ed. New York: Free Press

Hedström, Peter & Udehn, Lars (2009), "Analytical sociology and theories of the middle range". I Peter Hedström & Peter Bearman (red.) *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. (s. 25- 47) Oxford: Oxford University Press,

Hoeve, Machteld, Dubas, Judith S., Eichelsheim, Veroni I., Van der Laan, Peter H. Smeenk, Wilma & Gerris, Jan R. M. (2009), "The Relationship Between Parenting and Delinquency: A Meta-analysis." *Journal of abnormal child psychology*, Vol 37, No. 6: 749-775

Holmbeck, Grayson N (1997), "Toward terminological, conceptual, and statistical clarity in the study of mediators and moderators: Examples from the child-clinical and pediatric psychology literatures". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, No. 65: 599-610

Jenkins, Jennifer (2008), "Psychosocial Adversity and Resilience". I Michael Rutter, Dorothy Bishop, Daniel Pine, Stephen Scott, Jim Stevenson, Eric. Taylor & Anita Thapar (Eds.) *Rutter's Child and Adolescence Psychiatry. Fifth Edition*. (s. 377-392) Oxford: Blackwell Publishing

Kaminski, Jennifer W., Valle, Linda A., Filene, Jill H., Boyle, Cynthia L. (2008), "A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness". *Journal of Abnormal Child Psychology*, No.36: 567-589

Kazdin, Alan E., Siegle, Todd C., & Bass, Debra (1992), "Cognitive problem-solving skills training and parent management training in the treatment of antisocial behavior in children." *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 60, No. 5:733-747.

Kjøbli, John (2010), Nødvendigheten av evidens når vi skal hjelpe barn med atferdsvansker. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, Nr. 2: 102-108

Kjøbli, John & Hagen, Kristine A. (2009), "Interparental Collaboration, Parenting and Child Externalizing Behavior in a Clinical Sample: Testing Mediation". *Family Relations*, No.58: 275-288

Kjøbli, John & Ogden, Terje (2009), "Gender differences in intake characteristics and behavior change among children in families receiving parent management training." *Children and Youth Services Review*, No. 31: 823 – 830

Knudsen, Knut (2005), "FAGLIG RAPPORT: Egalitære verdier under press".

Norges forskningsråd prosjekt 152330/530 28.12.2005. (www.forskningsrådet.no)

Kohn, Melvin L. (1977), *Class and Conformity: A Study in Values*. Chicago: The University of Chicago Press

Lareau, Annette (2003), *Unequal Childhood: Class, Race and Family Life*. Berkley Los Angeles: University of California Press

Lareau, Annette & Weininger, Elliot B. (2003), "Cultural Capital in Educational Research: A Critical Assessment". *Theory and Society*, Vol. 32, No.5/6: 567-606.

Larsen, Randall J. & Buss, David M. (2003), *Personality Psychology: domains of knowledge about human nature*. 4 ed. New York: McGraw-Hill

Lundahl, Brad, Risser, Heather J. & Lovejoy Christine M. (2006), "A meta-analysis of parent training: Moderators and follow-up effects". *Clinical Psychology Review*, No. 1: 86-104

Lurie, Jim (2006), "*Teacher`s perceptions of emotional and behavioral problems in 6-12 year old Norwegian school children*". Trondheim: Barnevernets Utviklingssenter i Midt-Norge

Lyngstad, Torkild Hovde (2009), "Fri flyt av kapital? En kommentar til begrepsbruk i sosiologi og annen samfunnsvitenskap". *Sosiologisk Tidsskrift*, Vol. 17, Nr. 3: 261- 272

Maccoby, Elanor (2007), "Historical Overview of Socialization: Research and Theory". I Joan E. Grusec & Paul D. Hastings (Eds.) *Handbook of Socialization: Theory and Research* (s. 13 – 41) New York: The Guilford Press

Merton, Robert K. (1957), "The role: Problems in sociological theory". *British Journal of sociology*, No. 8: 106 – 120.

Merton, Robert K. (1968), *Social Theory and Social Structure*. Enlarged Edition. New York: The Free Press.

Merton, Robert K. & Kitt, Alice S. (1950), "Contributions to the theory of reference group behavior." I Robert K. Merton & Paul F. Lazarsfeld (Eds.) *Continuities in social research. Studies in the scope and method of "The American Soldier"*. Glencoe, Illinois: The Free Press

Moffitt, Terrie E. (2006), "Life-course-persistent versus adolescence limited antisocial behavior". I Dante Cicchetti & Cohen J. Donald (Eds.) *Developmental Psychopathology*. (s. 570-598) New York: John Wiley and Sons inc

Moffit, Terrie. E. & Scott, Stephen (2008); "Conduct Disorders of Childhood and Adolescence". I Michael Rutter, Dorothy Bishop, Daniel Pine, Stephen Scott, Jim Stevenson, Eric. Taylor & Anita Thapar (Eds.) *Rutter's Child and Adolescence Psychiatry. Fifth Edition*. (s. 543-565) Oxford: Blackwell Publishing

Nøvik, Torunn S. (1999), "Validity and use of the Child Behaviour Checklist in Norwegian children and adolescents. An epidemiological and clinical study." Doctoral dissertation, Oslo, Centre for Child and Adolescent Psychiatry, Department Group of Psychiatry, University of Oslo

- Ogden, Terje (2009), *Sosial kompetanse og problematferd i skolen. 2. utgave*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Oden, Terje (2010), "Familiebasert behandling av alvorlige atferdsproblemer blant barn og ungdom. Evaluering og implementering av evidensbaserte behandlingsprogrammer i Norge". Avhandling til graden for doctor philosophiae. Universitetet i Bergen
- Ogden, Terje & Hagen, Kristine A. (2008), "Treatment effectiveness of Parent Management Training in Norway: A randomized controlled trial of children with conduct problems." *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76: 607–621
- Olsen, Rolf Vegar & Turmo, Are (2009), "Et likeverdig skoletilbud?" I Marit Kjærnsli og Astird Roe (red.) *På rett spor Norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag i PISA 2009*. Roe © Universitetsforlaget 2010 ISBN 978-82-15-01735-8
- O'Rand, Angela (2009), "Cumulative Processes in the life Course". I Glen H. Elder & Janet Giele (Eds.) *The Craft of Life Course Research*. (s. 121-141) New York: The Guilford Press
- Patterson, Gerald R. (1982), "A social learning approach: Coercive family process. (vols. 3) Eugene, OR: Castalia Publishing Company
- Patterson, Gerald R. Reid, John B. & Eddy, Mark J (2002), "A Brief History of the Oregon Model". I John B. Reid, Gerald R. Patterson & James Snyder (Eds.) *Antisocial behavior in children and adolescents: A developmental analysis and model for intervention*. (s. 195–203) Washington, DC: American Psychological Association
- Pearlin, Leonard I., Menaghan, Elisabeth G. Lieberman, Morton A. & Mullan, Joseph T. (1981), "The Stress Process". *Journal of Health and Social Behavior*, Vol 22, No. 4: 337-356
- Pearlin, Leonard I., Mullan, Joseph T., Semple, Shirley J. & Skaff, Marilyn M. (1990), "Caregiving and the Stress Process: An Overview of Concepts and Their Measures" *Oxford Journals Medicine & Social Sciences, The Gerontologist Volume*, Vol. 30, No. 5: 583-594
- Pearlin, Leonard I. (1989), "The Sociological Study of Stress". *Journal of Health and Social Behavior* Vol. 30, No. 3: 241-256
- Pearlin, Leonard I. & Turner Heather A. (1987), "The Family as a Context of the Stress Process". I Stan V. Kasi & Cary L. Cooper (Eds.) *Stress and Health: Issues in Research Methodology*. New York: John Wiley & Sons
- Pearlin, Leonard I. (1999), "The Stress Process Revisited: Reflections on concepts and Their Interrelationships". I Carol S. Aneshensel & Jo C. Phelan (Eds.) *Handbook of the Sociology of Mental Health*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers
- Pearlin, Leonard I. & Schooler, Carmi (1978) "The Structure of Coping", *National Institute of Mental Health*, Vol. 19: 2-21
- Plomin, Robert & Colledge, Essie (2001), "Genetics and Psychology: Beyond Heritability". *European Psychologist*, Vol. 6 No. 4: 229 – 240
- Prieur, Annik, Rosenlund, Lennart & Skjott-Larsen, Jakob (2008), "Cultural capital today. A case study from Denmark". *Poetics*, Vol. 36 No. 1: 45-71.

- Reid, John B. & Eddy, Mark J (2002), "Interventions for Antisocial Behavior: Overview". I John. B. Reid, Gerald. R. Patterson, & James Snyder (Eds.) *Antisocial behavior in children and adolescents: A developmental analysis and model for intervention*. (s. 195–203) Washington, DC: American Psychological Association
- Reiss, David, Neidheiser, Janae M., Hetherington, Mavis E. & Plomin, Robert (2000), *The Relationship Code. Deciphering Genetic and Social Influences on Adolescent Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Reyno, Sandra M. & McGrath, Patrick J. (2006) "Predictors of parent training efficacy for child externalizing behavior problems- A metaanalytic review." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, No. 47: 99–111
- Ringdal, Kristen (2009), *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Rutter, Michael (2005), "Environmentally Mediated Risks for Psychopathology: Research Strategies and Findings". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, Vol 44, No. 1: 3-18
- Scott, Stephen (2008), "Parenting programs" I Michael Rutter, Dorothy Bishop, Daniel Pine, Stephen Scott, Jim Stevenson, Eric. Taylor & Anita Thapar (Eds.) *Rutter's Child and Adolescence Psychiatry. Fifth Edition*. (s 1046-1061) Oxford: Blackwell Publishing
- Shadish, William R., Cook, Thomas D. & Campbell, Donald T. (2002), *Experimental and Quasiexperimental Design for Generalized Causal Inference*. Boston: Houghton Mifflin Company
- Skarpenes, Ove (2007), "Den legitime kulturens moralske forankring". *Tidsskrift for samfunnsforskning* Nr. 48: 531-564
- Skog, Ole-Jørgen (2009), *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Skogen, Ketil, Stefansen, Kari, Krange, Olve & Strandbu, Åse (2008), "En pussig utlegning av middelklassens selvforståelse. En kommentar til Ove Skarpenes." *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Nr. 49: 259-264
- Solholm, Roar, Askeland, Elisabeth, Christiansen, Terje, og Duckert, Mona (2005), Parent Management Training- Oregon-modellen. Teori, behandlingsprogram og implementering i Norge. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Nr. 7: 587-597
- Tabachnick, Barbara G., & Fidell, Linda S. (2007), *Using multivariate statistics* (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon
- Turkheimer, Eric (2000), "Three Laws of Behavior Genetics and What They Mean". *Current Directions in Psychological Science*, Vol 9, No. 5:160 – 164
- Turkheimer, Eric & Waldron, Mary C. (2000), "Nonshared environment: A theoretical, methodological and quantitative review". *Psychological Bulletin*, No. 126: 78-108

Øia, Tormod og Fauske, Halvor (2010), *Oppvekst i Norge*. 2.utg. Oslo: Abstrakt forlag

Weininger, Elliot B. (2007), "Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis". I Erik Olin Wright (red.) *Approaches to Class Analysis*. (s.82-119) New York: Cambridge University Press

Wilkinson, Richard & Kate Pickett (2010), *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone*. London: Penguin

Wright, Erik O. (2007), "Foundations of a neo-Marxist class analysis". In Erik Olin Wright (Ed.) *Approaches to Class Analysis*. (s. 82-119) New York: Cambridge University Press

"Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt"

Antall ord i oppgaven 38130.